

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

VÕRU MAAKONNA TERVISEPROFIIL

Täiendatud 2013

SISUKORD

SISSEJUHATUS	6
ÜLDANDMED	9
1.1 Pindala.....	9
1.2 Asustustihedus	9
1.3 Haldusvõimekuse indeks kohalike omavalitsuste lõikes	10
1.4 Rahva arv maakonnas aastate lõikes	11
1.5 Rahvastiku jaotus vanuse ja soo järgi	12
1.6 Elussünnid	14
1.7 Surmad maakonnas.....	17
1.8 Loomulik iive	18
1.9 Rändesaldo	18
1.10 Rahvastiku rahvuslik jaotus	19
1.11 Võrumaa elanikkonna haridustase.....	20
RAHVASTIKU TERVISESEISUND	21
2.1 Tervisekaotus	21
2.2 Suremus maakonnas	23
2.2.1 Varajased surmad	23
2.2.2 Õnnetussurmad – osakaal	24
2.2.3 Alkoholisurmad	25
2.3 Esmashaigestumus.....	30
2.3.1 Esmashaigestumuskordaja südame-ja veresoonkonnahaigustesse	30
2.3.2 Esmashaigestumuskordaja pahaloomulistesse kasvajatesse	30
2.3.3 Esmashaigestumuskordaja vigastused, mürgistused ja välispõhjustest tingitud haigused	31
2.3.4 Esmashaigestumus psühhiaatrilistesse haigustesse	35
2.3.5 Esmashaigestumine nakkushaigustesse	36
2.4 Abordid	37
2.5 Suitsetamine raseduse ajal	39
SOTSIAALNE SIDUSUS JA VÕRDSED VÕIMALUSED	40
3.1 Tööturu situatsioon.....	40
3.1.2 Majanduslikult aktiivsed üksused/ettevõtted.....	40
3.1.3 Keskmine brutopalk.....	42
3.1.4 Tööhõive.....	43
3.1.5 Tööjõus osalemise määr	44
3.1.6 Töötus	44
3.2 Toimetulek.....	46
3.2.1 Ravikindlustusega kaetud	46
3.2.2 Toimetulekutoetused	47
3.2.3 Puuetega inimesed	48
3.2.4 Ülalpeetavate määr	50
3.2.5 Suhtelise vaesuse määr	50
3.3 Sotsiaalteenused.....	51
3.3.1 Iseseisvale toimetulekule suunatud teenused	51
3.3.2 Isiku hooldamisega seotud teenused.....	52
3.3.3 Eluasemega seotud teenused	54
3.3.4 Toimetulekuks vajalikud muud sotsiaalteenused	55
3.3.5 Erihoolekandeteenused raske ja pikaajalise psüühilise erivajadusega inimestele.....	56

3.4 Kaasatus kogukonna tegevustesse	59
3.4.1 Kogukonna motivaatorid	59
3.4.2 Elanike kaasamine	61
3.4.3 Naabrivalve piirkondade arv	63
3.4.4 Kultuurielus osalemise võimalus.....	63
3.4.5 Spordielus osalemise võimalus.....	65
3.4.6 Üldkasutatavad spordirajatised ja terviserajad	68
LASTE JA NOORTE TURVALINE ARENG	70
4.1 Laste arv.....	70
4.2 Laste arv haridusasutustes	70
4.3 Tervist edendavad lasteaiad ja koolid	72
4.4 Lastele ja noortele suunatud ennetustegevused maakonnas.....	72
4.5 Alaeliste komisjoni töö	73
4.6 Noorte süüteod	74
4.7 Laste ja noortega tegelevad asutused	75
4.8 Maakonna poolne initsiatiiv ja toetused	76
4.9 Kooliõpilaste subjektiivne enesehinnang	78
4.10 Kooliõpilaste kehaline aktiivsus ja kehakaal	79
4.11 Tervislik toitumine	80
4.12 Kooliõpilaste sõltuvusainete tarvitamine	80
4.12.1 Tubakatoodete tarbimine	81
4.12.2 Alkohoolsete jookide tarvitamine.....	82
4.12.3 Narkootikumide tarbimine.....	83
4.13 Teismeliste rasedused	85
4.14 Koolivigastused	86
4.15 Laste suremus.....	87
TERVIKLIK ELU-, ÕPI- JA TÖÖKESKKOND	88
5.1 Keskkonna mõjurid	88
5.2 Transport ja teedevõrk	93
5.3 Inimkannatustega liiklusõnnetused	95
5.3.1 Joobes sõidukijuhtide osalusel toimunud liiklusõnnetused	96
5.3.2 Liiklusõnnetustes hukkunud ja vigastatud.....	97
5.4 Uppumised.....	97
5.5 Kuritegevus	98
5.5.1 Isikuvastased kuriteod	101
5.5.2 Perevägivald	101
5.5.3 Vargused.....	102
5.6 Tulekahjud.....	102
5.6.1 tulekahjudes hukkunud	103
5.6.2 Suitsuanduriga kodud	103
5.7 Kõrgendatud riskiga objektid.....	104
5.8 Tööõnnetused	104
5.9 Tervist edendavad töökohad.....	105
5.10 Tervisedendus kohalikes omavalitsustes	106
TERVISLIK ELUVIIS	107
6.1 Subjektiivne tervise enesehinnang	107
6.2 Füüsiline aktiivsus	107
6.3 Toitumine.....	108
6.4 Ülekaalulisus/rasvunud	108

6.5 Alkoholi tarbimine.....	109
6.6 Suitsetamine	112
6.7 Narkootiliste ainete tarbimine	113
6.8 Kondoomi kasutamine	113
6.9 Helkuri kasutamine.....	114
6.10 Turvavöö kasutamine.....	115
6.11 Terviselase teabe kättesaadavus	116
6.12 Tervislikku eluviisi toetavad üritused maakonnas	118
TERVISETEENUSED.....	120
7.1 Tervishoiuteenused.....	120
7.2 Nõustamisteenused	123
7.3 Kuni 2 aastaste laste immuniseerimisega haaratus.....	126
TERVISEPROFIILIST TULENEVAD TEGEVUSSUUNAD VÕRU	
MAAKONNAS AASTANI 2015.....	127
I SOTSIAALNE SIDUSUS JA VÕRDSED VÕIMALUSED.....	127
II LASTE JA NOORTE TURVALINE JA TERVISLIK ARENG.....	128
III TERVIST TOETAV ELU-, TÖÖ JA ÕPIKESKKOND.....	129
IV TERVISLIK ELUVIIS	130
V TERVISHOIUSÜSTEEMI ARENG.....	131

SISSEJUHATUS

Inimeste tervis mõjutab märkimisväärselt nende võimet igapäevaelus toime tulla, nende sotsiaalset ja majanduslikku panust riigi ülesehitamisel ja riigi üldist edu. Tervis on seega oluline rahvuslik ressurss, mis väärrib sihi- ja kavakindlat arendamist. Samuti kuulub õigus tervise kaitsele inimese põhiõiguste hulka ning kõikidele inimestele peavad olema tagatud vajalikud eeldused parima võimaliku terviseseisundi saavutamiseks – igal Eesti inimesel peab olema võimalus elada tervist toetavas keskkonnas ja võimalus teha tervislikke valikuid. (Eesti rahvastiku tervise arengukava 2009-2020 http://www.valitsus.ee/failid/Rahvastiku_tervise_AK_2009_2020.pdf)

Võru maakonna terviseprofiili eesmärgiks on kaardistada maakonna elanike tervist ja heaolu mõjutavate sotsiaalsete, keskkondlike ning majanduslike tervisemõjurite, elanike tervisliku seisundi ja tervisekäitumise hetkeseis. Terviseprofiili abil saab määratleda probleemid, sekkumist nõudvad valdkonnad ja vajalikud tegevused, juhtida tähelepanu kohalikes omavalitsustes tehtavate otsuste tervisemõjudele ja tagada tervise arendamise temaatika integreerimine omavalitsuste arengukavadesse.

Terviseprofiilis on käsitletud olukord aastatel 2000-2012, andmeid analüüsid on võimalik välja tuua tervist mõjutavad tegurid, et tulevikus selle alusel tegevusi planeerida ja vastu võtta otsuseid selleks, et maakonna elanike rahva tervis paraneks. Tõenduspõhine materjal on mõeldud eelkõige otsustajatele nii riiklikul kui kohalikul tasandil, kellest sõltub rahvatervise probleemide lahendamine.

Maakonna terviseprofiil annab kohalikele omavalitsustele ja mittetulundusühingutele võimaluse taotleda rahalisi vahendeid ESF meetmest “Tervislikke valikuid toetavad meetmed”.

Terviseprofiil on koostatud Tervise Arengu Instituudi poolt väljatöötatud juhendi alusel, et põhjalikumalt kaardistada erinevate tervisemõjurite, elanikkonna tervise ja tervisekäitumise näitajaid maakonnas.

Terviseprofiilis kajastust leidvate valdkondade aluseks on Eesti rahvastiku tervise arengukava 2009-2020 prioriteetsed valdkonnad:

- sotsiaalne sidusus ja võrdsed võimalused
- laste tervisliku ja turvalise arengu tagamine
- tervist toetava keskkonna kujundamine
- tervislike eluviiside soodustamine
- tervishoiusüsteemi jätkusuutlikkuse tagamine

Antud temaatiliste valdkondade kaupa on kogutud ka maakonna terviseprofiilis kasutatud andmed. Kasutatud on erinevaid vabariiklikke andmebaase ja maakondlikke andmeallikaid.

Terviseprofiili väljatöötamine toimus veebruaris-märtsis 2010 ja algatati Võru maavanema 02.02.2010 korraldusega nr 1.1-1/13, võttes aluseks Rahvatervise seaduse § 9 punkti 2 ja Võru maakonna tervisenõukogu 12.01.2010 tehtud ettepaneku. Terviseprofiili koostamiseks vajaliku laiapõhjalisuse tagamiseks moodustati töögrupp, mida juhtis Mare Udras, Võru Maavalitsuse sotsiaal- ja tervishoiutalituse nõunik. Töögrupi koosseisu kaasati andmete kogumiseks erinevate eluvaldkondade spetsialiste:

Pille Liblik - Võru Maavalitsuse haridus-ja sotsiaalosakonna juhataja

Peeter Laurson - Võru Maavalitsuse haridus-ja sotsiaalosakonna juhataja asetäitja kultuuri alal

Maie Pau – maakonna rahvakultuuri spetsialist

Kersti Kattai - Võru Maavalitsuse alaealiste komisjoni sekretär

Aigi Tiks - Võru Maavalitsuse haridus-ja sotsiaalosakonna peaspetsialist – inspektor

Marianne Hermann - Võrumaa Omavalitsuse Liidu sotsiaaltöö peaspetsialist

Peep Lill - Võru Maavalitsuse spordi- ja noorsootöö peaspetsialist

Rein Rusch - Võru Maavalitsuse transpordi peaspetsialist

Tiiu Kutti – Võru Maavalitsuse planeeringutalituse juhataja

Tiia Tamm - Terviseameti Lõuna talituse Võrumaa esinduse inspektor

Tõnis Räim - Lõuna Prefektuuri Võru politseijaoskonna vanemkonstaabel

Peeter Tigas - Lõuna-Eesti Päästkeskuse Võrumaa päästeosakonna juhataja kt

Eveli Kadarik - Võru Maavalitsuse IT peaspetsialist

Kuna rahvastiku tervises toimuvad pidevalt muutused, on terviseprofiil dokument, mida täiendatakse vastavalt olukorra muutumisele. Maakonna terviseprofiil on kinnitatud Võru maavanema 18.03.2010 korraldusega nr 1.1-1/32 ja avalikustatud Võru maakonna veebilehel.

Maakonna terviseprofiili on täiendatud seisuga 31.12. 2011 ja 31.12.2012.

Käesoleva terviseprofiili andmete kogumises osalesid:

Mare Udras – Võru Maavalitsus tervisedenduse peaspetsialist

Aigi Tiks - Võru Maavalitsuse haridus-ja sotsiaalosakonna peaspetsialist – inspektor

Marianne Hermann - Võrumaa Omavalitsuse Liidu sotsiaaltöö peaspetsialist

Helen Metsma - Võru Maavalitsus nõunik - sotsiaaltöö

Anneli Karu – Võru Maavalitsus alaealiste komisjoni esimees

Helbe Munski – Võru Maavalitsus sotsiaalhoolekande peaspetsialist

Peep Lill - Võru Maavalitsuse spordi- ja noorsootöö peaspetsialist

Rein Rusch - Võru Maavalitsuse transpordi peaspetsialist

Tiiu Kutti – Võru Maavalitsuse planeeringutalituse juhataja

Raul Ermel – Võru politseijaoskonna piirkondliku politseitöö teenistuse vanem, politseileitnant

<http://www.werro.ee/tervis>

<http://www.werro.ee/maakond/argpln/valdkonnaarengukavad>

<http://www.werro.ee/maakond/uuringud>

ÜLDANDMED

Võru maakond paikneb Kagu-Eestis, piirneb lõunas Läti Vabariigiga, idas Vene Föderatsiooniga, põhjas ja kirdes Põlva maakonna ja läänes Valga maakonnaga. Maakonna administratiivne keskus on Võru linn. Maakonnas on 13 omavalitsusüksust: Võru linn ja 12 valda: Antsla, Haanja, Lasva, Meremäe, Misso, Mõniste, Rõuge, Sõmerpalu, Urvaste, Varstu, Vastseliina, Võru vald.

Joonis 1. Võrumaa haldusjaotus

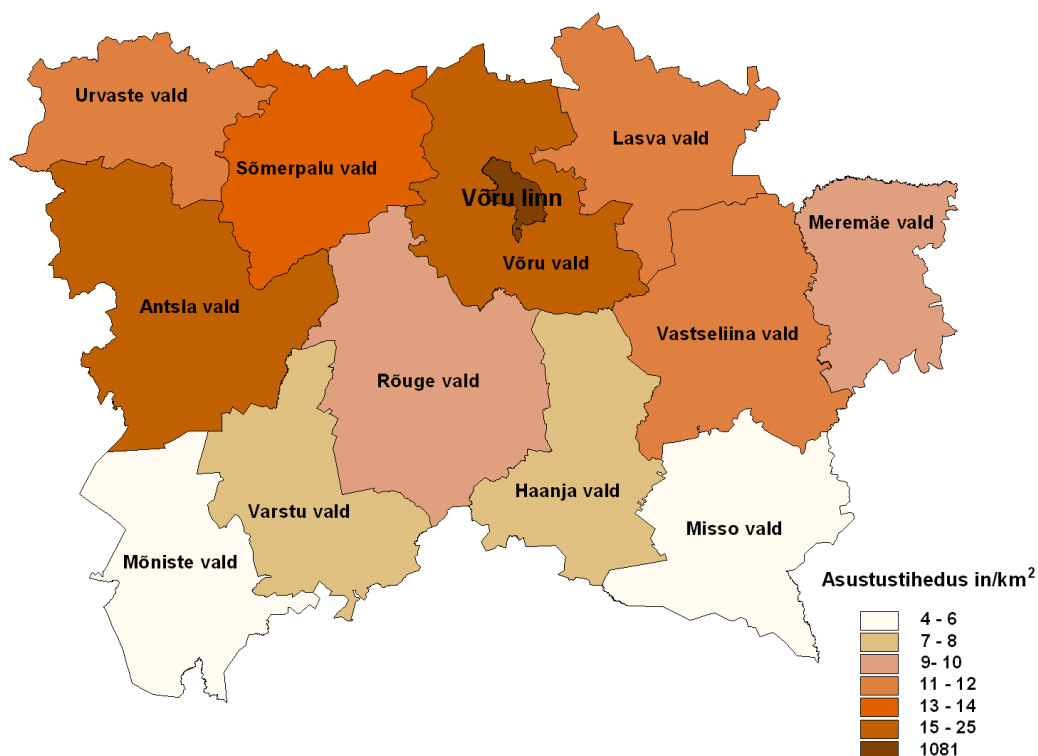
1.1 Pindala

Võru maakonna pindala on 2305,44 km², mis moodustab Eesti pindalast 5,1% olles suuruselt tagantpoolt neljas maakond.

1.2 Asustustihedus

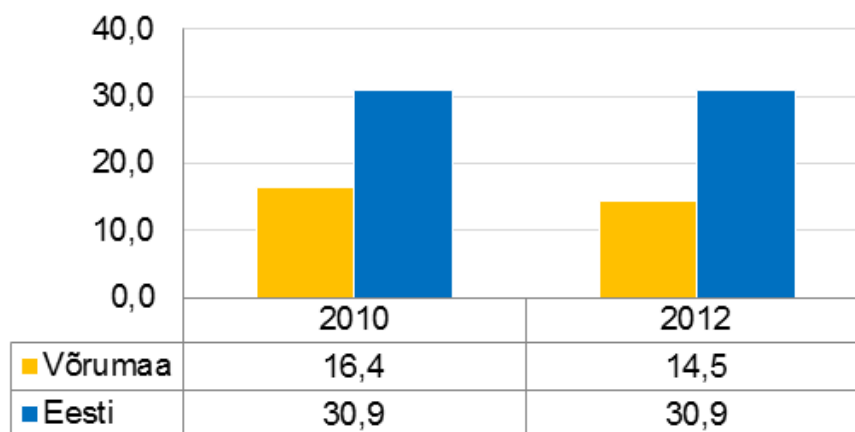
Asustustihedus oli 2010.a 16,4 inimest km²-le on vähenenud 16,2 inimesele km²-le 2012.a Asustustihedus on suurim Võru linnas 1080,75 in/km² ja väiksem Mõniste vallas: 2010.a 6,0 ja 2013.a 4,6 in/km² ning Misso vallas on 2010.a 4,3 ja 2013.a 2,9 in/km². Hajaasutus piiriäärsetes valdades teeb elanikele teenuste kättesaadavuse raskemaks.

Joonis 2. Võrumaa asustustihedus

Allikas: Võru Maavalitsus

Joonis 3. Võru maakonna ja Eesti asustustihedus

Allikas: Statistikaamet

1.3 Haldusvõimekuse indeks kohalike omavalitsuste lõikes

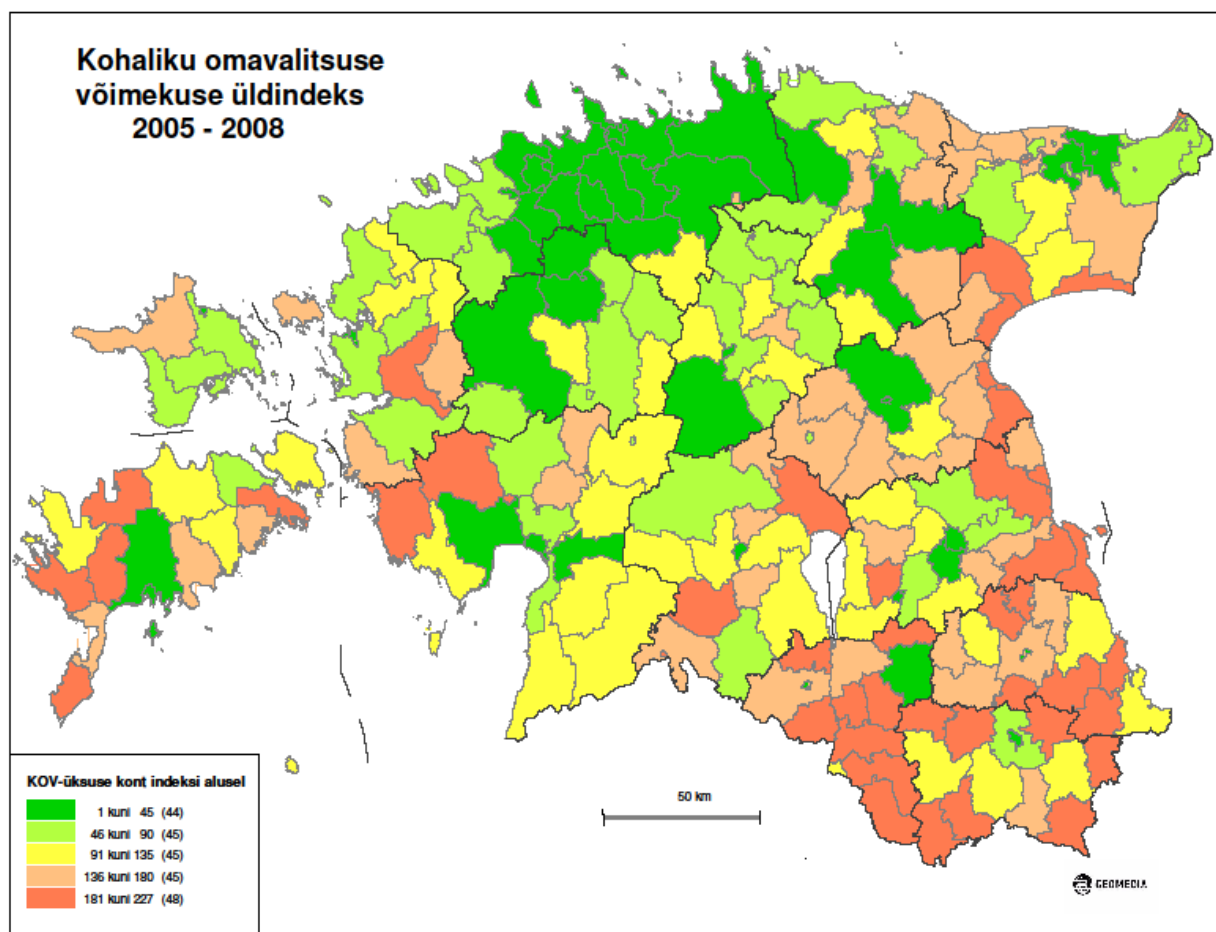
Kohalike omavalitsuste haldusvõimekuse mõõtmisel võetakse arvesse 6 komponenti:

- KOV rahvastik ja pindala
- Kohaliku majanduse tugevus ja mitmekesisus
- KOV elanike heaolu
- KOV finantsolukord

- KOV organisatsiooni tugevus
- KOV avalike teenuste maht ja mitmekesisus

KOV indeksi väärtused on arvatatud 2005-2008.a näitude alusel. Eesti OV indeksid varieeruvad 83,6-13,3 punktini.

Joonis 4. Kohalike omavalitsuste võimekuse üldindeks 2005-2008

Allikas: Siseministeerium

1.4 Rahva arv maakonnas aastate lõikes

Tabel 1. Aasta keskmine rahvaarv maakonnas

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Mehed	18783	18665	18531	18394	18267	18148	18043	17923	17817	17730	17640	17595	17544
Naised	21068	20924	20802	20690	20555	20430	20332	20248	20163	20060	19954	19899	19843
Kokku	39851	39589	39333	39084	38822	38578	38375	38171	37980	37790	37594	37494	37387

Allikas: Eesti Statistika andmebaas

Võru maakond on rahvaarvult Eesti keskmine maakond (kaheksas). Võru maakonna rahvaarv

on pideva langustendentsiga, keskmiselt väheneb 200 inimese võrra aastas. Rahvaarvu vähenemise põhjuseks on negatiivne iive ja elanikkonna väljaränne.

Tabel 2. Rahvarvu (arvestatud rännet) muutus Võrumaa omavalitsustes võrreldes 2000.a.

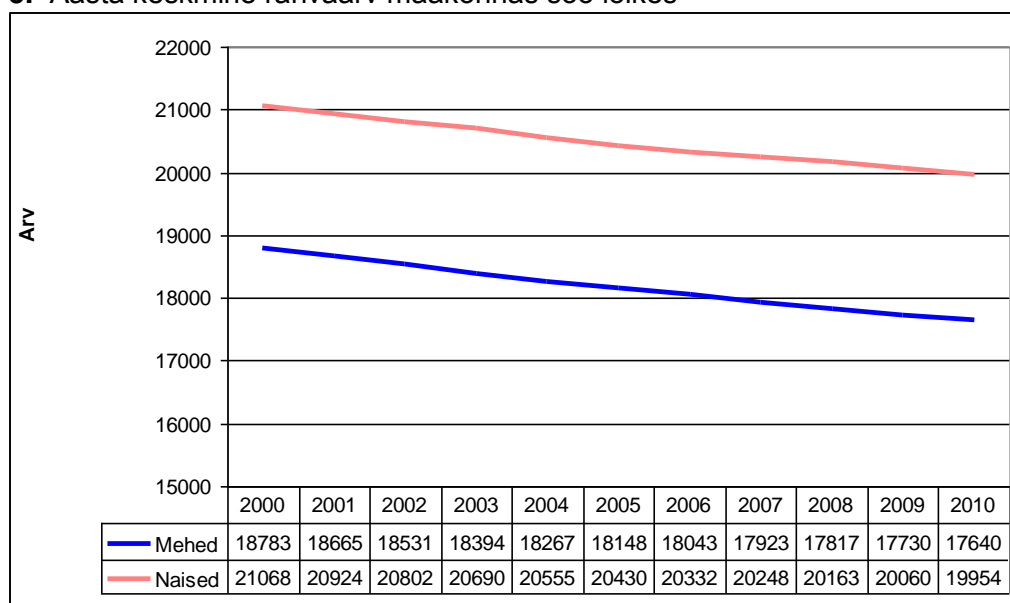
KOV	2000	2012	Rahva vähenemine	arvu %
Võrumaa	40003	34764	-5239	13%
Võru linn	14913	12942	-1971	13%
Antsla	4469	3545	-924	21%
Haanja	1285	1044	-241	19%
Lasva	1809	1614	-195	11%
Meremäe	1307	976	-331	25%
Misso	898	656	-242	27%
Mõniste	1084	884	-200	18%
Rõuge	2189	2061	-128	6%
Sõmerpalu	1979	1822	-157	8%
Urvaste	1498	1235	-263	18%
Varstu	1361	1102	-259	19%
Vastseliina	2293	2020	-273	12%
Võru vald	4918	4863	-55	1%

Allikas: Eesti Statistika andmebaas

Maakonna OV on rahva arv kõige enam vähenenud Misso (27%) ja Meremäe vallas (25%). Antud vallad käivitasid projekti „Maale elama“ 2012.a. Väiksem on rahvaarvu vähenemine Võru, Rõuge ja Sõmerpalu vallas. Need on vallad, kus on enam tegutsevaid ettevõtteid.

1.5 Rahvastiku jaotus vanuse ja soo järgi

Joonis 5. Aasta keskmine rahvaarv maakonnas soo lõikes

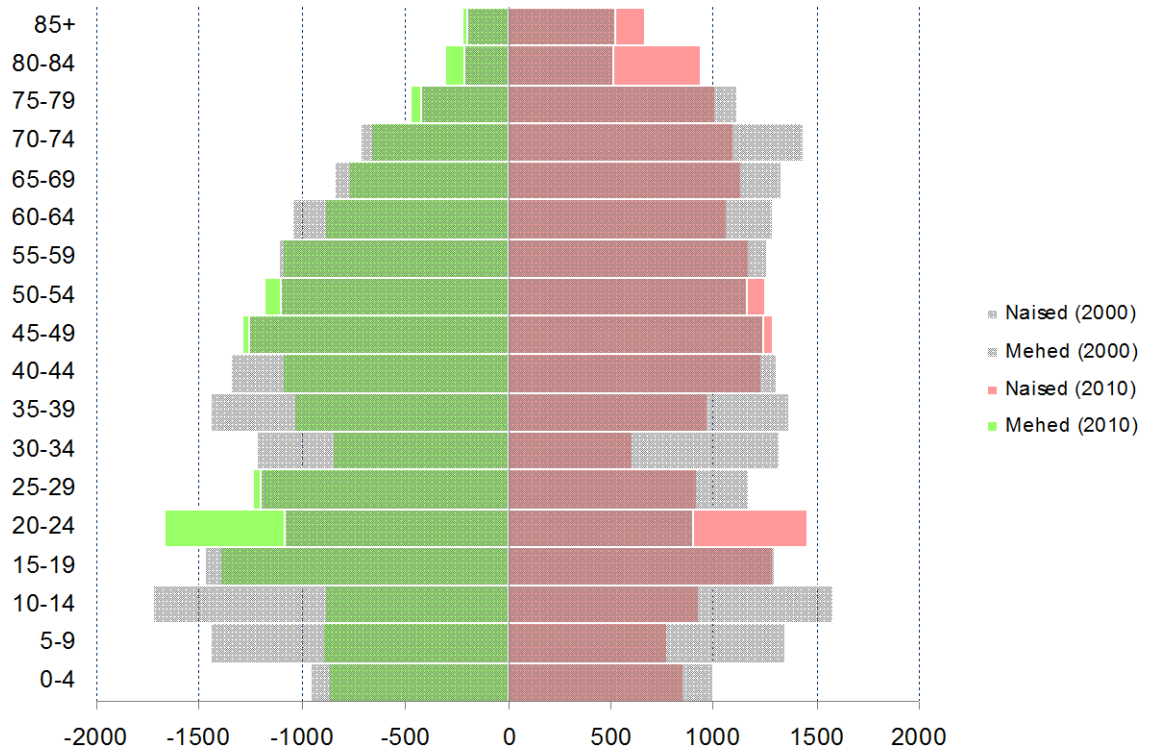
Allikas: Eesti Statistika andmebaas

Naised moodustavad rahvaarvust vähese ülekaalu- 53%.

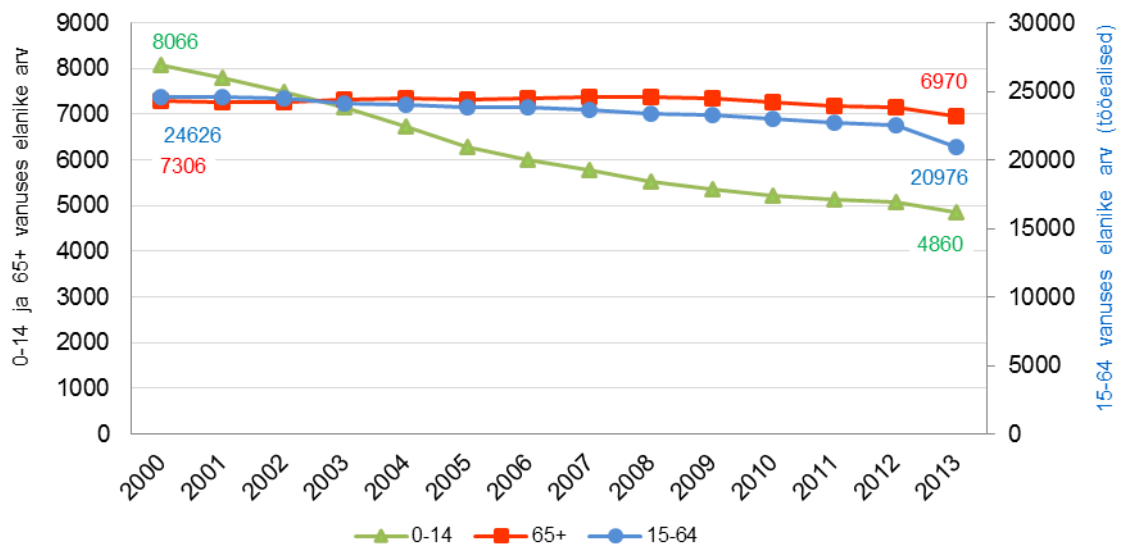
Võrreldes 2000 aastaga on Võrumaa rahvaarv vähenenud üle13%.

Ühtlaselt väheneb nii naiste kui meeste arv.

Joonis 6. Võrumaa rahvastiku soo- ja vanusjaotus 2010. a 1. jaanuari seisuga

Joonis 7. Maakonna rahvastiku vanusjaotus (arvestatud rännet).

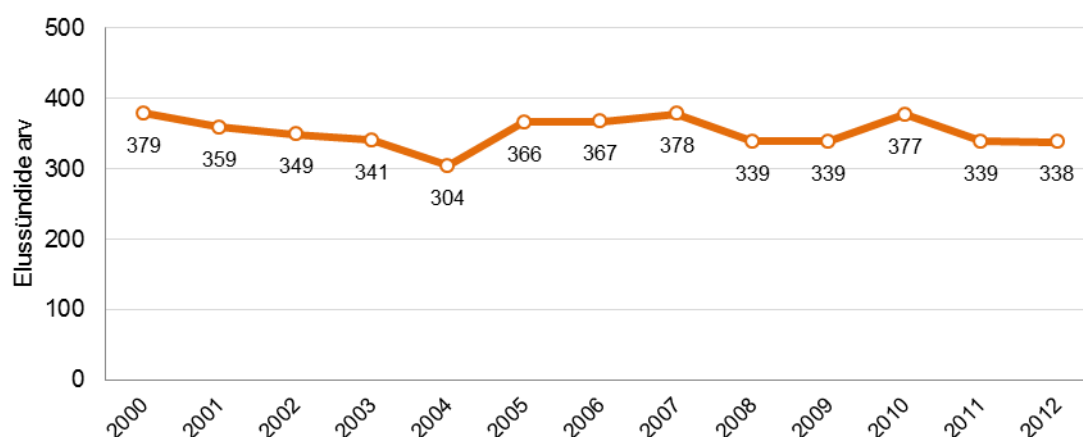
Allikas: Statistikaamet

Võru maakonna elanikkonna hulgas suureneb üle 65-aastaste elanike osakaal ja väheneb laste ja noorte osakaal elanikkonnast. 0-14 aasta vanuste laste osakaal 2000.a oli 20,2%, 2005.a

15,5%, 2013.a.13,6% (absoluutarvudes vähenemine 8060-lt 4860-ni).15-64 aasta vanuseid inimesi oli Võru maakonnas 2000.a 62%, 2010.a 56%, seega tööealisi inimesi vähenes ligi 4000 võrra. Üle 65aasta vanuses olevate inimeste osakaal 2000.a oli 18,3%, 2005.a 18,6% ja 2013 19,7%. Kuigi eakate osakaal tõuseb, oli nende üldarv 2010.aastani püsivalt 7300 inimese ümber, on langenud 2012.a alla 7000 inimese.

1.6 Elussünnid

Joonis 8. Elussünnide arv.

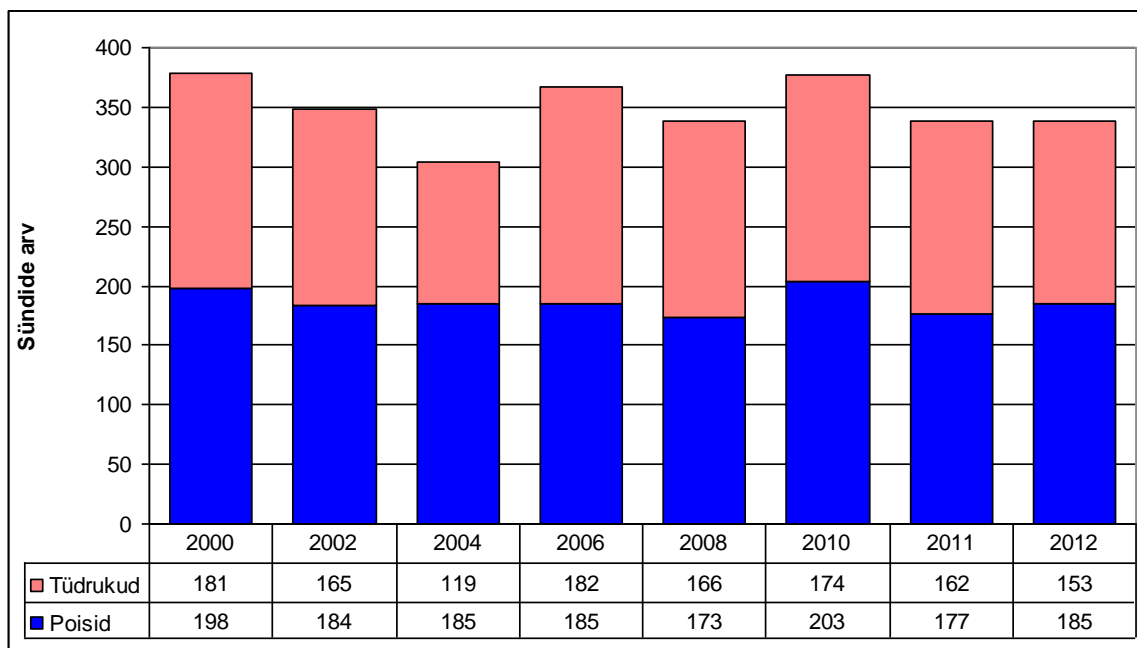
Allikas: Statistikaamet

Tabel 3. Elussünnid maakonnas soo järgi

	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Poisid	198	184	185	185	173	302	185
Tüdrukud	181	165	119	182	166	174	153
Kokku	379	349	304	367	339	377	338

Allikas: Eesti Statistika andmebaas

Joonis 9. Elussünnid maakonnas soo järgi

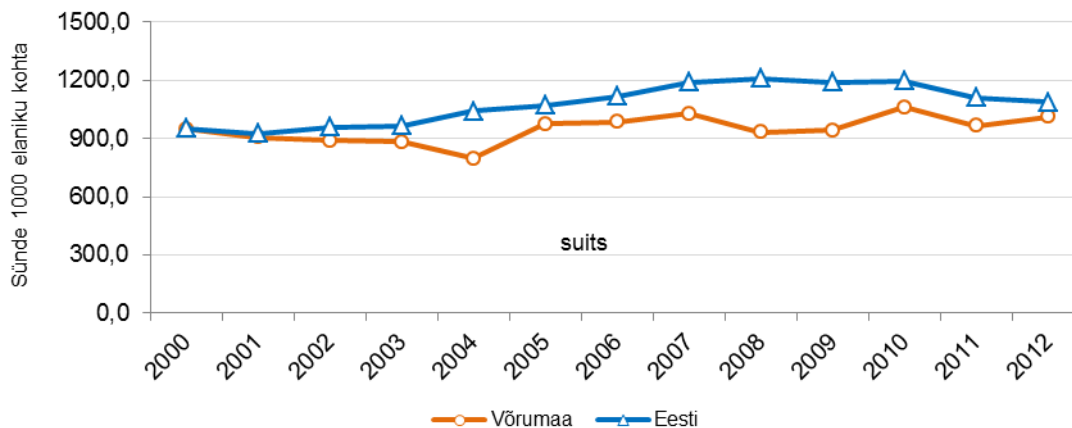

Allikas: Eesti Statistika andmebaas

Tabel 4. Sünnimuse üldkordaja Võrumaal aastate lõikes (1000 elaniku kohta)

	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Võru maakond	9,4	8,6	7,8	8,7	8,2	9,2	9,7
Eesti	9,5	9,6	10,4	11,1	12,0	11,8	10,9

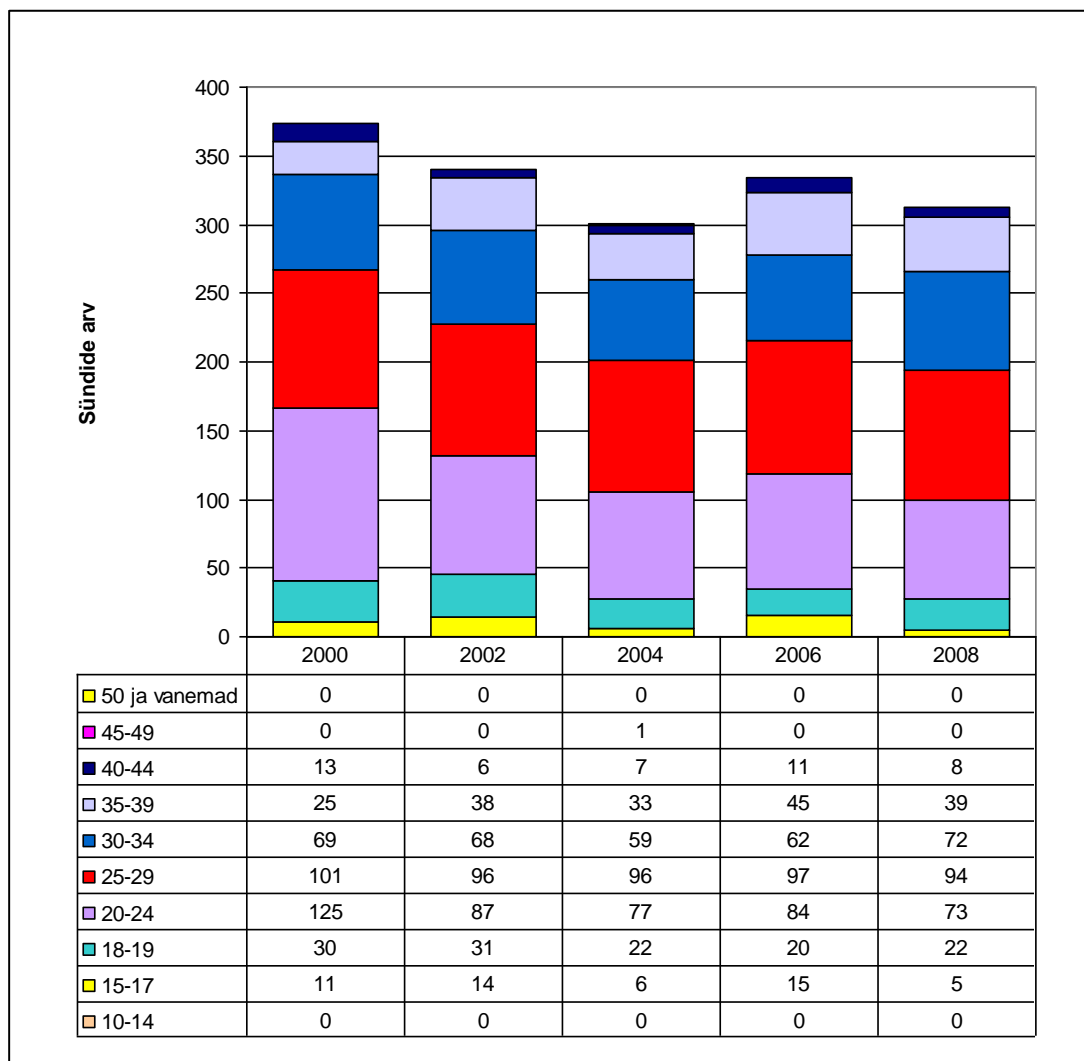
Joonis 10. Sünnimuse üldkordaja 1000 elaniku kohta

Allikas: Eesti Statistika andmebaas

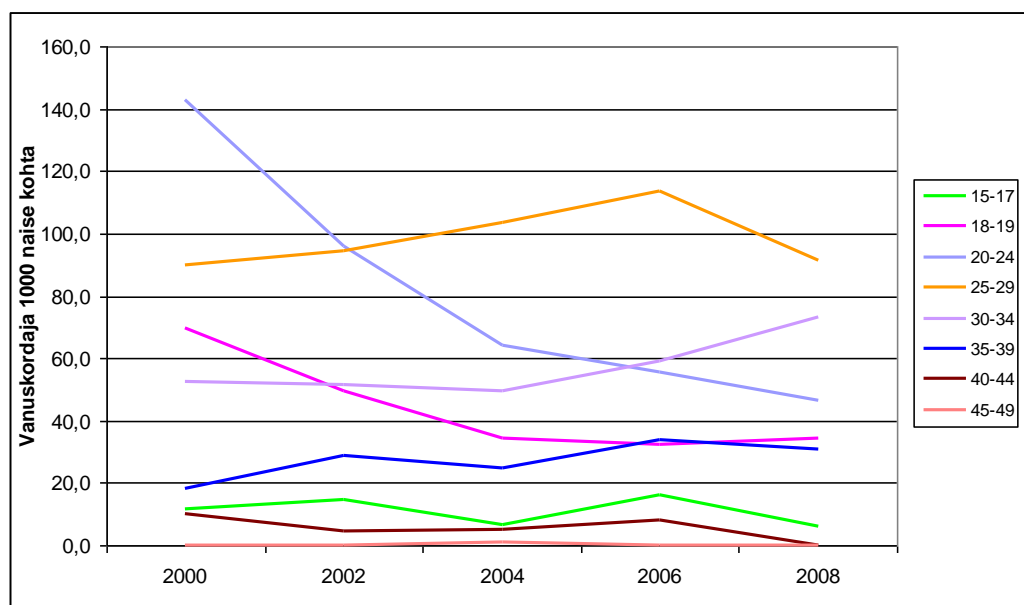
Alates 2002. aastast on maakonna sünnimuse üldkordaja madalam Eesti keskmisest ja langustendentsiga. 2008.a alates sünnivus Võrumaal stabiliseerunud 339 le.

Joonis 11. Elussünnid maakonnas ema vanuse järgi

Allikas: Eesti Meditsiiniline sünniregister

Joonis 12. Sünnimuse vanuskordaja Võrumaal aastate lõikes

Allikas: Eesti Meditsiiniline Sünniregister

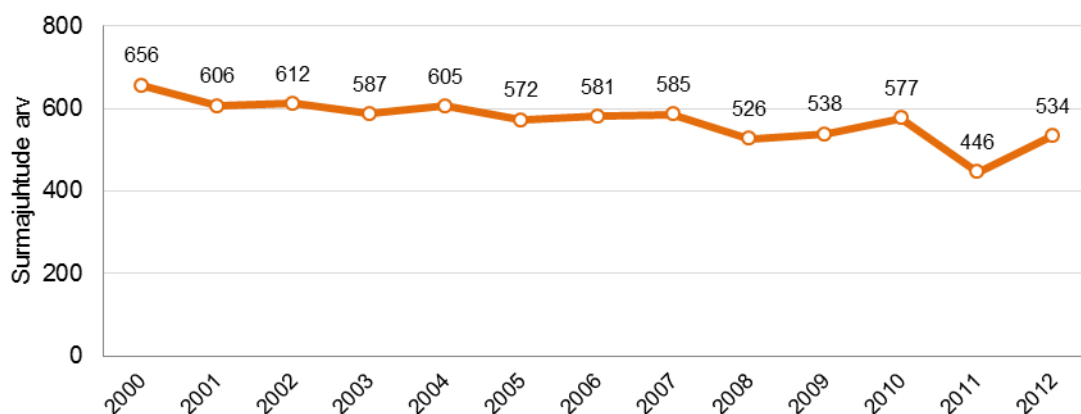

Sünnitusealiste naiste üldarv on maakonnas on langustendentsiga.

Esimene sünnitus lükatakse edasi, seega langeb nooremas vanuserühmas sünnitajate osakaal – alla 25 aastaste hulgas ja suureneb 30 - 34 aastaste sünnitajate osakaal.

1.7 Surmad maakonnas

Joonis 13. Surmajuhude arv.

Allikas: Statistikaamet

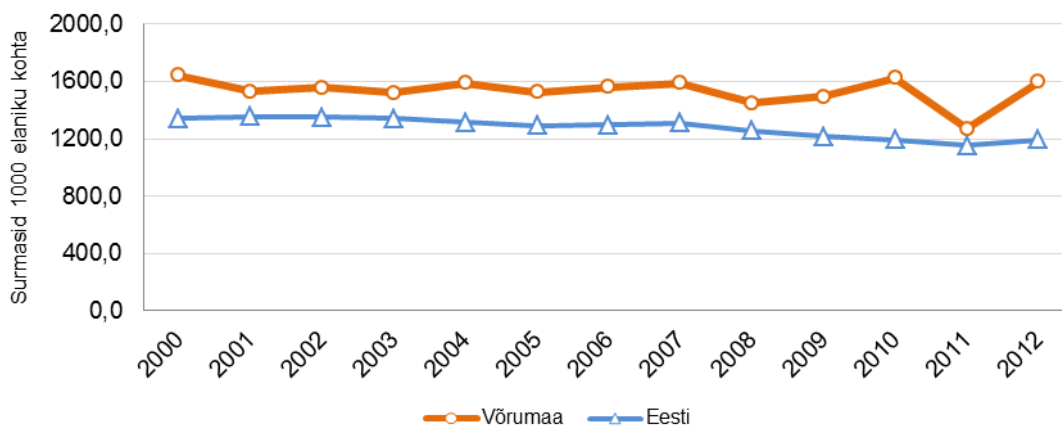
Tabel 5. Surmad maakonnas soo järgi

	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Mehed	319	336	322	295	254	294	271
Naised	337	276	283	286	272	283	263
Kokku	656	612	605	581	526	577	534

Allikas: Eesti Statistika andmebaas

Suremus Võru maakonnas on kõrgem Eesti keskmisest ja olulise langustendentsida. Kuna eakate inimeste osakaal on Eesti keskmisest oluliselt kõrgem, ei ole loota suremuse langust.

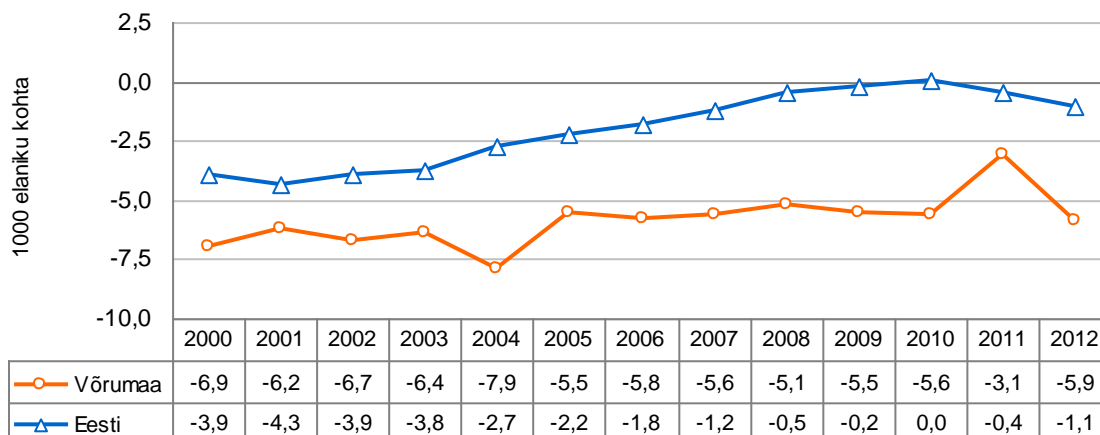
Joonis 14. Suremuse üldkordaja 1000 elaniku kohta.

Allikas: Statistikaamet

1.8 Loomulik iive

Joonis 15. Loomuliku iibe kordaja.

Allikas: Eesti Statistika andmebaas

Loomulik iive Võru maakonnas on negatiivne, iibe kordaja negatiivsus on suurem Eesti keskmisest ja omab tunduvalt väiksemat langustendentsi Eesti keskmisest. Iibe kordaja langus 2006, 2008, 2011.a on enam tingitud surmajuhtude vähenemisest kui sündide arvu suurenemisest.

1.9 Rändesaldo

Tabel 6. Sisseränne Võrumaale

		2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Sisseränne	Arv	585	1190	1060	971	857	739	886
	1000 elaniku kohta	14,7	30,3	27,3	25,3	22,6	19,7	23,7

Allikas: Eesti Statistika andmebaas

Tabel 7. Väljaränne Võrumaalt

		2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Väljaränne	Arv	683	1552	1376	1098	952	902	1138
	sellest välismaale							
	1000 elaniku kohta	17,1	39,5	35,4	28,6	25,1	24,0	30,4

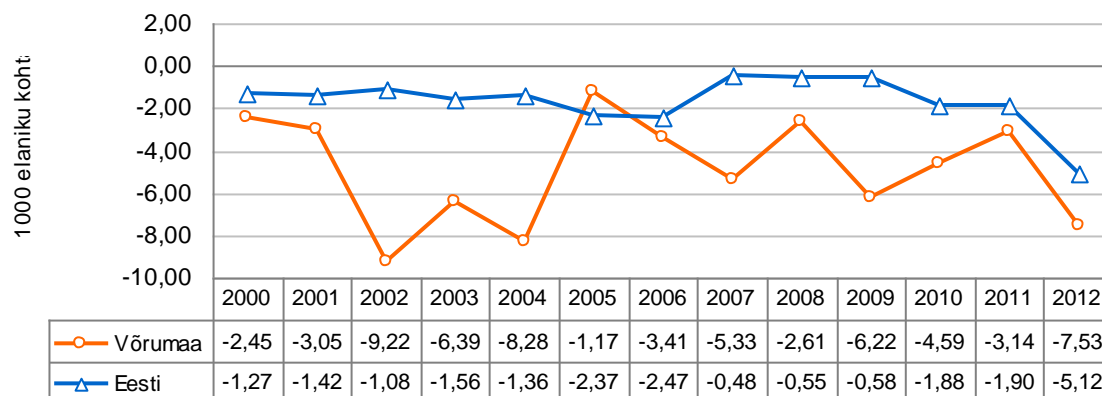
Allikas: Eesti Statistika andmebaas

Tabel 8. Võrumaa rändesaldo

		2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Rändesaldo	Arv	-98	-362	-316	-127	-95	-163	-252
	sellest välismaale	-28	-24	-54	-88	-69	-90	-200
	1000 elaniku kohta	-2,5	-9,2	-8,1	-3,3	-4,3	-2,5	-6,7

Allikas: Eesti Statistika andmebaas

Joonis 16. Rändesaldo kordaja.

Allikas: Statistikaamet

Võru maakonna elanike arvu vähenemise üheks põhjuseks on elanike suurem väljaränne kui sisseränne. Väljarände kasv viimastel aastatel on tingitud väljarände suurenemisest välismaale. Välja rändavad eelkõige nooremad inimesed seoses õppima ja tööle asumisega suurlinnadesse ja välismaale. Viimaste aastate väljarännet on soodustanud majanduskriisist tingitud tööpuuduse kasv.

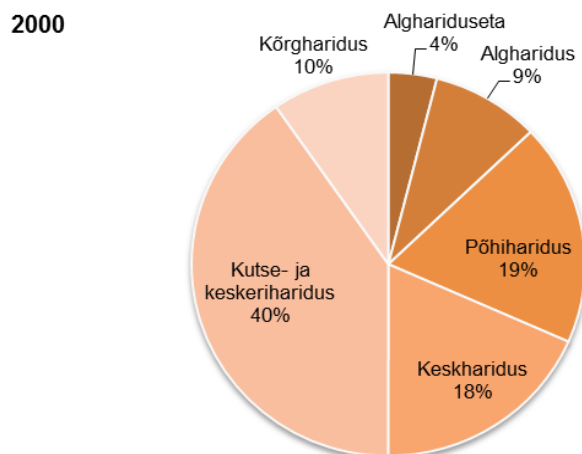
Teiseks oluliseks põhjuseks on negatiivne loomulik iive maakonnas

1.10 Rahvastiku rahvuslik jaotus

95% maakonna elanikest moodustavad eestlased, Eesti keskmine 69,7%. Vene õppekeelega koolid on suletud ja tänaseks on noorem põlvkond integreerunud.

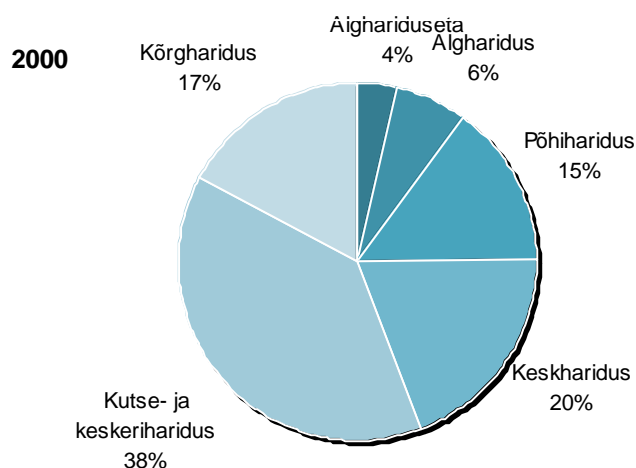
1.11 Võrumaa elanikkonna haridustase

Joonis 17. Maakonna elanikkonna haridustase (aastal 2011).

Allikas: Statistikaamet

Joonis 18. Eesti elanikkonna haridustase (aastal 2011).

Allikas: Statistikaamet

Haridustase on üheks oluliseks tervise mõjuriks. Kõrgema haridustasemaga inimeste hulgas on tervisenäitajad paremad. Võru maakonnas on Eesti keskmisega võrreldes vähem kõrgharidusega ja rohkem alg- ja põhiharidusega elanikke.

Andmed haridustaseme kohta pärinevad 2000.aastast. 2011.a rahvaloenduse andmed haridustaseme kohta on kättesaadavad 2013.aastal.

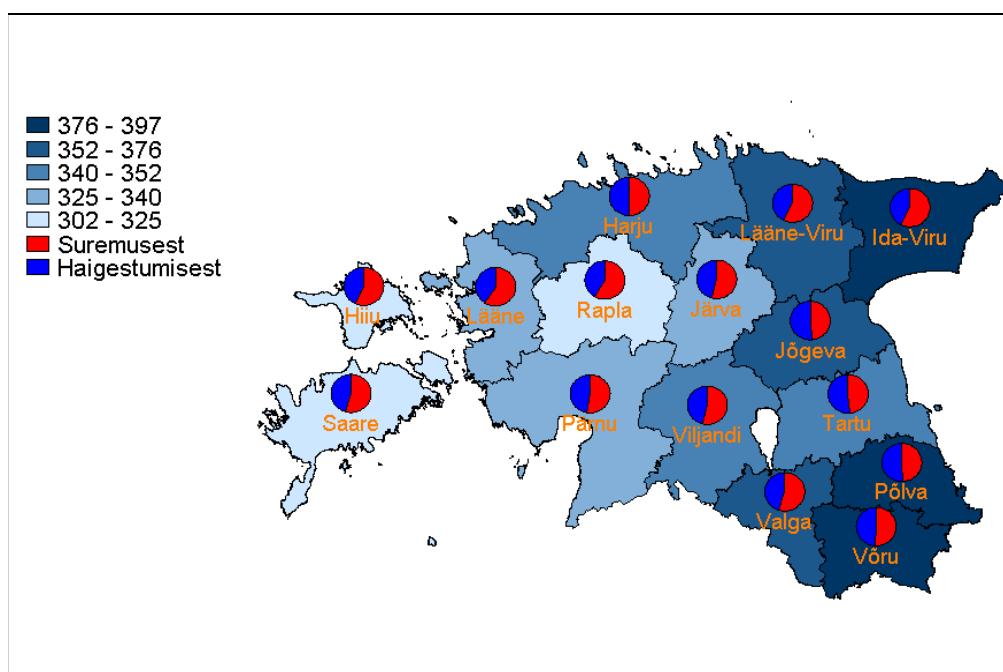
RAHVASTIKU TERVISESEISUND

2.1 Tervisekaotus

Tervisekaotus näitab haigestumise ja enneaegse suremuse tõttu kaotatud eluaastaid 1000 elaniku kohta. Võru, Põlvamaa ja Ida-Virumaa kuuluvad kõige suurema tervisekaotusega maakondade hulka, Tervisekaotus Võrumaal on ligi 400 eluaastat. Veidi üle poole sellest, 203,7 aastat on tingitud enneaegsest suremusest ja veidi alla poole, 195,4 aastat, maakonna elanike haigestumisest.

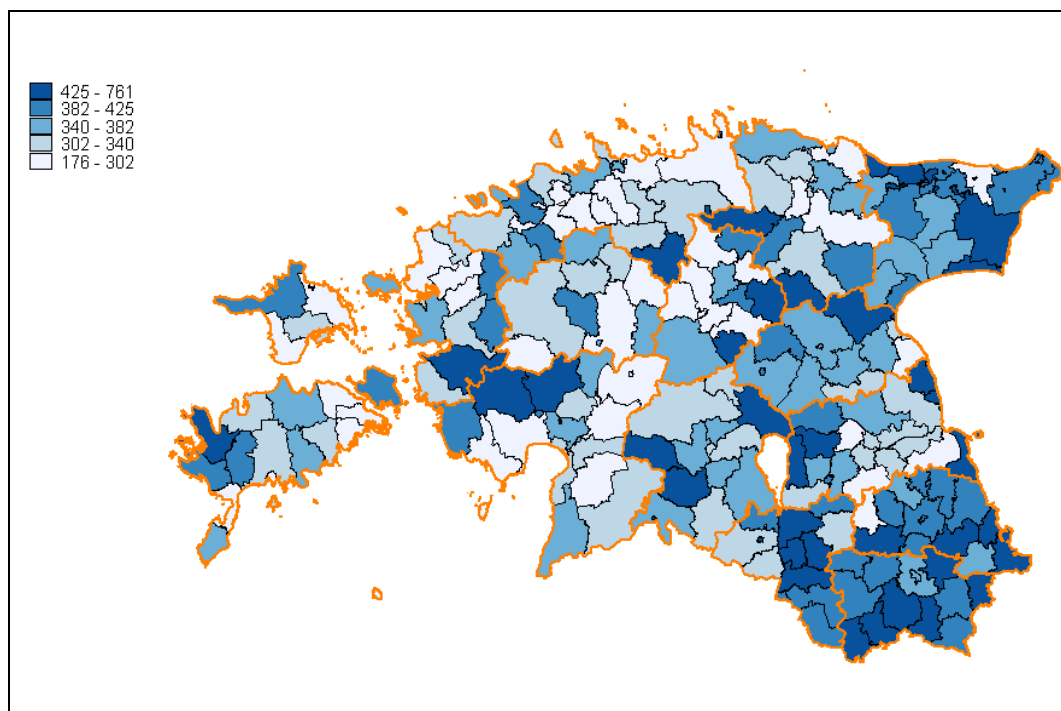
Maakonna omavalitsustest on tervisekaotus suurem Mõniste, Varstu, Haanja, Meremäe ja Lasva vallas, väiksem Võru linnas ja vallas.

Joonis 19. Tervisekaotus maakondades (2006)

Allikas: Sotsiaalministeerium

Joonis 20. Tervisekaotus KOV-des (2006)

Allikas: Sotsiaalministeerium

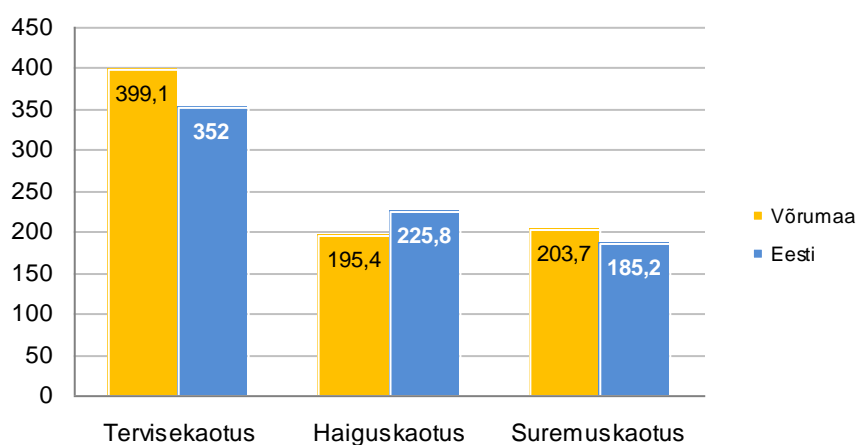
Haigus- ja suremuskaotus

Haiguskaotus näitab, palju eluaastaid on kaotatud haiguste tõttu 1000 elaniku kohta.

Suremuskaotus näitab enneaegsetest surmadest tingitud eluaastate kaotust 1000 elaniku kohta. Surm loetakse enneaegseks, kui see saabub enne vanuserühma eeldata eluea lõppu.

Veidi üle poole tervisekaotusest ehk 203,7 aastat on tingitud enneaegsest suremusest ja veidi alla poole, 195,4 aastat, maakonna elanike haigestumisest.

Joonis 21. Tervise-, haigus- ja suremuskaotus (2006).

Allikas: Tervise Arengu Instituut

2.2 Suremus maakonnas

Tabel 9. Enim esinenud surma põhjused Võru maakonnas

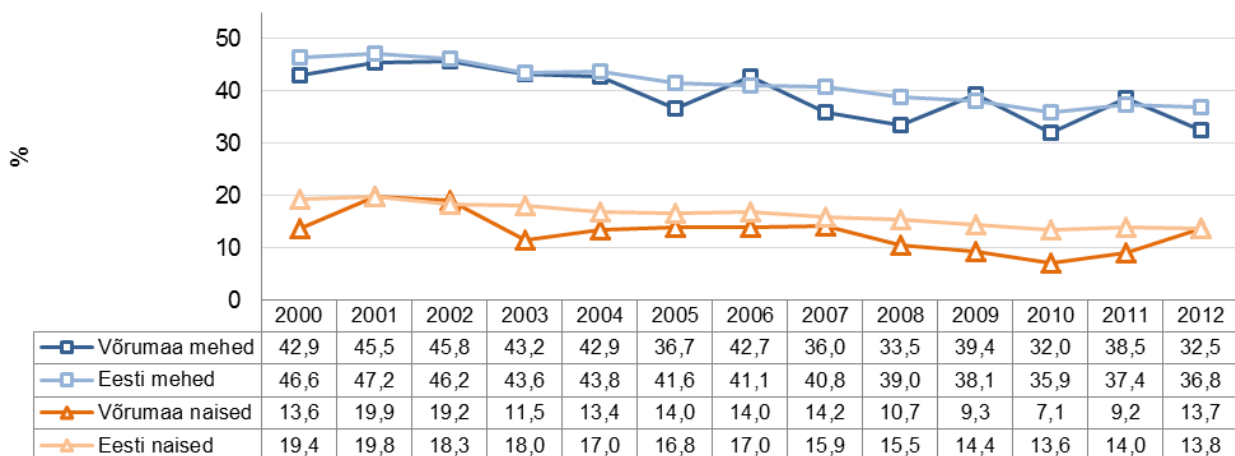
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Surma põhjused													
Südame-veresoonte haigused	394	282	303	335	359	323	306	304	304	294	307	230	248
Pahaloomulised kasvaja	97	99	126	95	112	110	104	109	103	121	116	94	148
Õnnetusjuhtumid	28	56	53	39	27	35	33	33	32	39	49	30	39
sh alkoholimürgitused	14	3	10	5	3	3	3	2	9	7	4	6	4
enesetapud	9	14	11	12	10	4	13	5	6	5	6	6	7
tapmised	2	2	3	0	0	3	2	1	0	1	1	4	0
Muud põhjused	97	153	113	90	94	97	109	109	77	81	103	92	99
KOKKU	641	609	609	571	602	572	567	563	516	535	575	446	534

Allikas: Võru Maavalitsus

2.2.1 Varajased surmad

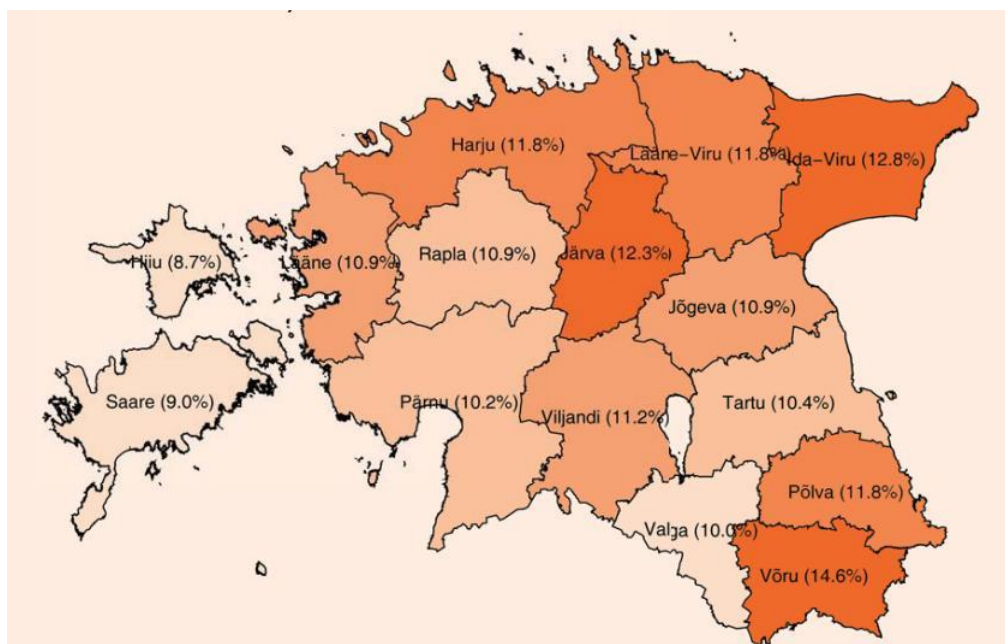
Indikaator näitab suremuse taset elujõuliste ja tööealiste elanike seas. Maakonnas meeste varajane suremus on võrreldes 2000 aastaga langenud 10% võrra. Naiste varajane suremus peale mõningast langust on 2012.a samal tasemel 2000 a. näitajaga. Samas naiste varajane suremus on alla 40% varajasest suremusest maakonnas. Maakonna varajase suremuse näitajad sarnased Eesti keskmiste näitajatega.

Joonis 22. Varajaste surmade (<65 eluaastat) osakaal (%) kõigist surmadest.

Allikas: Statistikaamet

Joonis 23. Vanuse järgi standarditud vigastussurmade osakaal maakonna kõikides surmades, 2006-2007.a.

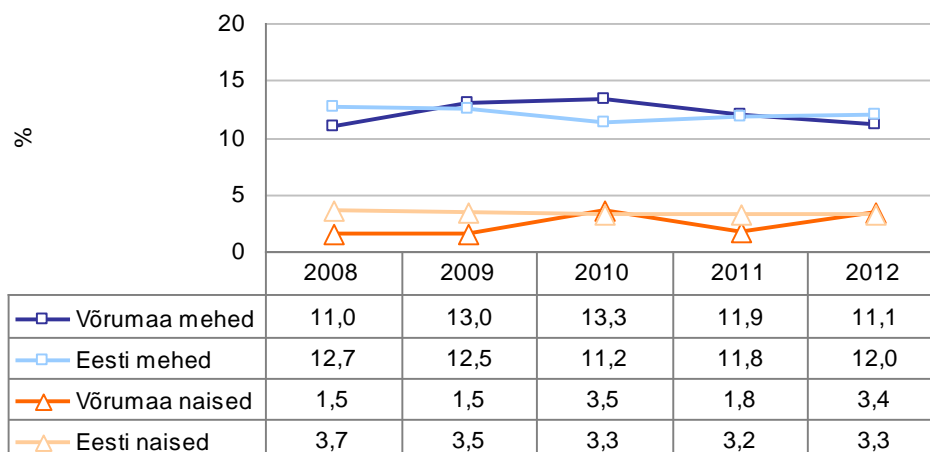
Allikas: Statistikaamet

2.2.2 Õnnetussurmad – osakaal

Surmad õnnetusjuhtumite, vigastuste ja mürgituste tagajärjel. Õigeaegsete ja efektiivsete sekkumismeemetega on õnnetussurmad ennetatavad.

Maakonna õnnetussurmade osakaal on võrdlemisi sarnane Eesti näitajaga.

Joonis 24. Õnnetussurmade osakaal kõikidest surmadest

Allikas: Tervise Arengu Instituut

2.2.3 Alkoholisurmad

Alkoholi otsene osa suremuses moodustab 4,1%. Olulise osa sellest moodustavad alkoholimürgitused ning alkoholist tingitud psüühika- ja käitumishäired. Kindlasti ei kajasta antud arvud kõiki alkoholist tingitud surmasid maakonnas.

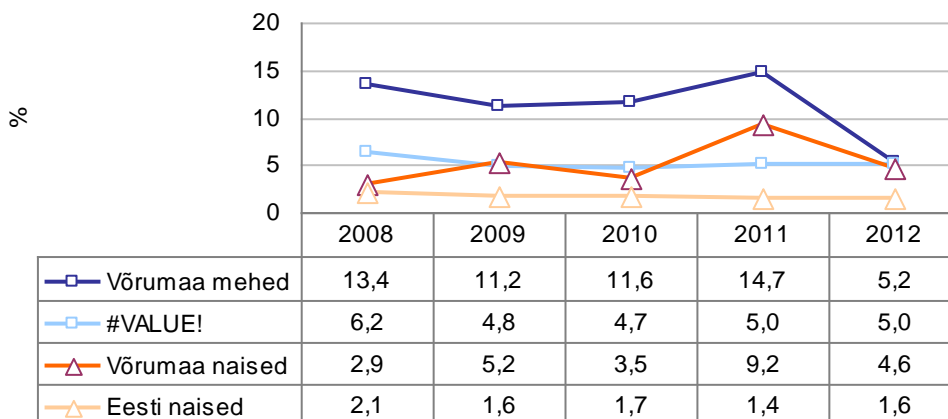
Alkoholisurmade osakaal aastate lõikes muutub, kuid on kõrgem Eesti keskmisest, meeste osas on näha langustendentsi, naiste osas aga tõusu.

Tabel 10. Alkoholist tingitud surmad

	2008			2010			2012		
	Kokku	M	N	Kokku	M	N	Kokku	M	N
Kokku	21	17	4	22	17	5	13	7	6
% surmadest	4,1			3,8			2,4		
F10 alkoholi tarvitamisest tingitud psüühika ja käitumishäired	4	3	1	6	4	2	2	0	2
I426 Alkohoolne kardiomüopaatia	3	3		3	2	1	2	1	1
K70 Maksa alkoholtõbi	5	3	2	8	7	1	4	2	2
X45 juhuslik mürgitus alkoholiga	9	8	1	4	3	1	4	3	1

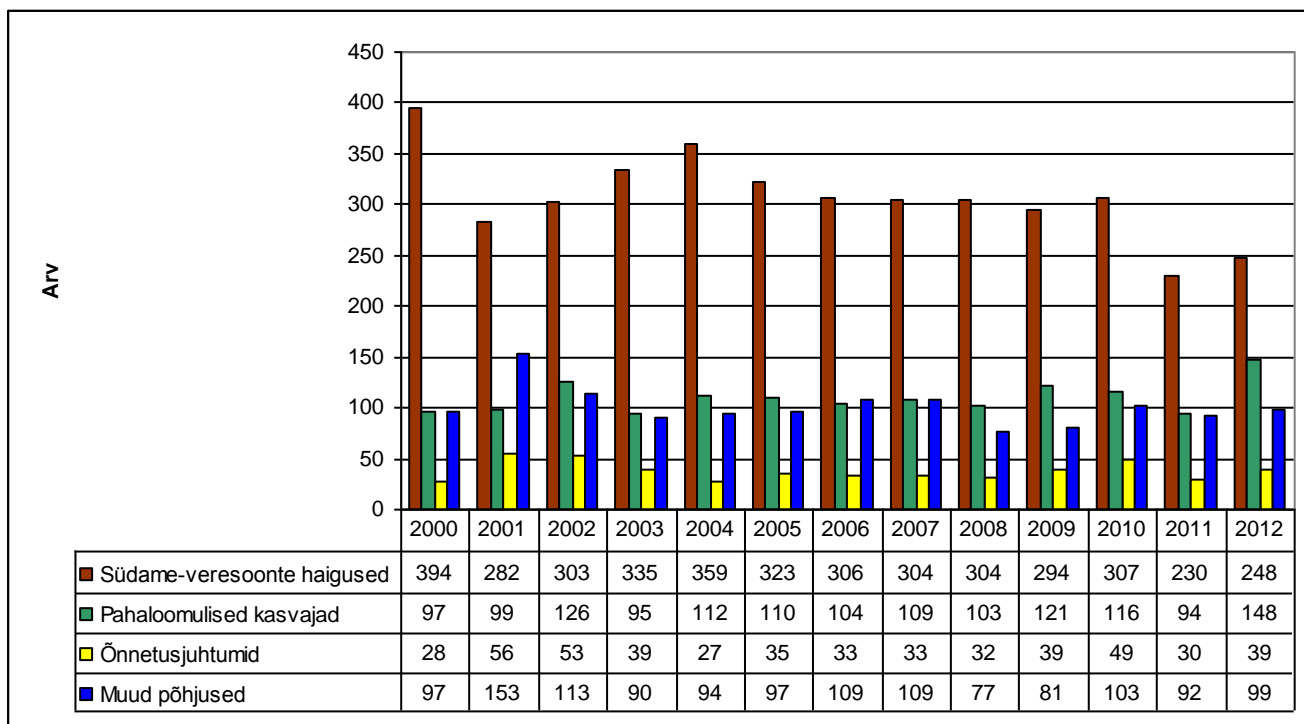
Allikas: TAI Tervisestatistika

Joonis 25. Alkoholisurmade osakaal (%) kõigist surmadest.

Allikas: Tervise Arengu Instituut

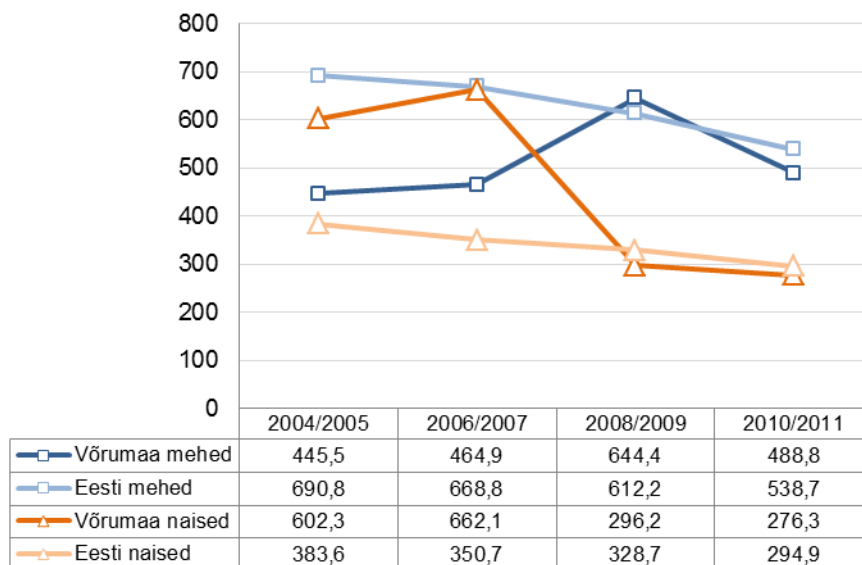
Joonis 26. Surmapõhjused aastate lõikes

Allikas: Võru Maavalitsus

Suremuskordaja näitab antud haigustesse surnud inimeste arvu 100 000 inimese kohta.

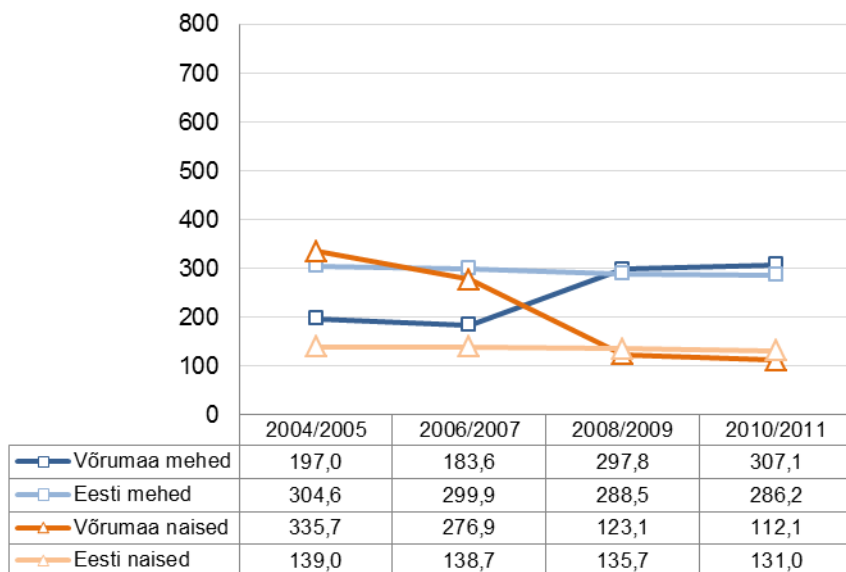
Joonis 27. Suremuskordaja vereringeelundite haigustesse.

Allikas: Tervise Arengu Instituut

Suremuskordaja vereringehaigustesse on maakonna naiste hulgas langustendentsiga ja langenud Eesti keskmisest tasemest madalamale. Võrumaa meeste suremus vereringehaigustesse on tõusutendentsiga ja veidi alla Eesti keskmise.

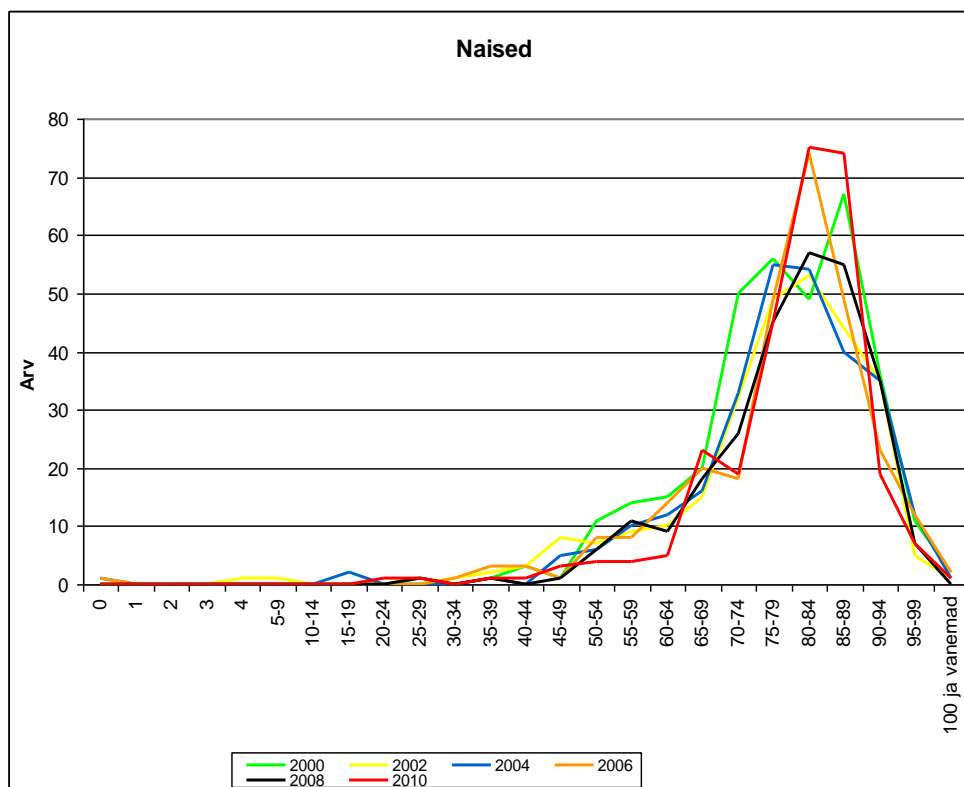
Joonis 28. Suremuskordaja pahaloomulistesse kasvajatesse.

Allikad: Statistikaamet, Tervise Arengu Instituut

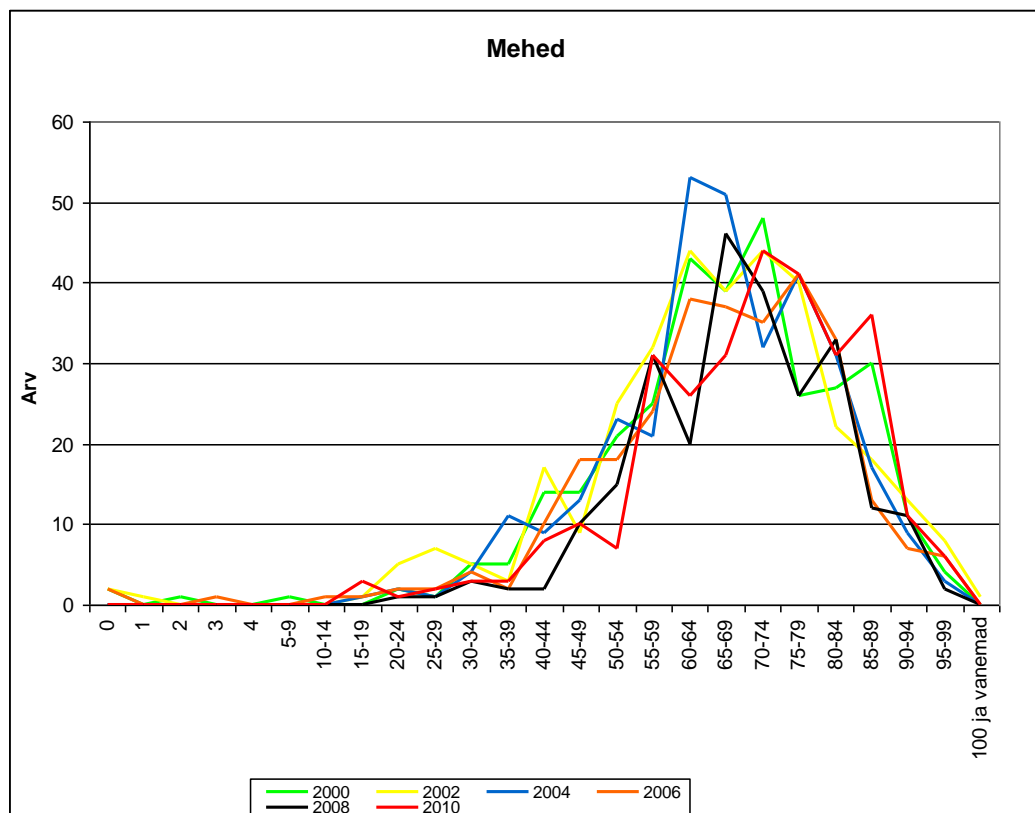
Suremuskordaja pahaloomulistesse kasvajatesse on Võrumaa naiste hulgas languses ja meeste puhul oluliselt tõusnud.

Joonis 29. Naiste suremus Võrumaal vanusegruppide ja aastate lõikes

Allikas: Eesti Statistika andmebaas

Joonis 30. Meeste suremus Võrumaal vanusegruppide ja aastate lõikes

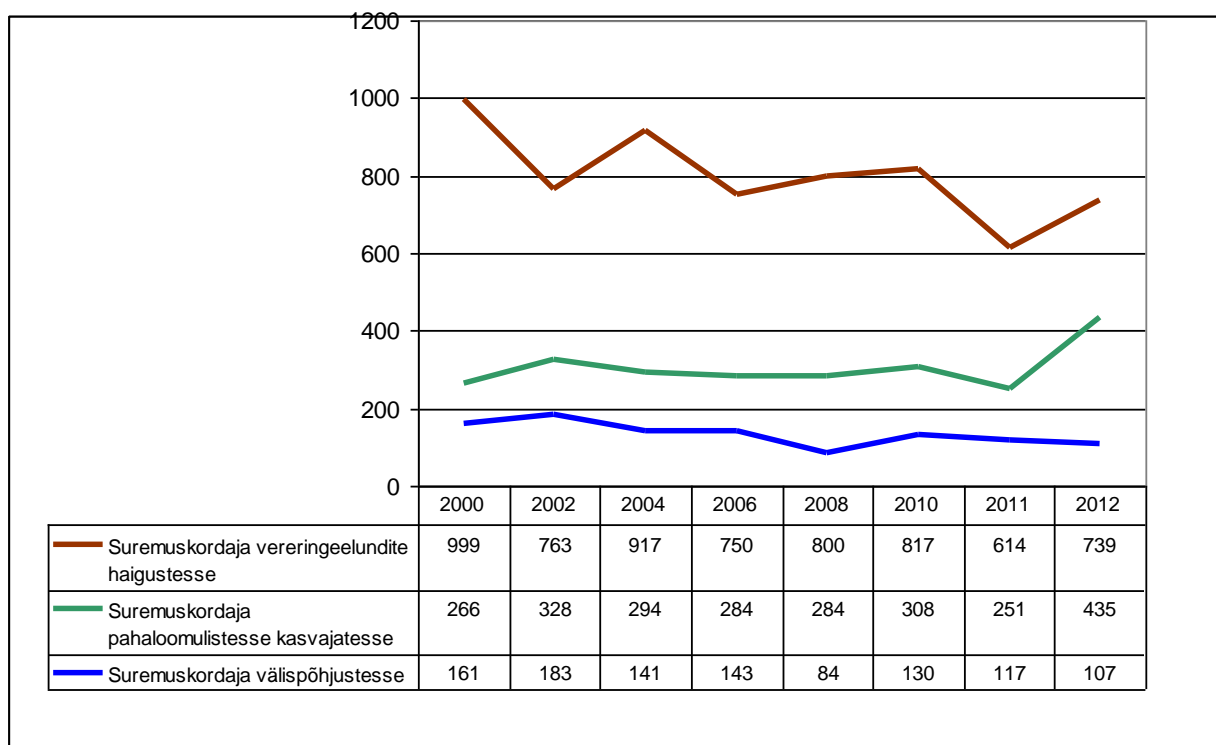
Allikas: Eesti Statistika andmebaas

Võrumaa elanike suremuse põhjustest moodustavad 50-60% südame- ja veresoonehaigused, 16-19% pahaloomulised kasvajad ja 6-9% välispõhjustest tingitud surmad. Suremuskordajate langus on 2010.aastal asendunud tõusutendentsiga, olles 2010. aastal Eesti keskmisest suurem ja 2012.a on langenud Eesti keskmisele tasemele.

Meeste suremus tõuseb oluliselt vanuses 45-50 eluaastat ja naistel vanuses 65-69 eluaastat.

Langustendentsiga on suremus südame- ja vereringehaigustesse, vigastustesse ja alkoholist tingitud suremus, tõusutendentsiga on suremus pahaloomulistesse kasvajatesse.

Joonis 31. Suremuskordajad Võrumaal põhjuste lõikes

Allikas: TAI Surma põhjuste register

Kõrgest haigestumisest ning vanemaeliste inimeste suurest osakaalust tingituna on suremuse näitajad maakonnas kõrged. Suremuse näitajad enne 65-ndat eluaastat on vabariigi keskmisel tasemel.

Tegevussuunad

Ülaltoodud haigestumuse ja surma põhjuste andmete põhjal tulenevad prioriteetsed suunad haigestumuse ja suremuse vähendamiseks maakonnas:

- südame- ja veresoonehaiguste ennetamine;
- pahaloomuliste kasvajatesse haigestumise ennetamine ja varajane avastamine;
- vigastuste ennetamine;
- vaimse tervise näitajate parandamine.

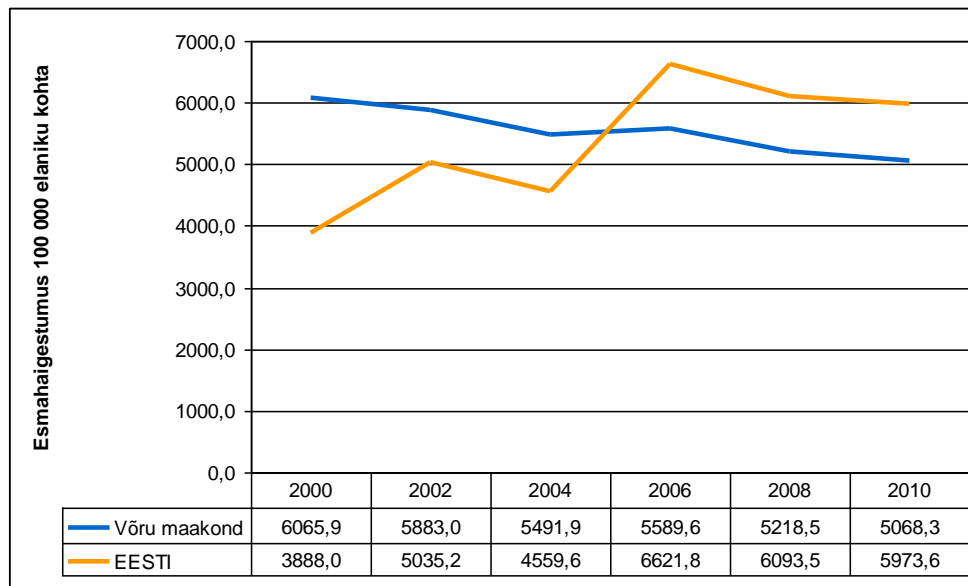
Enam vajab ennetustegevuses tähelepanu meeste varasem suremus, kuid analüüsi ja tähelepanu nõuab naiste suremuse tõusutendents.

2.3 Esmahaigestumus

Esmahaigestumiskordaja näitab esmaste haigusjuhtude esinemist 100 000 elaniku kohta.

2.3.1 Esmahaigestumiskordaja südame-ja veresoonehaigustesse

Joonis 32. Esmahaigestumine südame-ja veresoonehaigustesse aastate lõikes

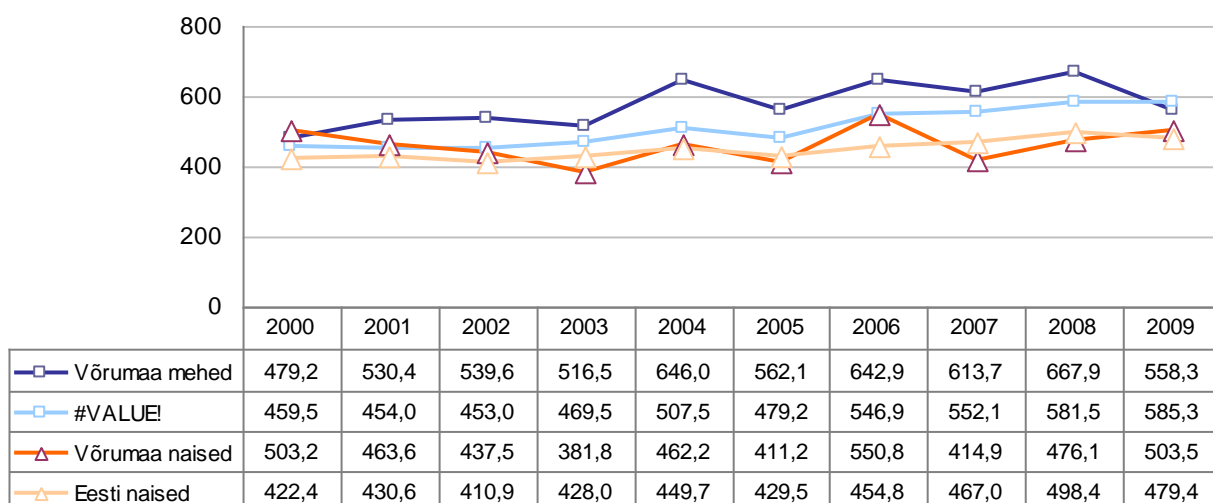

Allikas: TAI Tervisestatistika

Täiskasvanud elanikkonna hulgas on juhtivaks südame- ja veresoonehaigused. Esmahaigestumine südame- ja veresoonehaigustesse on alates 2000 aastast maakonnas langustendentsiga.

2.3.2 Esmahaigestumiskordaja pahaloomulistes kasvajatesse

Joonis 33. Esmahaigestumiskordaja pahaloomulistes kasvajatesse.

Allikas: Tervise Arengu Instituut

2.3.3 Esmahaigestumuskordaja vigastused, mürgistused ja välispõhjustest tingitud haigused

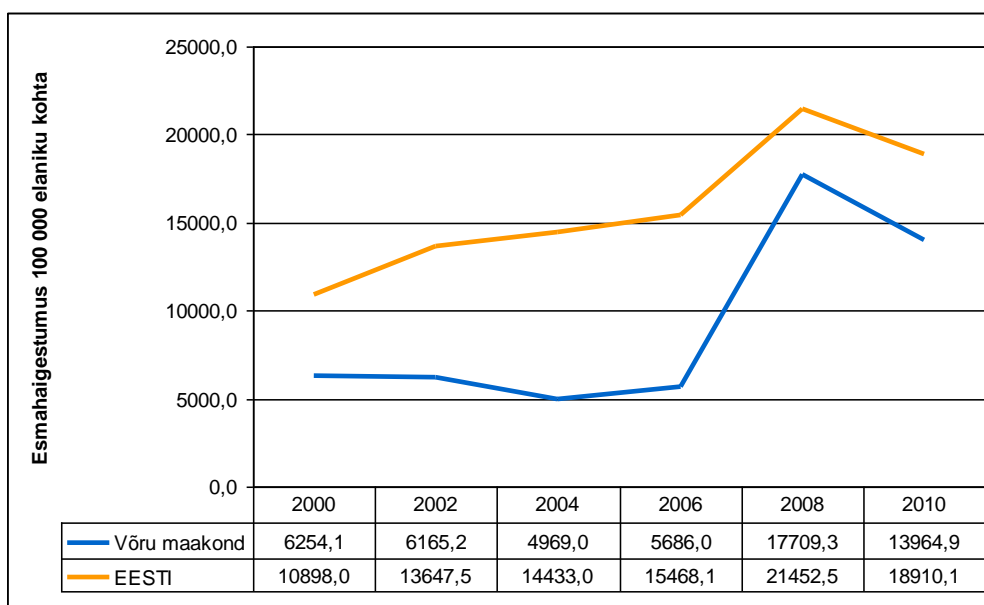
Tabel 11. Vigastuste esmasjuhud maakonnas (ambulatoorsed)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
M	1303	1295	1320	4327	4012	1925	3183
N	793	887	768	2399	2304	1500	1871
Kokku	2096	2182	2088	6726	6316	5236	6147
P	245	194	211	741	731	422	622
T	154	158	110	449	460	434	441
Kokku	399	352	321	1190	1191	974	1093

Tabel 12. Vigastustega statsionaarsel ravil Lõuna-Eesti Haiglas

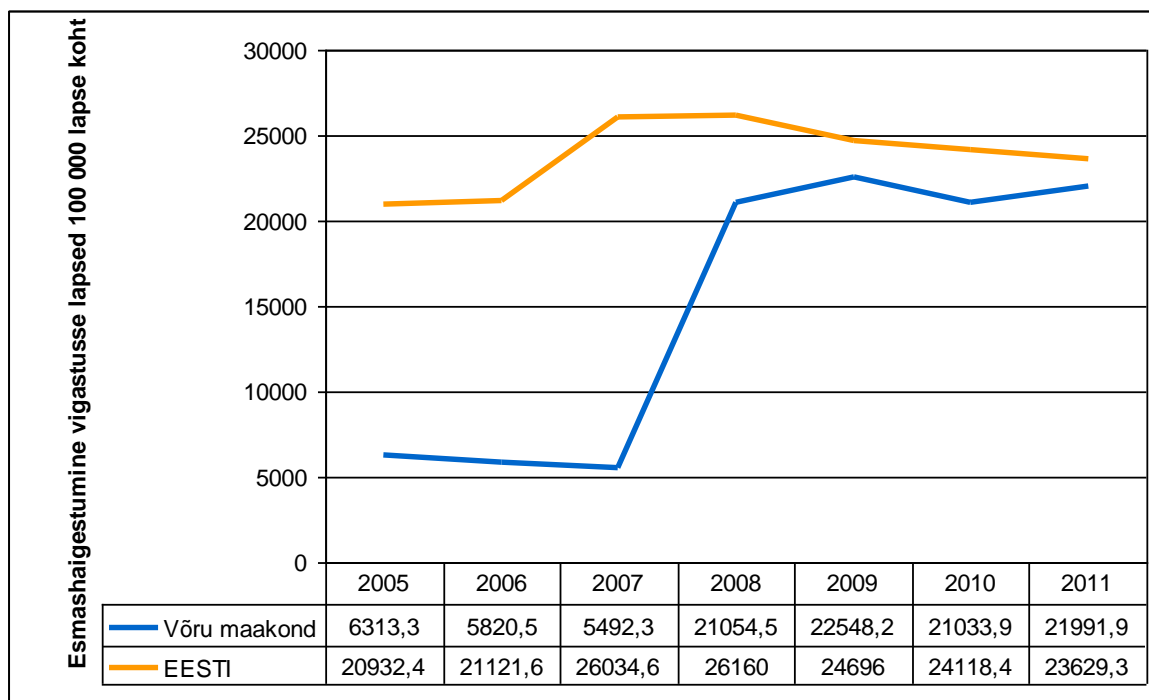
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Täiskasvanud	389	424	348	351	340	261	284
Neist suri	8	10	5	3	6	17	7
Lapsed	32	27	32	39	34	25	24
Neist suri	0	0	0	0	0	0	0

Joonis 34. Esmahaigestumine vigastustesse aastate lõikes

Allikas: TAI Tervisestatistika

Joonis 35. Esmahaigestumine vigastusse lapsed 100 000 lapse koht

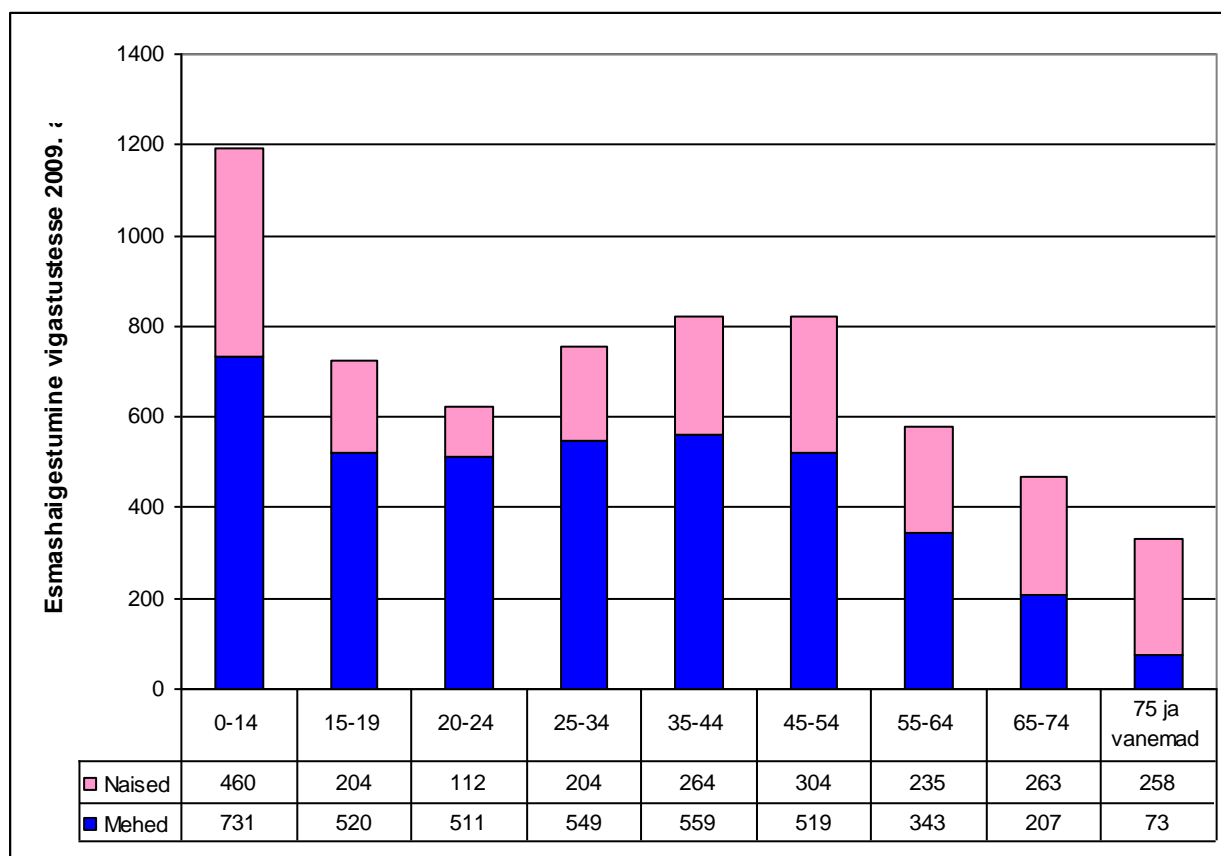
Vigastuste esmahaigestumise näitajate tõusu põhjuseks 2008.a on tingitud statistiliste andmete esitamises esinenud veast. Varasemast statistikast on välja jäänud Lõuna - Eesti Haigla erakorralise meditsiini osakonnas registreeritud vigastused.

Enim ohustatud vanusegrupp on lapsed vanuses 0-14 eluaastat ja mehed vanuses kuni 54 aastat.

Laste esmahaigestumus vigastustesse 100 000 elaniku kohta on lastel suurem kui täiskasvanutel, kuid väiksem kui Eestis tervikuna.

Joonis 36. Esmashaigestumine vigastustesse vanuse järgi 2009. aastal

Allikas: TAI Tervisestatistika

Tabel 13. Esmashaigestumine vigastustesse vanuses 0-14 eluaastat maakonnas

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Kokku	553	541	520	469	349	399	352	321	1190	1191	974	1093
Tütarlapsed	..	..	..	288	215	245	194	211	741	731	540	652
Poisid	..	..	..	181	134	154	158	110	449	460	434	441

Vigastuste põhjuste struktuuri maakonnas on raske hinnata. Puuduvad head allikaandmed, sh seosed alkoholi tarbimise ja vigastuste tekkimise vahel.

Vigastuste välispõhjuste 5 viimase aasta analüüs näitab, et 43% vigastusi on seotud vaba ajaga, 21% muu täpsustatud tegevus ja 15% muu täpsustamata tegevus, 8% on seotud spordiga ning 6% tasustama tööga, 2,4% tasustatud tööga ning 3,5% muu eluks vajaliku tegevusega. Olulisi erinevusi meeste ja naiste vigastuste põhjustes ei esinenud. Meestel oli veidi enam tööga seotud õnnetusi ja naistel eluks vajalike tegevustega seotud õnnetusi.

Ka lastel moodustavad vaba ajaga seotud õnnetused 40%, veidi enam on spordiga seotud õnnetusi 11%.

Vigastuste tekkemehhanismi alusel 3 viimase aasta analüüs näitab, et kõige enam esineb kukkumisi 49%, mehhaanilise jõu toimetel 29%, sõidukiõnnetused 5,6%, rünne 4,5%, põletused 2,1% mürgitused 0,3%.

Mürgituste kvalitatiivne analüüs täiskasvanute hulgas näitas nende suurt seotust suitsidaalsete

eesmärkidaga.

Lastel esineb kukkumisi 48%, mehhaanilise jõu toimetel vigastusi 35%, sõidukiõnnetusi 5,8%, põletusi 3%, mürgitusi 0,2%, rünnet 1,5%.

Trende tekkepõhjuste osas ei saa välja tuua, sest 2005-2007.a andmed ei sisalda Lõuna - Eesti Haiglas ravitud vigastuste juhte.

Mõningase ülevaate annab kiirabi kutsete põhjuste analüüs just raskemate vigastuste põhjustest. Lõuna - Eesti Haigla kiirabibrigaadi tegevuse aruannetest lähtub, et vigastustest põhjustatud kutsed moodustasid 2002. a. 16% , siis nende osakaal 2012.a on langenud 12% kiirabi kutsetest. Kiirabikutsetel abi saanud Võru maakonna inimeste arv 100 elaniku kohta on sarnane Eesti keskmisega. Juhtivaks vigastuste tekkepõhjuseks on olmetraumad (2002.a 64% ja 2012.a 67,8%), vähenenud on liiklustraumad vastavalt 13,5 ja 7,3. Väike ja vähenemistendentsiga on töötraumade osakaal (2010.a 4,8 ja 2012.a 1,9%), töusutendentsiga on spordi- (2002.a 2,0% ja 2012.a 5,2%) ja vägivaldast põhjustatud vigastused (2002.a 9% ja 2012.a 17,2%).

Tabel 14. Trauma liigid Lõuna Eesti Haigla kiirabi kutsete alusel

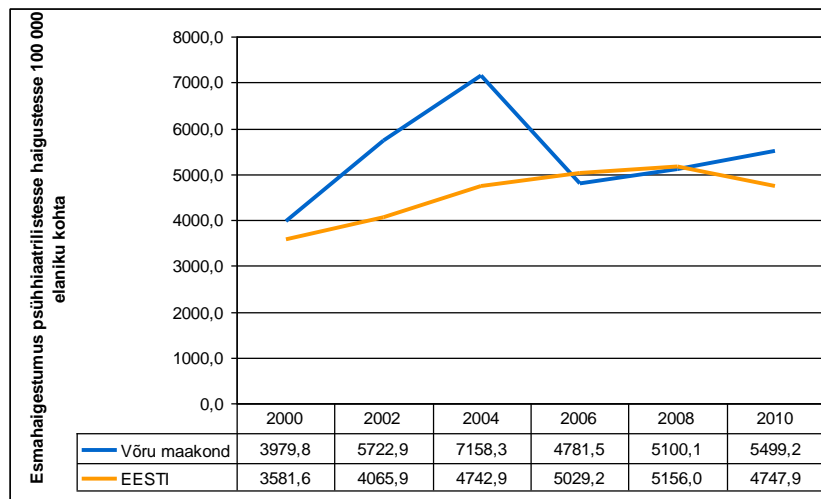
Visiitide arv	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
liiklus	109	81	103	74	102	91	57	62	73	85	50
olme	521	564	465	455	374	438	414	450	475	440	465
töö	22	18	16	24	14	16	14	9	13	17	13
suitsiid	25	27	9	11	4	5	8	7	9	9	13
sport	16	17	22	18	23	21	26	12	33	25	36
muud	21	88	3	2	4	1	2	99	1	0	0
vägivald	99	80	64	70	73	91	98	98	90	106	118
Kokku	813	875	682	654	594	663	619	639	694	683	686
Kutsed kokku	5050	5135	5021	4774	5057	5100	5093	5263	5514	5670	5862
%	16	17	14	14	11	13	12	12	13	12	12
Traumade osakaal %	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
liiklus	13,5	9,3	15	11,3	17,0	13,7	9,2	9,7	10,5	12,7	7,3
olme	64	64	68	69,5	63,0	66,0	67,0	70,0	68,4	64,4	67,8
töö	2,7	2,0	2,3	3,6	2,3	2,4	2,3	1,4	1,9	2,5	1,9
suitsiid	3,0	3,0	1,3	1,7	0,6	0,8	1,3	1,0	1,3	1,3	1,9
sport	2,0	3,0	3,2	2,7	3,8	3,2	4,2	1,8	4,8	3,7	5,2
muud	2,5	10,0	0,4	0,4	0,6	0,2	0,3	15,4	0	0	0
vägivald	12,0	9,0	9,5	10,7	12,2	13,7	15,8	15,3	13,0	15,5	17,2
Kokku	813	875	682	654	594	663	619	639	694	683	686

Allikas: Lõuna Eesti Haigla kiirabitöö

Eraldiseisva dokumendina on maakonnas koostatud Vigastuste ennetuste tegevuskava aastateks 2010-2013. www.werro.ee tervis.

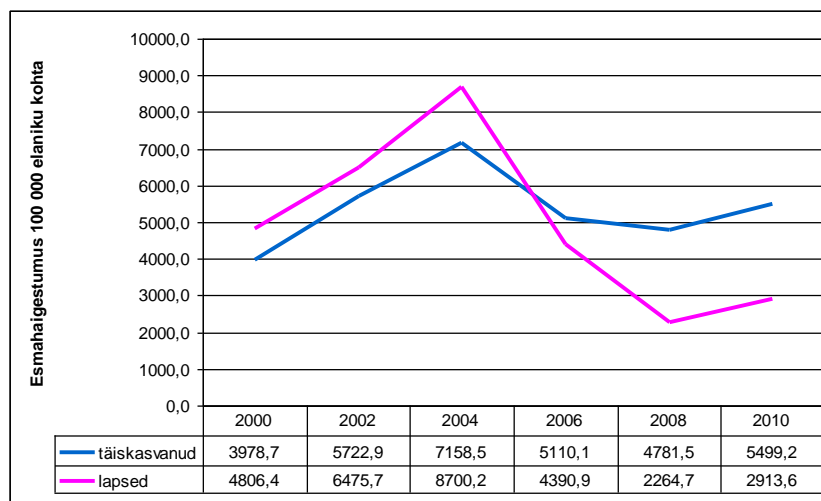
2.3.4 Esmahaigestumus psühhiaatrilistesse haigustesse

Joonis 37. Esmahaigestumine psühhiaatrilistesse haigustesse 100 000 elaniku kohta Võru maakonnas ja Eestis

Allikas: TAI Tervisestatistika

Joonis 38. Esmahaigestumine psühhiaatrilistesse haigustesse aastate lõikes lapsed ja täiskasvanud

Allikas: TAI Tervisestatistika

Tabel 15. Ennetatavad vaimse tervise häired

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Alkoholi-sõltuvus	73	124	135	161	183	182	158	230	250	252	220	107
Psüühika ja käitumishäired tingitud alkoholi tarbimisest	311	318	410	494	562	252	256	479	499	642	579	308
Depressiivne episood	132	182	264	462	483	425	418	521	481	518	523	337
Korduv depressiivne häire	64	223	320	335	320	359	313	440	536	407	430	409

Allikas: Võru maakonna tervishoiustatistiline aruanne "Psüühika ja käitumishäired"

Maakonnas on oluliselt suurenenud alkoholi liigtarvitamisest tingitud psüühikahäired ja haigestumine depressiooni. 2011.a näitajate langus võib olla tingitud ambulatoorse psühhiaatrilise vastuvõtu halvenemise tõttu (psühhiaatrite vähesus Lõuna-Eesti Haiglas).

Kõige enam on suurenenud mõõduka korduva depressiivse häire esinemissagedus.

Väljaselgitamist vajaksid antud probleemide põhjused (psühhosotsiaalsed ja majanduslikud faktorid, medikamentoosse ja psühhoterapeutilise ravi vähene kättesaadavus).

Alkoholi liigtarvimist ja vaimse tervise olukorda peetakse üheks olulisemaks probleemiks maakonnas.

2.3.5 Esmahaigestumine nakkushaigustesse

Tabel 16. Esmahaigestumine nakkushaigustesse Võrumaal haiguste ja aastate lõikes

	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
HIV	0	0	0	0	0	0	0
Süüfilis	3	2	0	0	0	0	0
Gonorröa	3	11	4	3	4	0	2
Klamüüdia	29	106	21	25	31	22	25
Puukborrelioos	11	0	3	6	12	23	21
Puukentsefaliit	8	1	2	17	1	11	11
Tuberkuloos	12	25	10	10	9	5	8

Allikas: TAI Tervisestatistika

Nakkushaigustesse haigestumise esinemissagedus maakonnas on madal. Probleemiks on viimastel aastatel haigestumise tõus puukborrelioosi ja puukentsefaliiti.

Tabel 17. Aktiivse tuberkuloosi levimuskordaja 100 000 elaniku kohta

	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Võru	35,3	53,6	18,1	23,5	23,7	15,9	24,1
Eesti	58,8	37,9	39,1	28,9	26,4	22,6	20,8

Allikas: TAI Tervisestatistika

Tuberkuloosi haigestumus maakonnas on langustendentsiga.

Pahaloomulistesse kasvajatesse haigestumisenäitajad on madalamad vabariigi keskmisest, kuid

suremusnäitajad kõrged. Probleemiks on ilmselt vähene varane avastamine ja hiline pöördumine ravile. Vajalik on inimeste teavitamine profülaktiliste läbivaatuste tähtsusest ja varane pöördumine kaebuste esinemisel. Heaks näitajaks on Võrumaa naiste suurem osalusprotsent mammograafilistel uuringutel.

Tegevussuunad:

- maakonnas on oluline jätkate ennetustegevust südame- ja veresoonehaiguste ennetamiseks.
- maakonnas on oluline jätkate ennetustegevust vigastuste, eriti kodu- ja vabaaja vigastuste ja vägivallaga seotud ennetuste osas haarates enam ohustatud riskigruppe (lapsevanemad, noorukid, eakad).
- enam tähelepanu tuleb ennetustegevuses pöörata pahaloomuliste kasvaja ennetamisele nii meeste kui naiste hulgas, teavitamise ja tervishoiuteenuste kvaliteedi parandamise kaudu suurendada varast avastamist.
- leida vahendeid vaimse tervise probleemide ennetamiseks (teavitamine, nõustamisteenuse kättesaadavuse ja ravi kättesaadavuse parandamine).
- leida vahendeid tegelemaks alkoholi tarbimise vähendamiseks (varane sekkumine, nõustamis- ja rehabilitatsiooniteenuste kättesaadavus).

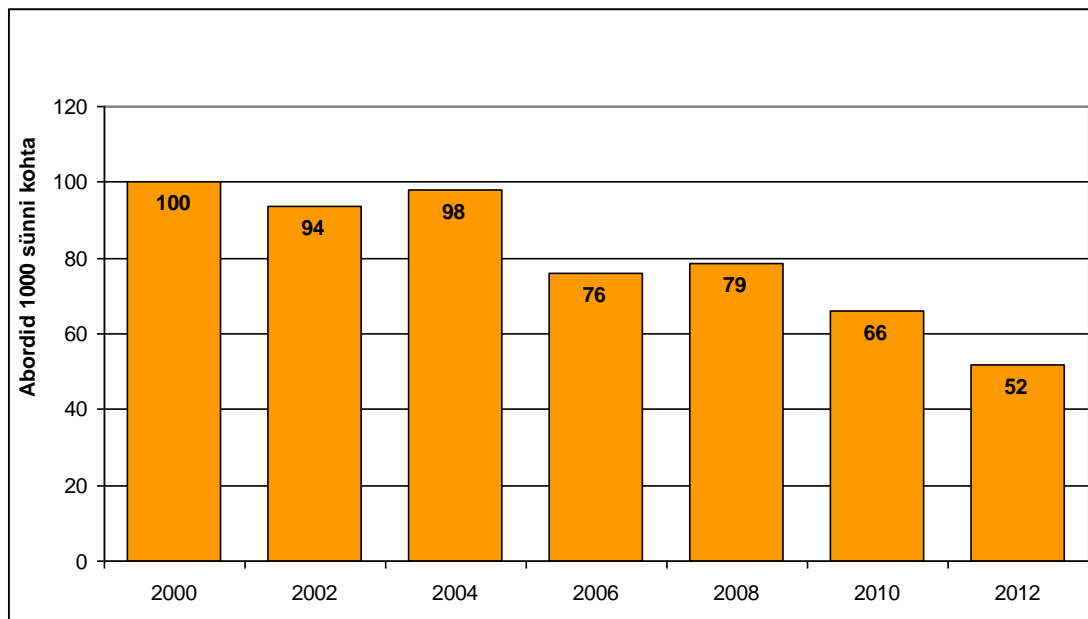
2.4 Abordid

Tabel 18. Abortide arv

	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Arv	340	291	250	207	223	230	171

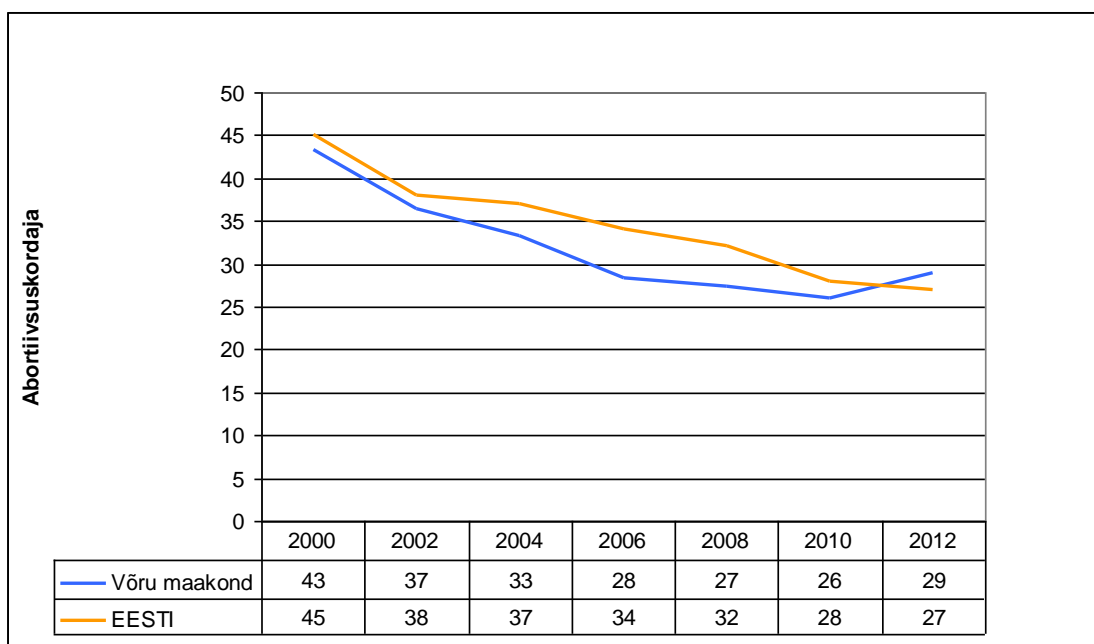
Allikas: Eesti Abordiregister

Joonis 39. Abordid Võrumaal 1000 sünni kohta

Allikas: Eesti Abordiregister

Joonis 40. Võrumaa abortiivsuskordaja aastate lõikes

Allikas: Eesti Abordiregister

Abortide arv on langustendentsiga, kuid 2006. aastast on langustendents vähenenud.

Maakonna abortiivsuskordaja oli Eesti keskmisest veidi madalam kuid 2012.a on tõusnud üle Eesti keskmise. Olulist rolli mängib siin noorte seksuaaltervise alane teave ja rasedusvastaste vahendite kättesaadavus. Maapiirkondade elanikele võib rasedusvastaste vahendite kättesaadavus olla probleemiks. Samuti katkes vahepeal Võrumaa Noorte Nõustamiskabineti tegevus (noorte nõustamine ja loengud koolides). 2012.a on taaskäivitatud noorte

reproduktiivtervise alane nõustamine Lõuna-Eesti Haiglas ja 2013.a pakutakse ka loenguid koolidele.

Languse edaspidiseks jätkumiseks on vajalik jätkata noorte seksuaalnõustamist ja seksuaaltervise alased loengud koolides.

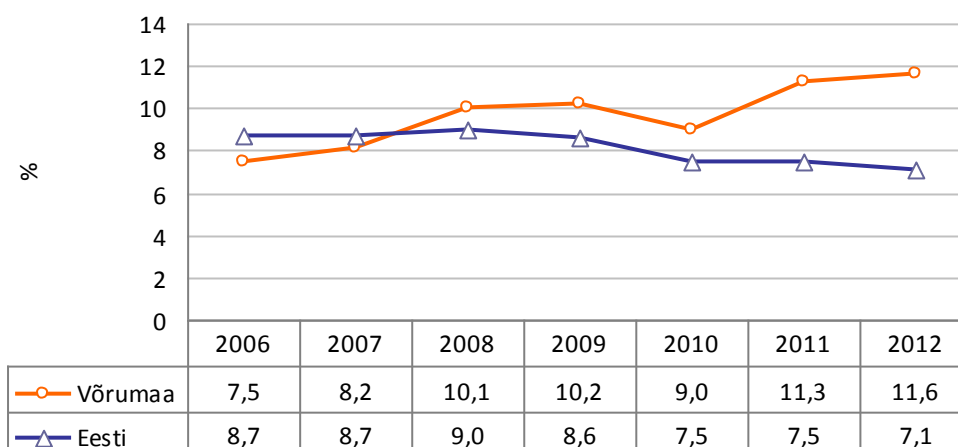
2. 5 Suitsetamine raseduse ajal

Tabel 19. Suitsetamine raseduse ajal

	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Arv	25	23	23	28	37	31	37
Osakaal	7%	7%	8%	8%	10%	9,0%	11,6%

Allikas: Eesti Meditsiiniline Sünniregister

Joonis 41. Raseduse ajal suitsetavate naiste osakaal kõigist sünnitanutest.

Allikas: Tervise Arengu Instituut

Suitsetavate rasedate osakaal Võrumaal kasvab. Põhjuseks on suitsetamise varasem alustamine noorte hulgas ning suitsetajate osakaalu tõus kooliõpilaste sealhulgas enam tütarlaste seas. Seda kinnitab maakonnas aastatel 1998-2009 teostatud uuring “Sõltuvusainete tarbimine Võru maakonna õpilaste hulgas”.

Olulised tegevussuunad

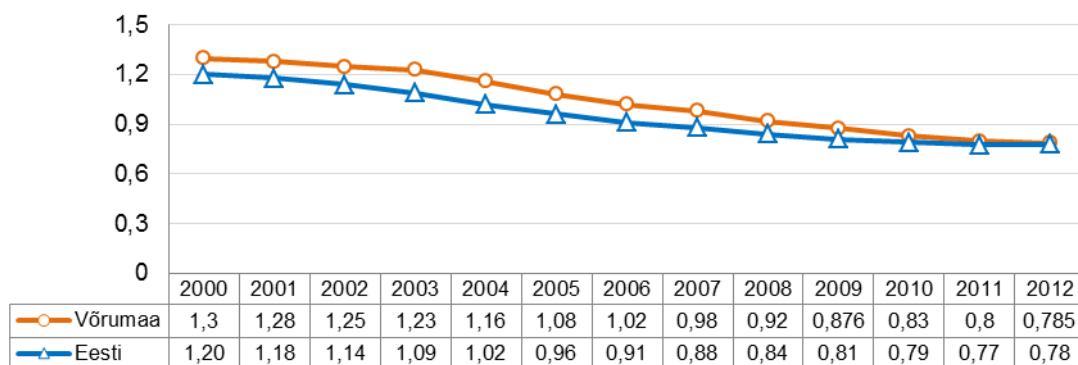
- Suitsetamise alane maakondlik ennetustegevus noorte hulgas erinevates vormides.
- Sõltuvusainete tarbimise trendi uuringute jätkamine noorte hulgas.
- Õpilaste osavõtt suitsetamise ennetuse alastest üritustest “Suitsuprii klass”, temaatilised omaloomingu konkursid.
- Suitsetamisest loobumise nõustamise teenuse jätkamine sealhulgas noorte hõlmamine.
- Rasedate nõustamine suitsetamise ohtlikkusest ja loobumise võimalustest.
- Noorte seksuaalnõustamine ja seksuaaltervise alased loengud koolides.

SOTSIAALNE SIDUSUS JA VÕRDSED VÕIMALUSED

3.1 Tööturu situatsioon

Demograafiline töösurveindeks on eelseisval kümnendil tööturule sisenevate noorte (5-14-aastased) ja sealt vanuse tõttu potentsiaalselt lahkuvate inimeste (55-64-aastased) suhe. Demograafiline töösurveindeks Võru maakonnas ja Eestis on langustendentsiga ehk noori on tööturule siirdumas järjest vähem.

Joonis 42. Demograafiline töösurveindeks

Allikas: Eesti Statistika andmebaas

3.1.2 Majanduslikult aktiivsed üksused/ettevõtted

Näitab majanduslikult aktiivsete üksuste (äriühingute, füüsilisest isikust ettevõtjate ja mittetulundusühingute) arvu. Annab ülevate potentsiaalsetest töökohtadest maakonnas.

Mikroettevõtte - töötajaid alla 10

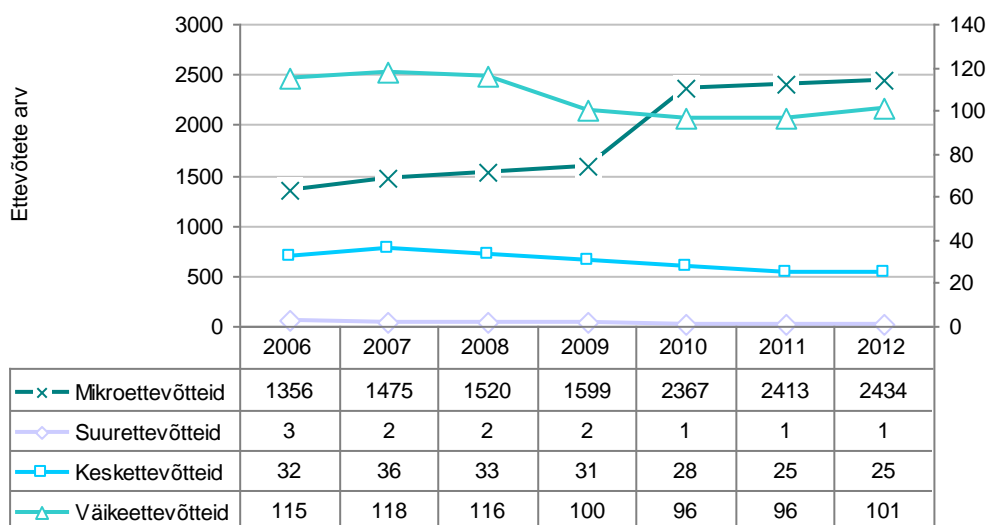
Väikeettevõtte – töötajaid 10-49

Keskettevõtte – töötajaid 50-249

Suurettevõtte - töötajaid üle 250

Joonis 43. Majanduslikult aktiivsed üksused/ettevõtted töötajate arvu järgi.

Allikas: Eesti Statistika andmebaas

Äriregistri, mittetulundusühingute ja sihtasutuste registri andmetel oli Võrumaal 01.01.2008 seisuga 2222 ettevõtjat (äriühingud ja füüsilisest isikust ettevõtjad), 2012.a 2561 ettevõtjat. Negatiivse tendentsina on suurte ja keskmise suurusega ettevõtete arvu vähenemine, suureneb mikroettevõtete arv, mistõttu töökohta arv maakonnas väheneb.

Ettevõtlusaktiivsus äriregistris registreeritud juriidilisest isikust ettevõtjate ja elanike üldarvu suhtena on 34 (tõus 2006.aastaga võrreldes 4 ühikut). Viimase näitaja poolest jääb Võrumaa ikkagi allapoole Eesti keskmist taset. Registreeritud ettevõtjate hulgas on absoluutses ülekaalus mikroettevõtted. Seni levinuim ettevõtlusvorm on üksi töötav FIE või talu, kuid viimase aastaga on FIE- de arv hakanud tasapisi vähenema. Põhjusi on siin kaks: edukalt majandanud FIE-d on oma ettevõtte ümber kujundanud osaühinguks ning mitu aastat majandustegevuseta FIE- sid on maksuamet asunud registrist kustutama.

Piirkonniti tegutseb kõige enam ettevõtjaid Võru linnas, sellele järgnevad Võru, Antsla ja Rõuge vald. Maakonnas tegutsevatest ettevõtetest 0-10 töötajaga ettevõtte osakaal on 90% tõusnud 95%; 10-49 töötajaga ettevõtteid vähenenud 7,3%-4,1%; 50-249 töötajaga ettevõtteid vähenenud 2,2%-1%, ja vaid ühes ettevõttes oli 2012.aastal rohkem kui 250 töötajat. Seega vastavalt Eurostat- i klassifikatsioonile on 97,7% Võrumaa ettevõtetest väikeettevõtted ning vaid 2,3 % keskmise suurusega või suurettevõtted.

Statistilisse profiili kuuluvaist ettevõtjatest (ehk majanduslikult aktiivsetest 1506-st ettevõtjast) 39% tegutseb primaarsektoris, 20% sekundaar- ja 41% tertsiaarsektoris. Sekundaarsektori ettevõtjate osatähtsus ettevõtjate üldarvust Võrumaal ületab Eesti keskmist vastavat näitajat. Selge tendents on primaarsektori osakaalu vähenemisele ning sekundaar- ja tertsiaarsektori osakaalu suurenemisele.

Tegevusvaldkondadest on suurima osakaaluga töötlev tööstus. Töötleva tööstuse osakaal

Võrumaa majanduse struktuuris ületab kogutulu, töökohtade ning makstud kogutöötasu arvestuses enamuse teiste Eesti maakondade analoogilisi näitajaid.

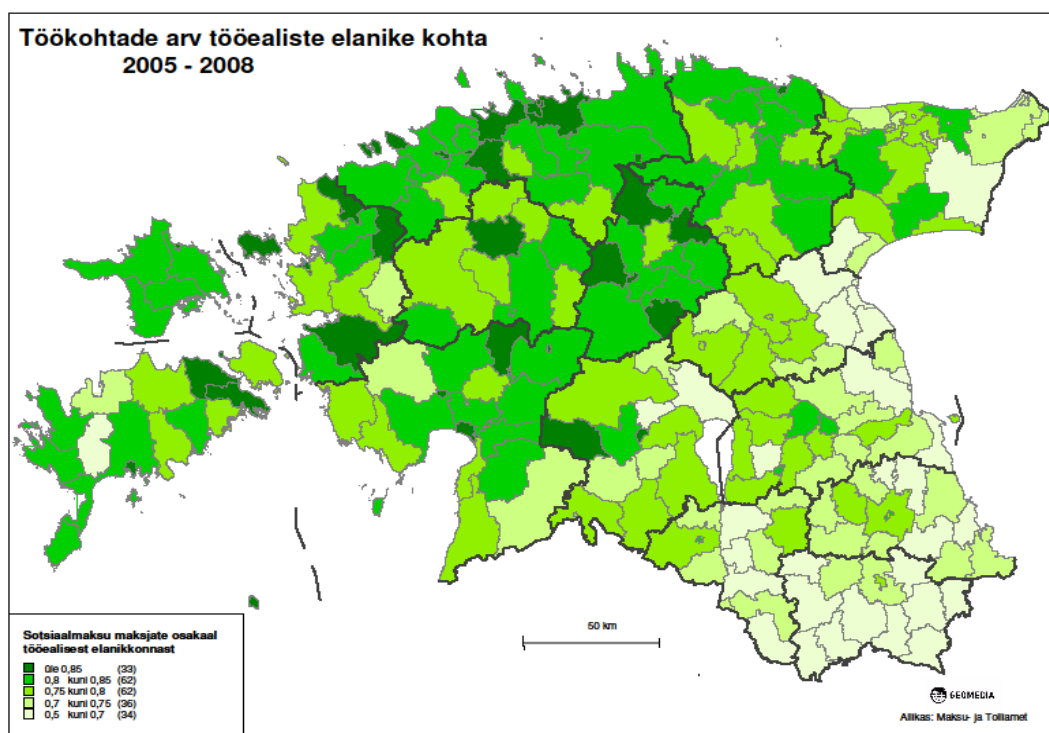
Töötleva tööstuse 160 ettevõtet annavad 49% kõigi maakonna äriühingute kogutulust ning neis töötavad 3380 hõivatut moodustavad 47 % kõigis maakonna äriühingutes töötavatest hõivatud inimestest.

Tähtsamad valdkonnad on puidu- ja mööblitööstus, metallitöötlemine, ehitus, transport, toiduainetetööstus ja kergetööstus. Tuntumad firmad on Antsla - Inno AS, Arke Lihatööstus AS, Rauameister AS, Barrus AS, Toftan AS, Võru Juust AS, Cristella, Nopri Talumeierei OÜ. jne

Allikas: Võru maakonna arengustrateegia 2009-2019 eelnõu.

Positiivse näitajana ettevõtluse valdkonnas võib välja tuua, et Võru maakonna osa ekspordis ületab üle 3 korra impordi mahtu

Joonis 44. Töökohtade arv tööealiste elanike kohta

Allikas: Siseministerium

Kuigi ettevõtete arv maakonnas on suurenenud, puudub ülevaade aktiivselt hetkel tegutsevate ettevõtete arvu kohta. Kuna enamuse ettevõtetes on töötajate arv alla 10, siis kahjuks töökohtade arv tööealise elaniku kohta on Võru maakonnas Eesti väikseim. Enim töökohti on Võru linnas, Võru ja Sõmerpalu vallas.

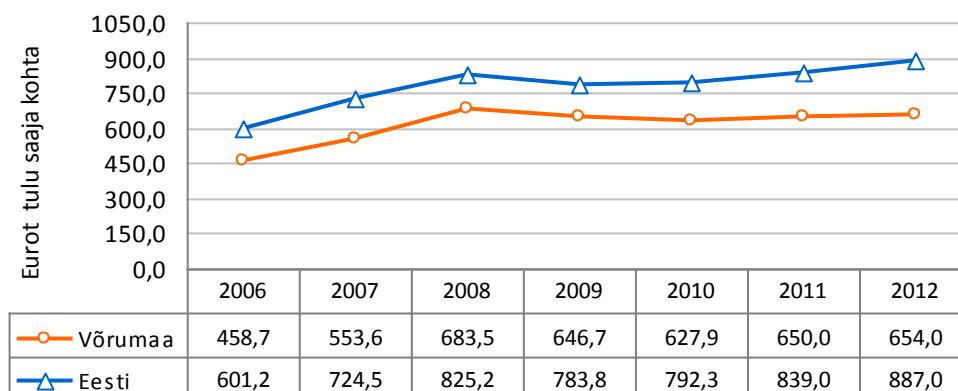
3.1.3 Keskmise brutopalk

Maakonnas elavate inimeste keskmine brutotulu ühes kuus inimese kohta.

Sissetuleku suurus on oluline tervisemõjur sest mõjutab oluliselt inimeste võimalusi tervist

toetavate tegemisel.

Joonis 45. Keskmise brutopalk eurodes aastate lõikes

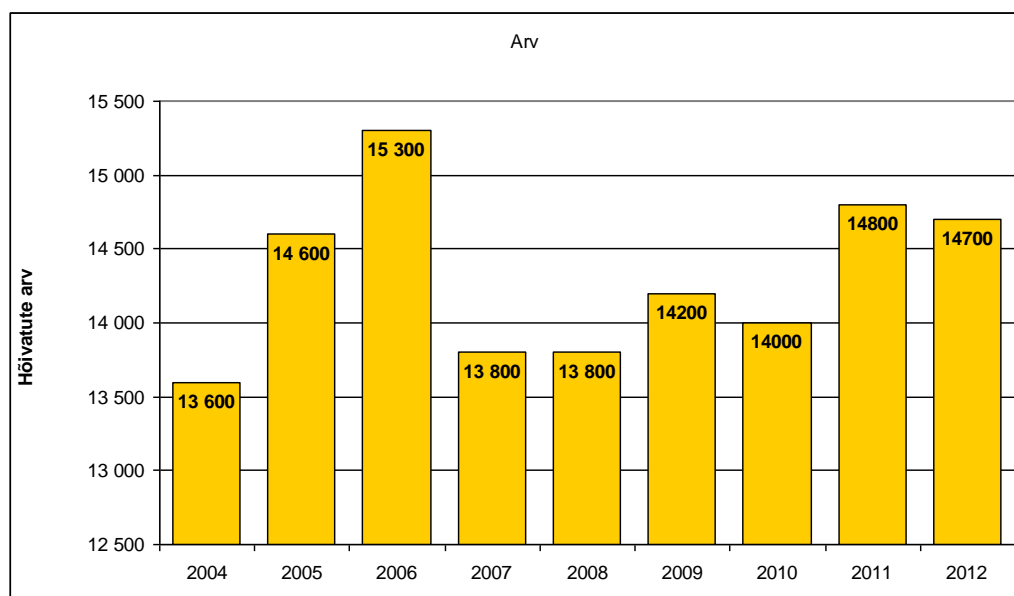

Allikas: Statistikaamet

Võru maakonna inimeste keskmine brutopalk on oluliselt madalam vabariigi keskmisest brutopalgast moodustades vabariigi keskmisest 2004.a. 74%, 2008.a. 83 % ja 2010.a. 79% ja 2012.a 74%.

3.1.4 Tööhõive

Joonis 46. Tööga hõivatud isikute arv Võrumaal aastate lõikes

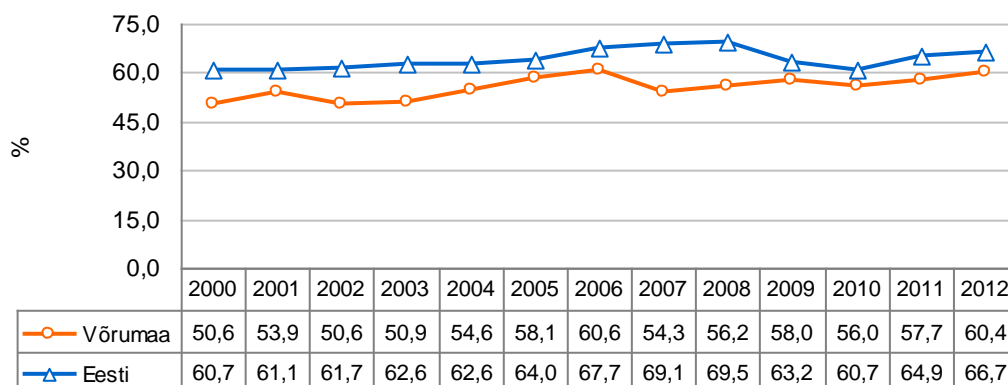

Allikas: Eesti Statistika andmebaas

Tööhõive määr on tööga hõivatute osatähtsus tööealisest elanikkonnast (15-65 eluaastat). Tööhõive määr Võrumaal on pidevalt olnud veidi madalam Eesti keskmisest. Tööga hõivatus annab elanikkonnale esmaselt vajaliku sissetuleku, millega katta kulutused eluks. Tööl käiv inimene tunneb end vajalikuna ja omab suuremat suhtlusvõrgustikku.

See kõik mõjub positiivselt inimese tervisele. Samal ajal on suurenenud töökohtade arv, kus töötatakse graafiku alusel ja tööpäeva pikkus on paljudel 12 tundi, mis ei ole soodne inimese tervisele. On töökohti, kus töötajatel puudub võimalus sel ajal puhkuseks ja söömiseks.

Joonis 47. Tööhõive määr

Allikas: Eesti Statistika andmebaas

Tööga hõivatud inimeste osakaal Võru maakonnas on tunduvalt madalam vabariigi keskmisest (2012.a Võrumaal 65%, Eestis 74%). 2009.a andmetel on töötute protsendilt Võrumaa maakondadest Ida-Virumaa järel teisel kohal, seejärel on töötuse määr 2012.a Võrumaal langenud alla Eesti keskmise, kuid kõrge on pikaajaliste töötute osakaal.

3.1.5 Töötajate osalemise määr

Näitab milline on tööealiste inimeste töös osalemine

Tabel 20. Töötajate osalemise määr

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2012
Võru	59%	61%	62%	57%	60%	69%	66%	65%
Eesti	69%	67%	72%	72%	74%	74%	73%	74%

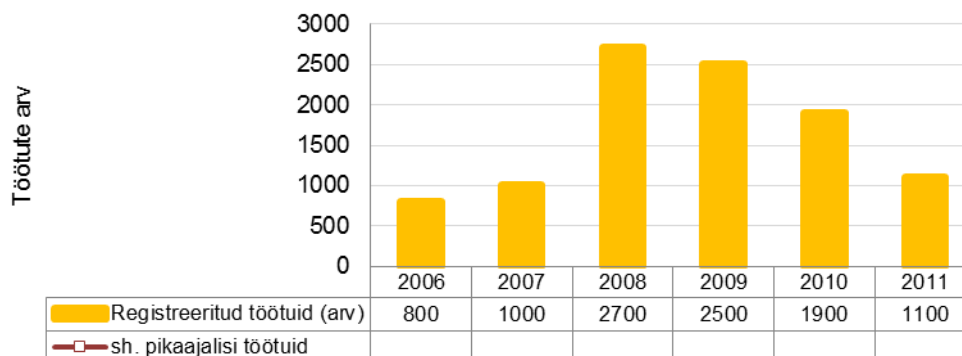
Allikas: Eesti Statistika andmebaas

Võru maakonnas töötajate osalemise määr on madalam vabariigi keskmisest.

3.1.6 Töötus

Töötus on oluline terviserisk, kuna tõstab nii individuaalset kui pere vaesusriski.

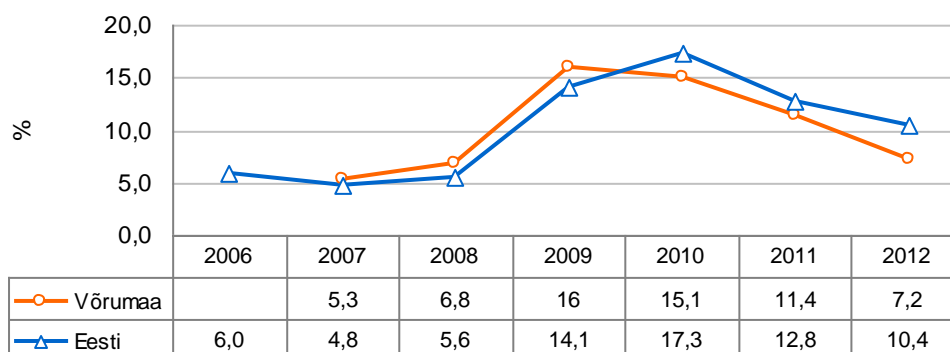
Joonis 48. Töötute arv Võrumaal aastate lõikes

Allikas: Eesti Statistika andmebaas

Töötuse määr ehk tööpuuduse määr näitab töötute osatähtsust tööjõus. Alates 2010.a on töötuse määr Võrumaal langenud alla Eesti keskmise näitaja.

Joonis 49. Registreeritud töötuse määr

Allikas: Statistikaamet

Seoses majanduslangusega suurenes töötute arv alates 2008.a lõpust kuni 2010.a I kvartalini nii Eestis kui ka maakonnas. Enam kannatasid tegevusalad, kus töötasid mehed. Suurenes väljaränne tööle suundumise tõttu välismaale.

2004. aastal oli enim töötuid registreeritud maakonna suuremates omavalitsustes: Võru linnas, Võru ja Antsla vallas. 2010.a on registreeritud töötute arv kolmekordistus, kuid 2013.a on töötute arv vähenenud. Enam töötuid on väiksemates omavalitsustes: Misso, Varstu, Haanja ja Urvaste vallas.

Tabel 21. Registreeritud töötud aasta keskmine 10 000 elaniku kohta Võrumaa omavalitsustes

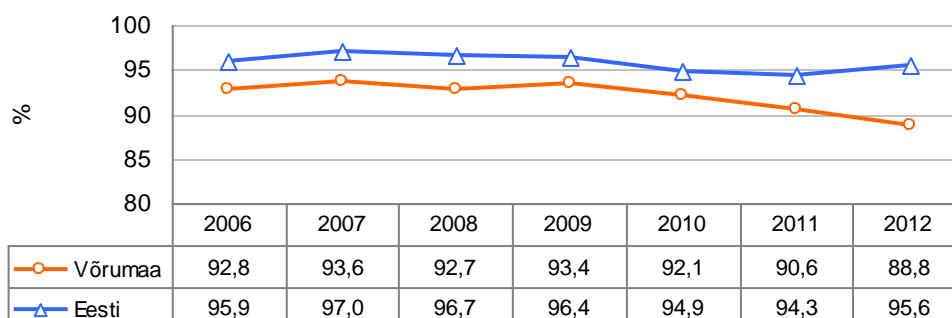
Omavalitsused	2004	2006	2008	2010	2013
Võru linn	284	133	201	625	336
Antsla vald	255	212	296	727	386
Haanja vald	164	170	252	784	445
Lasva vald	246	159	169	509	308
Meremäe vald	159	70	163	391	326
Misso vald	117	103	471	949	579
Mõniste vald	192	232	243	498	252
Rõuge vald	145	218	204	741	395
Sõmerpalu vald	145	87	312	815	344
Urvaste vald	145	256	226	952	436
Varstu vald	177	249	255	667	448
Vastseliina vald	121	33	206	589	240
Võru vald	276	131	183	638	385
VÕRU MAAKOND	231	149	223	642	397

Allikas: Statistikaamet

3.2 Toimetulek

3.2.1 Ravikindlustusega kaetud

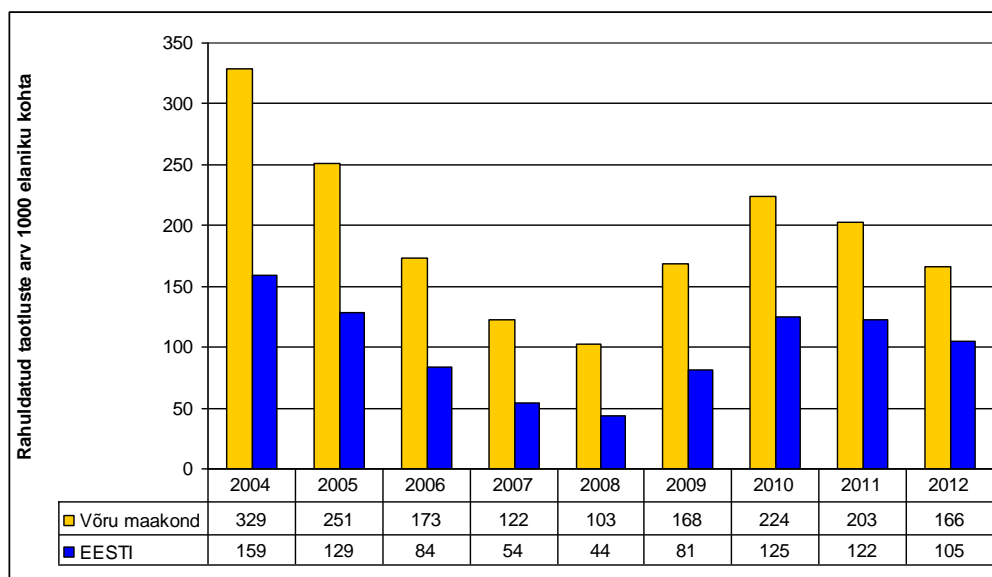
Joonis 50. Ravikindlustusega kaetud.

Allikas: Eesti Haigekassa

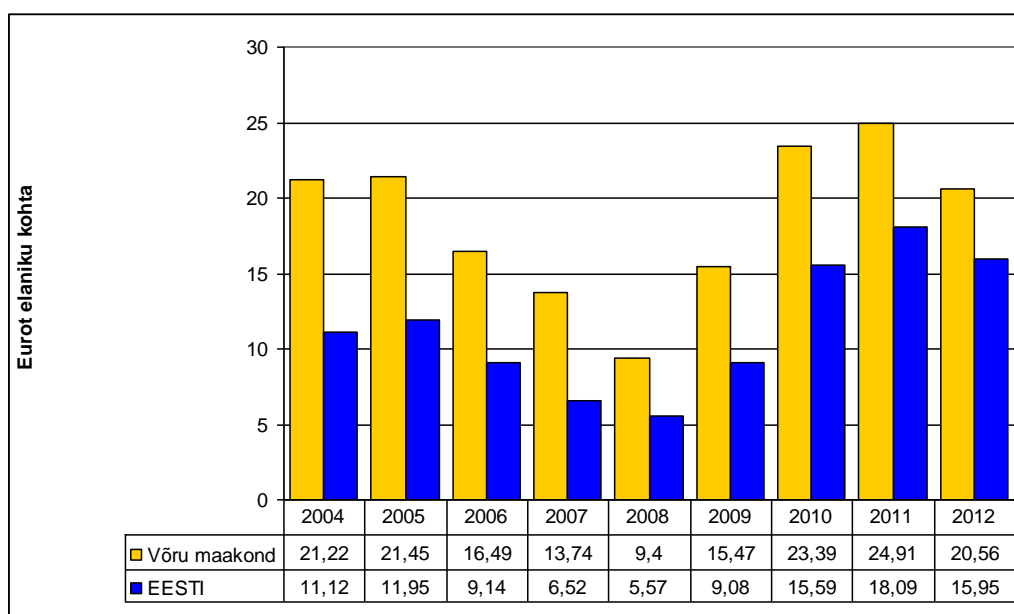
Ravikindlustuse hõlmatus Võru maakonnas on madalam Eesti keskmisest hõlmatuses. Takistatud on arstiabi kättesaadavus 7-8% elanikkonnast, mis seab ohtu nende tervise ja elu ning suurendab omavalitsuste kulutusi tervishoiule ja sotsiaalabile.

3.2.2 Toimetulekutoetused

Allikas: Eesti Statistika andmebaas

Joonis 51. Rahuldatud toimetulekutoetuste taotluste arv

Allikas: Eesti Statistika andmebaas

Toimetulekutoetuse taotlejate arv Võru maakonnas on olnud üle 2 korra suurem Eesti keskmisest, samuti väljamakstud toimetulekutoetuse summad on ligi 2 korda suuremad Eesti keskmisest. 2012.a on toimetulekutoetuse saajate arv 1,6 korda kõrgem ja väljamakstud toetuste summa 1,3 korda kõrgem Eesti keskmisest.

Toimetulekutoetuse saajate suurem osakaal võrreldes Eesti keskmisega on tingitud kõrgeast töötuse tasemest ja madalamast keskmisest palgast. Kütteperioodil lisanduvad toimetulekusaajate nimekirja ka lastega pered. Lähtuvalt sellest on vaesuses ja vaesusriskis

olevate inimeste osakaal maakonnas tunduvalt kõrgem Eesti keskmisest, mis seab suure koormuse maakonna sotsiaalsektorile.

Oluliselt suurem on maakonnas vajadus sektorisse suunatavate rahaliste ressursside, sotsiaalteenuste ja sotsiaaltöötajate järele, et korvata vaesusest tingitud ohte antud riskigrupi rühma toimetulekule ja tervisele.

3.2.3 Puuetega inimesed

Alljärgnevas tabelis on ära toodud töövõimetuspensioni saajate arv ja osakaal maakonna elanikkonnast.

Tabel 22. Töövõimetuspensioni saavate inimeste arv

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Arv	2856	3007	3140	3238	3171	3187	3292		
% rahvastikust	7,4	7,8	8,2	8,5	8,4	8,4	8,8		
% tööalisest elanikkonnast	11,5	12,0	12,5	13,3	12,9	13,1	13,2		
neist esmane töövõimetus	481	429	428	394	395	371	574	573	524
100%	35	35	23	21	36	17	30	22	22
89-90%	118	88	111	108	118	100	122	132	120
40-70%	313	299	280	231	216	240	362	367	321

Allikas: Eesti Statistika andmebaas

Töövõimetuspensioni saajate arv maakonnas on kõrgem Eesti keskmisest, kuid võrreldes vabariigi näitaja kasvutendentsiga püsib Võrumaa näitaja suhteliselt stabiilsena. Võrumaast kõrgem on töövõimetus 2010.a Ida-Virumaal (220 10 elaniku kohta), Põlvamaal (185), Valgamaal (176), Võrumaal (153). Töövõimetuspensioni saajatest on meeste osakaal suurem. Ülekaalus on töövõime kaotus 40-70%.

Alljärgnevas tabelis on ära toodud puuetega inimeste osakaal maakonna elanikkonnast

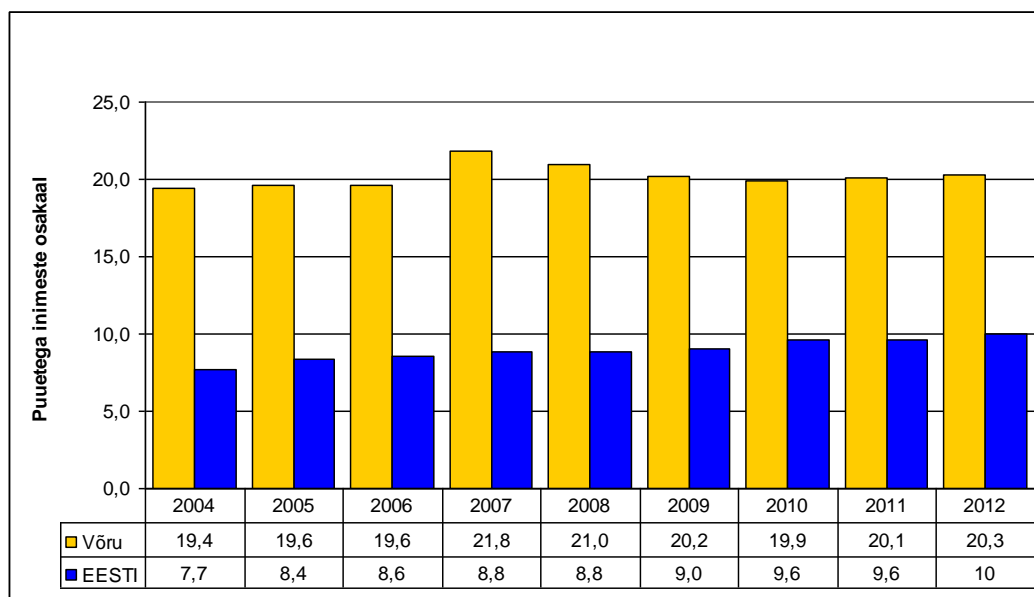
Tabel 23. Puuetega inimeste arv ja osakaal Võru maakonnas

Võru maakond	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Puudega inimeste arv	7542	7745	8282	8148	7928	7655	7484	7521	7588
Puudega inimeste osakaal, %	19,4	19,6	21,5	21,3	20,8	20,2	19,9	20,1	20,3
Puuetega inimeste osakaal Eestis	7,7	8,4	8,6	8,8	8,8	9	9,6	9,6	10,0

Allikas: Eesti Statistika andmebaas

Joonis 52. Puuetega inimeste osakaal

Allikas: Eesti Statistika andmebaas

Tabel 24. Maakonna puuetega laste arv

2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
196	207	192	205	214	247	259

2012.a oli kerge puudega lapsi 117 ehk 45%, raske puudega 120 last ehk 46% ja sügava puudega 22 ehk 8,5%.

Maakonna puuetega inimeste osakaal on Põlva maakonna järel Eesti kõrgemaid: 2004.aastal oli 18,7% (Eestis 8,8% elanikkonnast) ja 2012 aastal 20,3%, olles üle kahe korra kõrgem Eesti keskmisest. Ülekaalus on liikumispuuded.

Antud näitajad iseloomustavad krooniliste haigustega inimeste suurt osakaalu maakonnas, mis näitab ennetustegevuseks vajalike Eesti keskmisest suuremat ressurside vajadust.

Suur puuetega inimeste osakaal seab suurema koormuse maakonna tervishoiule, sotsiaalvõrgustikele ja nõuab suuremaid ressursse sotsiaalteenustele, sealhulgas abivahenditele.

Paljulapselisi perekondi oli aastal 2010 112, aastal 2011 104 ja aastal 2012 106. Paljulapselisi perekondi ühendab Võrumaa Lasterikaste Perede Ühing.

Üksikvanemaga perekondi oli aastal 2011 984 ja neis elas 1634 last.

Tabel 25. Vanemliku hoolitsuseta lapsed maakonnas

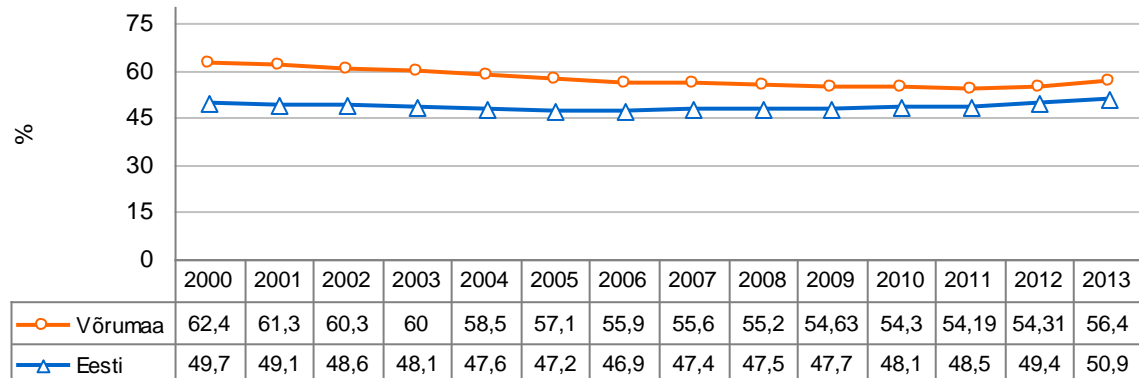
2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
55	70	186	278	331	408	439

Allikas: Võru Maavalitsus

3.2.4 Ülalpeetavate määr

Ülalpeetavate määr on mittetöөөaliste ehk kuni 14-aastaste ja üle 65-aastaste elanike arv 100 töөөalise (15-16-aastased) elaniku kohta. See näitab, mitu mittetöөөeas inimest tuleb 100 töөөalise inimese kohta.

Joonis 53. Ülalpeetavate määr

Allikas: Eesti Statistika andmebaas

Ülalpeetavate määr on Võru maakonnas pidevalt üle Eesti keskmise.

3.2.5 Suhtelise vaesuse määr.

Indikaator näitab isikute osakaalu, kelle leibkonna sissetulek jagatuna leibkonnaliikme tarbimiskulude summaga on suhtelise vaesuse piirist madalam.

Tabel 26. Suhtelise vaesuse määr

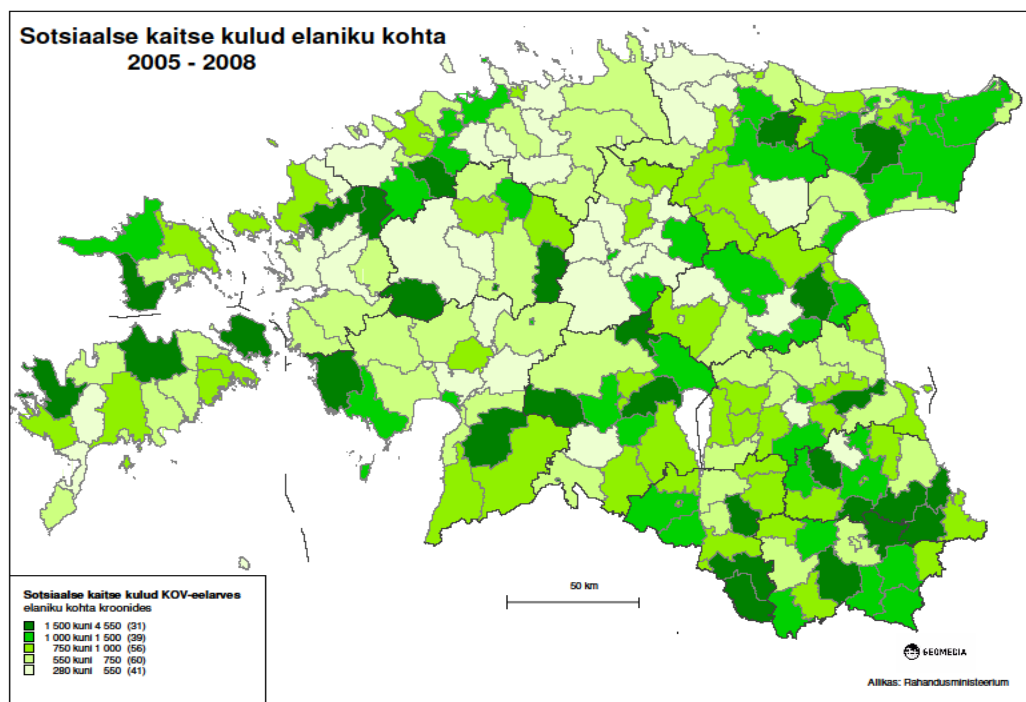
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
% Võru	23,7	22,8	26,3	25	30,9	23,4	25,2	22,7
% Eesti	18,3	18,3	19,4	19,5	19,7	15,8	17,5	17,5

Allikas: Eesti Statistika andmebaas

Suhtelisest vaesuse piirist madalamate sissetulekutega isikute osakaal on suurem Eesti keskmisest.

Vaesus on oluliseks riskiteguriks maakonna elanike toimetulekule ja tervisele ning tõstab omavalitsuste sotsiaalvaldkonna kulusid.

Joonis 54. Sotsiaalse kaitse kulud elaniku kohta omavalitsustes

Allikas: Siseministeerium

3.3 Sotsiaalteenused

Inimestele, kellel on raskusi ja takistusi oma elu iseseisval korraldamisel, osutatakse elukeskkonda muutvaid ning käitumist ja elulaadi toetavaid sotsiaalteenuseid, mis parandavad nende toimetulekut. Teenuseid korraldavad ning rahastamises osalevad kohalikud omavalitsused ja riik. Neid teenuseid pakuvad kas kohalikud omavalitsused ise, nende allasutused või ostetakse teenust sisse era- või kolmandast sektorist.

3.3.1 Iseseisvale toimetulekule suunatud teenused

- **Koduteenus**

Teenuse eesmärk on isiku abistamine kodu ja isikliku eluga seotud igapäevaeluks vajalike toimingute sooritamisel ja asjaajamisel, et aidata kaasa elukvaliteedi säilitamisele ja parandamisele harjumuspärasel keskkonnas ja väljaspool kodu. Koduteenust vahetult osutav isik on Võrumaal valdavalt omavalitsuse palgal olev töötaja, kes osutab teenust vastavalt lepingule. Soovituslikult peab ta olema läbinud koduteenuse osutaja koolituse ja/või töötanud eelnevalt teenuse sihtgrupiga ning sobima teenuse saajaga.

2012.a. puudus koduteenus ainult Mõniste ja Varstu valdades. Teenuse osutajaid oli 21 ja teenuse saajaid 314, neist mehi 103, neist puudega 88; naisi 211, neist puudega 185.

- **Tugiisikuteenus**

Lapse tugiisiku teenuse eesmärk on lapsele turvalise ja toetava kasvukeskkonna tagamine.

Teenuse sisuks on lapse abistamine jõustamise ja juhendamise kaudu tema kohustuste täitmisel, õiguste teostamisel või toimetulekul raske olukorraga.

2010.a osutati teenust 3, 2011.a 7 ja 2012.a 9 KOV. Teenust ei osutata Antsla, Misso, Urvaste ja Võru vallas. Teenust kasutas 2012.a 84 isikut, teenuse osutajaid 14. Klientideks olid valdavalt lastega pered ja vaimupuudega või psüühikahäiretega isikud.

- **Isikliku abistaja teenus**

Isikliku abistaja teenuse eesmärk on puudega inimese abistamine igapäevastes füüsilistes tegevustes, toetades seeläbi tema võimalikult iseseisvat toimetulekut osalemise suurendamisega ühiskonnaelu erinevates valdkondades, sh hariduses ja tööhõives.

Teenust osutati 2010.a 3, 2011.a 4 ja 2012.a 5 KOVis. Teenust kasutas 29 isikut, neist 7 liikumispuudega, 5 nägemispuudega ja 17 muu puudega. Õppimisel kasutasid isiklikku abistajat 3, töötamisel 2 ja koduga seotud tegevustes 18. 2012.a osutas teenust 15 tugiisikut.

- **Sotsiaaltranspordi teenus**

Sotsiaaltransporditeenuse eesmärk on tagada isikule sõiduki kasutamise võimalus tööl ja koolis käimiseks ning avalike teenuste kasutamiseks.

Teenus on mõeldud liikumis- ja nägemisfunktsiooni kahjustusega ning vaimupuudega isikutele, kellel on kahjustusest või vaimupuudest tingitult takistusi isikliku või ühistranspordi kasutamisega õppimiseks, töötamiseks ja avalike teenuste kasutamiseks. Maapiirkondades on aga teenust saama õigustatud isikute ringi laiendatud ka teistele puuetega inimestele, eakatele ning lastega peredele, kellel on elukoha või majandusliku olukorra tõttu raskendatud avalike teenuste kättesaamine.

Riiklik statistika sotsiaaltransporditeenuse osutamise kohta puudub. Spetsiaalne invabuss on Võru Järve Koolil, Lasva vallal, Nõõrimaa Tugikodul ja Võrumaa Ratastooliklubil, millega lahendatakse maakonna vajadused. Teistes omavalitsustes (v.a. Võru linn ja Varstu ning Vastseliina vald) osutavad sotsiaaltranspordi teenust avahooldustöötajad või kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajad (mõningatel juhtudel ka teised ametnikud). Mitmel omavalitsusel võimaldab avahooldusteenuse osutamiseks soetatud auto transportida ka ratastoolis olevat inimest.

Nimetatud teenus vajab arendamist koostöös kohalike omavalitsustega piirkondlikul printsiibil, mille rakendamiseks on toimunud maakondlikud arutelud.

3.3.2 Isiku hooldamisega seotud teenused

- **Hooldamine hoolekandetasutuses**

Hoolekandetasutus on päevaselt või ööpäevaselt tegutsev asutus, kus viibivatele isikutele tagatakse nende eale ja seisundile vastav hooldamine, sealhulgas ravimine, põetamine,

kasvatamine ja arendamine. Ööpäevases hoolekandeaasutuses viibivad isikud, kes erivajaduste või sotsiaalse olukorra tõttu ei ole suutelised iseseisvalt elama ning nende toimetulekut ei ole võimalik tagada teiste sotsiaalteenuste või muu abi osutamisega. Sellised asutused on üldjuhul eraldi lastele, vanuritele, vaimuhaigetele, vaimsete puuetega täiskasvanutele ja teistele sotsiaalselt mitte toimetulevatele isikutele. Üldhooldekodud on eelkõige vanuritele ja puuetega isikutele elamiseks, hooldamiseks ja rehabilitatsiooniks loodud asutused.

Üldhooldekodu teenuse osutajateks on valdavalt kohalikud omavalitsused või nende poolt moodustatud ühingu. 2012.a avati maakonnas 3 uut hooldekodu: Meremäe Hooldekodu, Misso sotsiaalkeskus ja Mõniste Hooldekodu Pihlakobar. Kokku oli maakonna 8 hooldekodus 2012. aasta lõpu seisuga 198 hooldekodu kohta, millel viibis 182 inimest, kellest 16 olid teistest maakondadest. Samal ajal olid kohalikud omavalitsused paigutanud 80 oma inimest teiste maakondade hooldekodudesse.

AS Lõuna-Eesti Haigla hooldekodu renoveeriti, hooldekodus on 24 voodikohta.

Antsla Tervisekeskus ja Kääpa Sotsiaalkeskus soovivad oma hooldekodu kohtade arvu suurendada lähitulevikus juurdeehituste baasil. Sõmerpalu Hooldekodu laiendamine jõudis lõpule 2013.aastal ning sellega lisandus hooldekodule 10 kohta, kokku 48 kohta. Laienemise võimalused puuduvad Vastseliina hooldekodul

Dementsetele vanuritele on Lõuna – Eesti Erihoolekandeteenuste Keskuses väljaarendamisel hooldamisteenus. Olemasolevad 20 kohta on pidevalt täidetud ning teenusele saamiseks on järjekord. Teenust rahastavad kas KOVID või kliendi lähedased.

- **Perekonnas hooldamise teenus**

Vanemliku hooleta lapse hooldamine perekonnas, mille liikmete hulka ta ei kuulu; lapsele turvalise arengukeskkonna pakkumine ja lapse ettevalmistamine iseseisvaks eluks; lapse bioloogilise perekonnaga kontaktide säilimise toetamine kogu teenuse osutamise jooksul juhul, kui see pole vastuolus lapse huvidega, sh ettevalmistamine pöördumiseks tagasi bioloogilisse perekonda.

Teenusel oli 2012.a 6-st omavalitsusest 15 last, neist 5 last omas OV, 5 last maakonna teises OV ja 5 väljaspool maakonda. 15 lapsest 9 last olid puudega. Hooldusperesid kokku 9.

- **Lapsehoiuteenus**

Lapsehoiuteenuse peamine eesmärk on toetada lapsevanema, eestkostja või lepingu alusel lapse perekonnas hooldaja töötamist või toimetulekut.

Lapsehoiuteenuse osutajaid on maakonnas 2: MTÜ Arengukeskkond Nalle, teenindas 2012.a 4 last (Rõuge, Varstu ja Sõmerpalu vallast, neist 2 puudega) ja MTÜ Pikakannu Kooli Areng, 2012.a teenindas 9 Lasva valla last neist 2 sügava puudega.

- **Asenduskodu lastele**

Asenduskodu eesmärk on rahuldada lapse põhivajadusi, luua talle turvaline ja arenguks soodne elukeskkond ning valmistada laps ette võimetekohaseks toimetulekuks täiskasvanuna.

Peremajadega asenduskoduteenust Võru maakonnas ei ole. Asenduskodu teenusel on kokku 42 vanemliku hoolitsuseta Võru maakonna last, kes elavad asenduskodudes üle Eesti.

Alates 2013.aasta kevadest pakub maakonnas MTÜ Toomapere perevanemaga asenduskodu teenust kuni kuuetele vanemliku hoolitsuseta lapsele.

Varstu vallal on valmisolek luua Võrumaale peremajadega asenduskodu. Vastavalt sotsiaalministeeriumi, Tilsa Lastekodu ja Varstu valla vahelisele kokkuleppele ehitatakse Varstu valda 2 asenduskodu peremaja, mis valmivad aastaks 2017.

- **Päevahoiu teenus täiskasvanutele**

2012.a. valminud AS Lõuna-Eesti Haigla Õendusabikeskuses on 60 voodikohta õendusabi klientidele. Õendusabikeskus pakub ka eakate päevahoiu- ning koduõendusteenust.

3.3.3 Eluasemega seotud teenused

- **Eluasemeteenus**

Teenusega tagatakse eluruumi kasutamise võimalus iseseisvalt toimetulevale isikule, kes tulenevalt oma sotsiaalmajanduslikust olukorrast ei ole võimeline endale ja oma perekonnale vajadustele vastavat eluruumi leidma. Eluruum peab võimaldama inimesele selles ööpäevaringse viibimise.

2012.a. osutati eluasemeteenust kõikides omavalitsustes (kokku sotsiaalkortereid 138), millele lisaks oli munitsipaal kortereid riikliku statistika järgi 8 omavalitsuses.

2012.a lõpus oli 67% sotsiaalkorteritest hõivatud, kuid mõningates omavalitsustes on korterite järele täiendav vajadus. Teenuse sihtrühmaks on enamasti puuetega inimesed, lastega pered ja teised eluasemeta isikud.

2009.a maakonna hooldus- ja õendusabi võrgu arengukava koostades oli Antsla, Haanja, Mõniste, Urvaste ja Vastseliina valdadel soov järgnevatel aastatel arendada teenust edasi järgmisele tasemele: pakkuda eakatele eluruumi kasutamise võimalust koos päevase hooldusabivõimalusega (pansionaaditeenus). Ka Meremäe ja Misso vald soovisid teenust reorganiseerida.

- **Eluruumi kohandamise teenus**

Eluruumi kohandamise teenuse eesmärk on tagada isikule, kellel on raskusi eluruumis liikumise, suhtlemise või endaga toimetulekuga võimalikult iseseisev või võimalikult vähest kõrvalabi vajav turvaline toimetulek eluruumi piires ning sellesse sisenemisel ja väljumisel.

See on väga juhtumipõhine teenus mida osutatakse (või toetatakse rahaliselt) ainult konkreetse vajaduse puhul. Seda teenust osutatakse mõned juhud aastas.

- **Turvakoduteenus**

Lapsele pakutava turvakoduteenuse eesmärk on tagada kõige esmasem abi ja turvaline keskkond neile, kes vajavad kaitset, mõistmist, tuge ning nõustamist, olles kogenud füüsilist, vaimset, seksuaalset või majanduslikku vägivalda, hülgamist või hooletusse jätmist.

Maakonnas olnud laste turvakodu likvideeriti aastate eest. Teenust osutas vahepeal Nõõrimaa Tugikeskus, hetkel osutab teenust Lõuna-Eesti Haigla lasteosakond.

Vägivalla ohvritele pakutava turvakoduteenuse eesmärk on tagada kõige esmasem abi ja turvaline keskkond neile, kes vajavad kaitset, mõistmist, tuge ning asjatundlikku nõuannet, olles kogenud füüsilist, vaimset, seksuaalset või majanduslikku vägivalda, hülgamist või hooletusse jätmist. Teenuse sihtgrupp on naistevastase ning perevägivalla ohvrid.

2010. aastast tegutseb MTÜ Võrumaa Naiste Varjupaik, mis pakub 2011. aastast varjupaigateenust vägivalla all kannatavatele naistele ja nende lastele, samuti kriisiabi, sotsiaalnõustamist, psühholoogilist nõustamisteenust ning juriidilist konsultatsiooni lastekaitse ja abielulahutuse küsimustes.

- **Varjupaigateenus**

Varjupaigateenuse eesmärk on tagada elamispinnata jäänud isikule ja vältimatu abi vajajale turvaline koht ööbimiseks, talveperioodil ka päevaseks viibimiseks, ning hügieeni eest hoolitsemiseks, et vältida isiku peavarjuta jäämist, mis võib olla ohuks isiku elule ja tervisele.

Varjupaiga teenust pakub Võru linnas asuv Nõõrimaa Tugikodu alates 2007. aastast esmajärjekorras Võru linna inimestele, vajadusel ka maakonnast või kaugemaltki pärit inimestele. Ööbimiskohti on 6, mis on pidevalt täidetud valdavalt Võru linna inimestega. Valdades üldjuhul selline teenus puudub, sest väiksemas kogukonnas on sotsiaalne sidusus tugev ning peavarjuta jäänud inimest aitab kogukond. Samuti saab ära kasutada kohapeal olemasolevate asutuste ruume.

3.3.4 Toimetulekuks vajalikud muud sotsiaalteenused

- **Avaliku sauna teenus**

Avaliku sauna teenust pakuvad kohalikud omavalitsused, nende allasutused või eraettevõtjad ning selle teenuse eest tuleb tasuda. Kohaliku omavalitsuse toetusel võivad kindlaksmääratud ajal teenust tasuta kasutada toimetulekuraskustes olevad pered.

Kõigis omavalitsustes on vähemalt üks avalik saun, mis osutab teenust kindlatel aegadel. Paljudes valdade allasutustes või külakeskuste ruumides on loodud inimestele pesemisvõimalused väikesauna või duširuumi näol. Nende kasutamiseks saadakse kokkulepe

haldajaga.

- **Supiköögiteenus**

Supiköögiteenust osutatakse vältimatu abina ja tasuta piisavate elatusvahenditeta elanikele, kelle toimetulek on vähenenud majanduslikel või sotsiaalsetel põhjustel. Teenust osutatakse odava hinnaga inimestele, kellel on väikesed sissetulekud. Teenuse osutajad on valdavalt MTÜd oma vahenditega, keda toetavad ka kohalikud omavalitsused.

Püsivat supiköögi teenust maakonna omavalitsused oma elanikele ei paku.

Erandolukordade puhul on sõlmitud kokkuleppeid kohalike toitlustajatega (hooldekodude, koolide või lasteaedade sööklad jmt.) konkreetsetele peredele odavama või tasuta toidu väljastamiseks, mille kulud kaetakse perele määratud sotsiaaltoetustest. Võru linnas on supiköögi teenust pakkunud Päästearmee ja kohalikud kogudused oma vahendite arvelt, mida on linna eelarvest ka väikeste summadega toetatud. Vajadus on suurem, kuid mitte nii suur, et avada uus, tervisekaitse nõuetele vastav supiköök.

- **Päevakeskuse teenus eakatele**

Eakatele päevakeskused on asutused, kus korraldatakse huvitegevust (nt kunsti-, käsitöö- ja keeleõpet), teavitamist, osutatakse erinevaid sotsiaalteenuseid (nt tegevusteraapia, võimlemine, soojad lõunad kohapeal ja kojuviimisega, pesu pesemine, saunateenus jm) ning kus saab teha vabatahtlikku tööd ja osaleda eneseabiikumises. See teenus tagab eakale võimaluse jääda aktiivseks ühiskonna liikmeks, tagab sotsiaalse sidususe ning seeläbi vaimse tervise.

Ainuke maakonna pensionäride Päevakeskus toimib väga edukalt Võru linnas, mille töös osalevad eakad ka lähiümbruse valdadest. Maapiirkondades otse sellenimelised asutused puuduvad, kuid inimesi hoiavad aktiivsena külaliikumise erinevad vormid (rahvamajad, seltsid, kodanikuühendused), kust sageli pakutakse abivajajatele ka mitteformaalseid sotsiaalteenuseid.

3.3.5 Erihoolekandeteenused raske ja pikaajalise psüühilise erivajadusega inimestele

Erihoolekandeteenuste eesmärk on inimese iseseisva toimetuleku arendamine ja tegevuste juhendamine. Inimene peaks ise maksimaalselt panustama oma igapäevaelu tegevustesse ning teda juhendatakse ja aidatakse tema vajaduste järgi.

Võrumaal osutatakse neid teenuseid Lõuna-Eesti Erihoolekandeteenuste Keskuses. Kuna aga siin ei ole teenusekohti piisavalt, on tulnud Võrumaa inimesi paigutada teenusele üle Eesti.

- **Ööpäevaringne erihooldusteenus**

Ööpäevaringne erihooldusteenus on inimese ööpäevaringne hooldamine ja arendamine koos majutuse ja toitlustamisega eesmärgiga tagada tema iseseisva toimetuleku säilimine ja suurenemine ning turvaline elukeskkond teenuse osutaja territooriumil.

Teenust pakub LEEHTK, mis on hoolekandeesutuseks psüühikahäirega inimestele. Teenusekohti on 83, mis on pidevalt täidetud.

- **Toetatud elamise teenus**

Toetatud elamise teenus on inimese sotsiaalse toimetuleku ja integratsiooni toetamine temale eluruumi kasutusse andmise võimaluse loomise kaudu. Inimest juhendatakse majapidamise ja igapäevaelu korraldamises eesmärgiga tagada tema võimalikult iseseisev toimetulek iseseisvalt elades.

Toetatud elamise teenust võib osutada inimese enda elamispiinal, teenuse osutaja poolt inimesele üüritava elamispiinal või grupikodus.

Teenust pakutakse LEEHTK poolt 25 kliendile Kubijal renditud ja enda ruumides, samuti Lasva valla sotsiaalkorteris 1 kliendile.

- **Igapäevaelu toetamise teenus**

Igapäevaelu toetamise teenuse eesmärk on inimese parim võimalik iseseisev toimetulek ja areng psühhosotsiaalse toimetuleku toetamise, igapäevaelu toimetulekuoskuste ja tööoskuste kujundamise ning inimese lähedaste ja temaga koos elavate inimeste nõustamise kaudu.

MTÜ Päevakeskuse Ühing osutab päevakeskuse teenust 35 vaimupuudega inimesele maakonnas. Päevakeskuse teenust psüühikahäiretega inimestele pakub Klubi Mosaiik.

Igapäevaelu toetamise teenust pakuvad MTÜ Lõuna - Eesti Erihooldusteenuste Keskus ja Antsla Tervisekeskus.

- **Töötamise toetamise teenus**

Töötamise toetamise teenuse eesmärk on juhendada ja nõustada inimest, et toetada tema iseseisvat toimetulekut ja parandada elukvaliteeti tema võimetele sobiva töö otsimise ja töötamise ajal.

MTÜ Toetuskeskus Meiela on käivitanud töökeskuse intellektipuueteega noortele. Esialgult tehakse käsitööd Võru linnas asuvates ruumides. 2014.a. kevadest alustatakse istikute kasvatamisega oma kinnistul Lasva vallas Nõnova külas. LEEHTK projektist väljakasvanud töökeskus pakub töist tegevust (põhiliselt erinevad käsitööliigid) psüühikahäiretega inimestele.

- **Kogukonnas elamise teenus**

Kogukonnas elamise teenuse sisuks on inimese põhivajaduste rahuldamiseks ja arenguks soodsa peresarnase elukorralduse loomine koos majutuse ja toitlustamisega eesmärgiga suurendada inimese iseseisvat toimetulekut ja arendada igapäevaelu tegevuste korraldamise oskusi ühistes tegevustes osalemise kaudu.

MTÜ Toetuskeskus Meiela soovib välja arendada kogukonnas elamise teenuse. Neil on selleks olemas kinnistu Lasva vallas Nõnova külas koos ca 50 ha põllu- ja metsamaaga. Toimub

intensiivne rahaliste vahendite otsimine peremajade ehitamiseks.

Olukorra analüüs

Piirkonna inimeste tervise säilitamisele ja parandamisele suunatud sotsiaalteenused on maakonna kohalikes omavalitsustes olemas. Osade teenuste järgi on vajadus väike (varjupaigateenus, eluruumi kohandamise teenus, supiköögiteenus) ning neid pole kõikides omavalitsustes vastava nimetusega välja arendatud. Kuid erineval moel abi osutamine toimib.

Teine grupp teenuseid (eluasemeteenus, avaliku sauna ja päevakeskuse teenus) ei ole küll alati ühe kindla nimetusega välja pakutud, kuid sisuline pool rahuldab elanikkonna vajadused.

Kõige suurem ja üha kasvav nõudlus on sotsiaaltranspordi teenuse järele. Inimeste abivajadust püütakse küll rahuldada, kuid see paneb järjest suurema koormuse ametnikele (eelkõige sotsiaaltöötajatele). Vajalik oleks maakonnas välja töötada piirkondlik sotsiaaltranspordi teenuse osutamise süsteem ning kaasata sellesse nii erasektor kui kogukond.

Hoolekandeesutused eakatele, puuetega ja psüühikahäiretega inimestele on maakonnas olemas ning nende kohtade arvu vastavusse viimine vajadusega erinevate arengukavadega planeeritud. Puudub peremajadega asenduskodu teenus vanemliku hoolitsuseta lastele, hetkel käivad läbirääkimised kahe peremaja ehitamiseks Varstu valda. Asenduskodu rajamine Võru maakonda on üks maakonna sotsiaalhoolekande prioriteetidest.

Liikumispuudega inimestele on ratastooliga juurdepääs ühiskondlikesse hoonetesse piiratud.

Olulisemad probleemid

- Elanikkonna vananemine ning hajaasustus seab suuremad nõuded kogukonna sotsiaalhoolekandesüsteemile.
- Hooldekodukohtade vähesus ja investeringutevajadus.
- Peremajadega asenduskodu puudumine Võrumaal.
- Lahendust vajab dementsete patsientide hooldus.
- Alkoholi kuritarvitamine.
- Nõustamisteenuste vähesus ja ühekülgsus.
- Liikumispuuetega inimeste piiratud juurdepääs ühiskondlikesse hoonetesse.
- Puuetega inimestele on vähe töökohti (sh kaitstud töökohti).
- Sotsiaalabi vajavatele klientidele on transporditeenus raskesti kättesaadav ja seeläbi ka teised toetavad ja rehabiliteerivad teenused.
- Kogukonnas elamise teenuse puudumine vaimupuudega ja psüühikahäirega inimestele.

Eesmärgid

Sotsiaalhoolekande teenuste arendamise ja nende kvaliteedi tõstmise kaudu luua inimestele võimalused tervist toetavate valikute tegemiseks, et tagada Võrumaa elanikkonnale pikk ja kvaliteetne tööelu ja turvaline vananemine.

- Osutada integreeritud sotsiaalhoolekande teenuseid ja tagada nende parem kättesaadavus ning kvaliteet maakonnas riigi, omavalitsuste, ettevõtjate ja eraisikute finantseerimisel.
- Kaasata sotsiaalteenuste osutamisse kolmas sektor.
- Luua kogukonnas elamise võimalus vaimupuudega inimestele.
- Luua maakondlik multifunktsionaalne nõustamiskeskus erivajadustega inimestele
- Parandada hoolekandeteenuste kvaliteeti järjepideva sotsiaal- ja hooldustöötajate, perearstiõdede, koduõdede, vabatahtlike ja pereliikmete koolitamise abil.
- Tõhustada vanemliku hoolitsuseta laste hoolekannet, käivitada peremajadega asenduskodu ja teised lastele ning peredele suunatud teenused.
- Võimaldada pikaajalistele ja heitunud töötutele pidev sotsiaalne rehabilitatsioon, tööharjutus ja teised tööturuteenused.
- Viia ellu Agenda 22 eesmäärke: võrdsed võimalused puuetega inimestele. Integreerida puuetega inimesed ja tõrjutud ühiskonda kohaliku omavalitsuse tasandil.

Tegevussuunad

- Olemasolevate sotsiaalteenuste kaardistamine ja vajaduse analüüs.
- Maakondlikud ümarlauad ja ajurünnakud uute teenuste arendamiseks ja kvaliteedinõuete ühtlustamiseks. (puuetega lastele ja täiskasvanutele tugiisiku, isikliku abistaja teenuse arendamiseks).
- Ühistegevused teenusepakkujate leidmiseks ning nende koolitamiseks.
- Piirkondlikud ümarlauad ja ajurünnakud teenuste rakendamiseks.

3.4 Kaasatus kogukonna tegevustesse

3.4.1 Kogukonna motivaatorid

Võrumaa elanike motiveerimiseks ja tunnustamiseks on välja töötatud tunnustusstatuut. Statuudi kohaselt antakse välja Võrumaa vapimärki ja teenetemärki. Maakonna aunimetusi antakse välja igal aastal vabariigi aastapäeva üritusel.

Võrumaa vapimärgiga tunnustatakse maakonna elanikke, kes on oma töös saavutanud silmapaistvaid tulemusi või kes on kohusetundlikult ja pikka aega täitnud oma tööülesandeid,

pälvides autoriteedi maakonnas oma ala spetsialistide hulgas või kes on oma tegevusega Võrumaad tutvustanud või teinud Võrumaa heaks eriti silmapaistva teo.

Võrumaa teenetemärgiga tunnustakse maakonnas asuvaid haridusvaldkonnaga seotud ühinguid, organisatsioone, seltse ja teisi mittetulunduslikke ühendusi nende tegevuse eest maakonna hariduselu edendamisel või nende juubelitähtpäevade puhul

Maakonna aunimetusi omistatakse maakonna elanikele, kes on oma töös saavutanud silmapaistvaid tulemusi või kes on kohusetundlikult ja pikka aega täitnud oma tööülesandeid, pälvides autoriteedi maakonnas oma ala spetsialistide hulgas; maakonnas asuvatele ühingutele, organisatsioonidele, seltsidele ja muudele mittetulunduslikele ühendustele nende tegevuse eest maakonna elanikkonna hüvanguks või nende juubelitähtpäevade puhul; füüsilistele ja juriidilistele isikutele, kes on oma tegevusega Võrumaad tutvustanud või teinud Võrumaa heaks eriti silmapaistva teo; maakonna riigi- või kohaliku omavalitsuse asutustele.

Aunimetusi antakse välja kuni 9 kategoorias: kultuurielu edendaja, hariduselu edendaja, omavalitsus- või riigiametnik, ettevõtja, sotsiaal- või tervishoiutöötaja, maaelu/ külaelu edendaja, aasta ema, aasta isa, aasta õpetaja.

Võru maakonnas korraldatakse avalikke tunnustusüritusi – Võru maavanema ja Võrumaa Omavalitsuste liidu juhatuse esimehe vastuvõtud parimatele koolilõpetajatele, noorsootöötajate ja noorteaktivistidele, sportlastele, kultuuritöötajatele, täiskasvanud õppija nädala nominentidele, kauni kodu konkursi nominentidele.

Motivaatorina antakse välja Võru Maavalitsuse ja Võrumaa Omavalitsuste Liidu tänukirja, Võru maavanema tänukirja, Võru maavalitsuse tänukaarti.

Alates 1996. aastast aitab Võru Maavalitsus koostöös Võrumaa Spordiliiduga välja selgitada aasta parima mees-, naissportlase; mees-, naisjuuniori, spordiveterani, pallivõistkonna; ning kõigi maakonnas tegutsevate spordialade noorsportlased. Viimastel aastatel tunnustatakse ka aktiivsemat harrastussportlast ja kooli ning spordisõbralikumad ettevõtet, firmat.

Võrumaa tervisenõukogu poolt on 2010.a välja töötatud tervisedendusliku tegevuse tunnustamise ja motiveerimise statuut: Võrumaa tervisedendaja, tervisedenduslik üritus või projekt, tervisedenduslik asutus, kool, lasteaed, omavalitsus

Kaunis Kodu konkursi maakondlikule konkursile on aastatel 2004-2011 esitatud 200 objekti, mille hulgast maakonnakomisjon on välja valinud igal aastal 4 kaunist kodu/asutust jne. Iga aasta augustikuul on Vabariigi President autasustanud esitatud nominente. Võru maavanem tänab maakonnakonkursi parimaid tänukirja ja meenetega.

Allikas: Võru Maavalitsus

Tegevussuunad

- Tervisedendusega tegevate isikute ja asutuste tunnustamiseks ja motiveerimiseks maakonnas rahaliste ressursside leidmine
- Aktiviseerida kodanikke ja kohalikke omavalitsusüksusi esitama kandidaate Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsiooni aunimetuste ja maakondliku parima sotsiaal- ja tervishoiutöötaja, tervisedendaja aunimetuse omistamiseks.

3.4.2 Elanike kaasamine

Võrumaal tegutseb 2010.aasta seisuga 796 mittetulundusühingut ja 15 sihtasutust.

Hetkel toimub maakonna MTÜ-de kaardistamine, mis annab tulevikus täpsema ülevaate tegutsevatest MTÜ-dest ja nende tegevusvaldkondadest

Võrreldes 2002. aastaga on kasvanud kolmanda sektori aktiivsus, järjepidevus ja teovõime, on suurenenud suutlikkus ellu viia erinevate tegevusvaldkondade projekte, sh Euroopa Liidu projekte. Kolmanda sektori organisatsioonid suudavad mõjutada oma tegevusega keskkonda, poliitilisi otsuseid ja kohalikku arengut, tasandades paljusid sotsiaalseid probleeme. Riigil on tekkinud soov delegeerida ülesandeid mittetulundusühendustele. Luues piirkonda töökohti ja pakkudes erinevaid teenused, on kolmas sektor arvestatav koostööpartner avalikule ja äri sektorile.

Valdkonna ja tegutsemise vormi järgi võib organisatsioonid tinglikult jaotada alljärgnevalt:

- klubilised asutused - tegutsevad ainult liikmete huvides,
- arenduskeskused, seltsid, ühingud - on võtnud enda kanda piirkonna sotsiaalmajanduslike, vabahariduslike ja kultuuriliste probleemide lahendamise,
- spordi -, kultuuri - ja noorteorganisatsioonid - tegutsevad oma valdkonna propageerimise ja arendamise nimel ning esindavad maakonda,
- erialaliidud - esindavad ja kaitsevad liikmete huve,
- seltsingud - tegutsevad liikmete vastastikuse usalduse printsiibil.

Sotsiaalvaldkonnas on aktiivsed puuetega inimeste toetamiseks loodud organisatsioonid nagu Võrumaa Puuetega Inimeste Koda, mis ühendab 16 ühingut ja seltsi.

Maakondlikus arendustöös etendavad olulist rolli alljärgnevad organisatsioonid:

- MTÜ Kodukant Võrumaa, mis koordineerib Võrumaa maapiirkonna tegevust. Kodukandi liikumise eesmärgiks on Eesti maaelu säilimisele, külade taaselustamisele ja arengule kaasaaitamine, sh maamajanduse ja rahvakultuuri toetamine.
- SA Võrumaa Arenguagentuur on üleriigilisse tugivõrgustikku kuuluv sihtasutus, mis tegutseb Võrumaa elanike huvides ja pakub ettevõtjatele, kohalikele omavalitsustele ja

kodanikeühendustele info, nõuande ja partnerluse kaudu toetust piirkonna ettevõtluskeskkonda ja osaleb ka elukvaliteeti parandavate projektide elluviimises.

- MTÜ Võrumaa Partnerluskogu on kohalik tegevusgrupp, kuhu kuulub 10 kohalikku omavalitsust, äri sektor ning kolmas sektor. Partnerluskogu eesmärgiks on koostöös kogukondadega leida ja rakendada tulemuslikke lahendusi võrumaalaste aktiivsuse ja ettevõtlikkuse kasvuks, motiveerivate töökohtade tekkeks, piirkonna konkurentsivõime ja elukvaliteedi tõstmiseks.
- Nelja Setumaa valla (Meremäe, Misso, Värska ja Mikitamäe) koostööna on loodud MTÜ Setomaa Valdade Liit. MTÜ Setomaa Valdade Liidu poolt on käivitatud kolmanda sektori aktiveerimine ja oma- ning pärimuskultuuril põhinevate tegevuste koordineerimine, toetamine ja piiriülese koostöö arendamine (Meremäe).
- Tervisedenduse valdkonnas tegutseb Eesti Tervisedenduse Ühingu Võru osakond, kes alates 2006.a viib ellu EHK poolt rahastatud tervisedenduslikku projekti „Kodu ja vabaaja vigastuste vältimine Võru maakonnas“.
- Kahel viimasel aastal on tervisedenduse vallas aktiveerunud koostöö MTÜga „Mehed Liikuma“.

Olulisemad probleemid

- Nõrk omatulubaas.
- Suur sõltuvus kaasrahastajatest.
- Kehv asjaajamise oskus ja vähene kompetentsus täita riigi pakutavaid ülesandeid.
- Piiratud võimalused avalike teenuste ülevõtmiseks.
- Jäik laenupoliitika, vastutamine oma varaga üldist huvi kandvates organisatsioonides.
- Kolmanda sektori liikmeskond vananeb, noored jäävad aktiivsest tegevusest kõrvale.
- Liikmete väsimine.
- Programmide bürokraatlikkus ja jäikus, pidev muutumine ning järjepidevuse puudumine.
- Vähene koostöö või selle puudumine erineva tasandi organisatsioonide vahel.

Eesmärgid

- Saavutada ühiskondlik kokkulepe tugeva kolmanda sektori arenguks.
- Tulemuslikum koostöö avaliku- ja äri sektoriga.
- Kolmanda sektori organisatsioonide valmidus täiendavate teenuste osutamiseks riigile ja kohalikele omavalitsustele.
- Kohalike omavalitsuste huvi täiendavate avalike teenuste üleandmiseks kolmandale

sektorile.

- Avardada kolmanda sektori toel huvihariduse, vaba aja veetmise ja koolitusvõimalusi.
- Populariseerida ühistegevust ja väärtustada seda kohalikul ja riiklikul tasandil.
- Saavutada kolmanda sektori organisatsioonide hästi toimiv koostöö.
- Tunnustada tublimaid MTÜ- sid maakondlikul ja riiklikul tasandil.
- Koostada kolmanda sektori organisatsioonide plaanipärane kaasamiskava oma liikmeskonna aktiveerimiseks ja motiveerimiseks.

3.4.3 Naabrivalve piirkondade arv

Naabrivalve liikumine Võru maakonnas käivitus 2009. aastal. Naabrivalve tegevusega on liitunud Vastseliina valla 3 küla ja Antsla vallast 1 küla. Naabrivalve liikumist on propageeritud Võrumaa Teataja vahendusel ja maakonna turvalisusega seotud koolitustel külaseltside esindajatele.

Tegevussuund:

- naabrivalve tegevuse propageerimine ja tegevuspiirkondade arvu suurendamine maakonna turvalisuse tagamiseks.

3.4.4 Kultuurielus osalemise võimalus

Võrumaa kultuurielu on kahe ajaloolise ja erinäolise kultuuri piirkonna – Võru -ja Setumaa - osana tihedalt seotud traditsioonilise elulaadi ning kogukonnasiseste suhetega. Võrumaal on üks Kultuuriministeeriumi alluvuses olev riigieelarvest tegevustoetust saav riigimuseum - Kreutzwaldi Memoriaalmuseum, millel on kaks filiaali - Võrumaa Muuseum ja Mõniste Muuseum - ning 11 püsiväljapanekut omavat väikemuseumi. Enam külastatavad on Vastseliina linnuse muuseum Vana-Vastseliinas ja Seto Muuseumitarõ Obinitsas.

Maakonnas on kolm muusikakooli: Võru, Antsla; Vastseliina, millest on kujunenud muusikahariduse keskused. Võru ja Antsla Muusikakoolides on käivitatud pärimusmuusika õppesuund.

Maakonnas tegutseb 34 rahvaraamatukogu, millega on kõikides omavalitsustes tagatud rahvakultuuri järjepidevuse kandmine läbi kohalike kultuuriasutuste.

Rahvamaju on maakonnas 16. Kino tegutseb Võru Kultuurimajas Kannel, Varstus, Vastseliinas ja Missos.

Rahvatantsurühmi on maakonnas 49, sh segarahvatantsu ja -naisrühmad, rühmad lastele ja mudilastele, noortele, eakatele; kokku üle 800 osaleja.

Maakonnas tegutseb 55 koori, 4 puhkpilliorkestrit ja 58 ansamblit, sh projektipõhiselt Lõuna-Eesti Noorte Keelpilliorkester ja Lõuna - Eesti Noorte Puhkpilliorkester. Võrus on Sümfoonilise

Muusika Ühing. Igal aastal korraldatakse lõõtsa- ja kandlepäevi ning lastele ja noortele pärimusmuusika õppelaagreid.

Kultuurimajas Kannel tegutseb alates 2001.a. maakonna poolkutseline teater, 2009. aastast Võru Linnateater. Kultuurimaja Kannel saal võimaldab vahendada kutseliste teatrite etendusi.

Näiteringidest tegutseb maakonnas järjekindlalt 7 küla- ja maateatrit rahvamajade juures ja 8 kooliteatrit. Traditsiooniks on muutunud kevadine Maakonna Näitemängupäev, Maateatripäev ja Võrukeelse Näitemängu Päev Puiga Põhikoolis. Publikuarvu poolest edukad on olnud kutseliste suveteatrite projektietendused Obinitsas ja Munamäel.

Võrumaal ei ole suletud rahvamaju, neile on lisandunud külakeskused, seltsimajad kui kultuuri kandjate kooskäimise kohad.

Suurimad kultuuriüritused maakonnas on iga-aastased maakonna laulu- ja tantsupeod, Võru Folkloorifestival, sh A. Teppole pühendatud võistumängimine lõõtsapillidel, iga-aastased maakonna memme-taadi suvepeod, žanripäevad, sh maateatripäev, vokaalansamblite päev, tantsulaagrid, folklooripäevad, Vastseliina Vana Aja Päev, laulu ja tule vaatemäng Lasva järvel, valdade tantsu- ja laulupeod Misso, Sõmerpalu, Rõuge, Lasva, Vastseliina vallas, Võru Vaskpillipäevad ja Võru Akordionimuusika Päevad, Uma Pido.

Võrumaalastel on head võimalused aktiivselt osa võtta kultuurielust nii kaaslööjana paljudes kollektiivides kui kultuuri tarbijana.

Olulisemad probleemid

- Võru kultuuriruumi ahenemine, võru keele pidev ühtlustumine ühiskeele mõjul
- Väljaränne ja põliselanike (keele ja tavade kandjad ning pärandajad) paikkonnast lahkumine.
- Rahvusliku mälu nõrgenemine: mineviku ja tavade vähene teadmine; ei peeta oluliseks oma teadmiste edasiandmist noorematele põlvkondadele.
- Võru keele vähene väärtustamine keele kõnelejate poolt; keeleoskust ei anta lastele edasi.
- Võru kultuuriruumi puudulik mainekujundus.

Eesmärgid

- Edendada Eesti kultuuri osana ajaloolise Võrumaa omapärase keele- ja kultuurikeskkonda ning väärtustada selle kaudu piirkonda tervikuna.
- Laiendada kohaliku keele kasutusalasid, muuhulgas taaskasutada kohalikku keelt koduses suhtluses laste ja noortega.
- Kaasata rohkem lapsi ja noori piirkonna kultuuri säilitamisse ja arendamisse, et nad

omakorda väärtustaksid kodukanti.

- Kaasata kogukond võru ja setu põliskultuuri väärtustavatesse tegevustesse.
- Kasutada paikkonna omapära aktiivsemalt ka teiste valdkondade arendamises.
- Toetada piirkonna põliskultuuri arengut riiklike sihtotstarbeliste programmide kaudu.
- Setu pärimuskultuuri, seto leelo, setu külapäühade ja kirmaskite elushoidmine ja laiem tutvustamine.

3.4.5 Spordielus osalemise võimalus

Võrumaal on loodud soodsad tingimused 33 (varem 22) spordialaga tegelemiseks: aeroobika, kergejõustik, võrkpall, judo, korvpall, murdmaasuusatamine, kreeka-rooma maadlus, motosport, kahevõistlus, laskesuusatamine, orienteerumine, karate, jalgpall, male, rühmvõimlemine, petank (petanque), indiac, piljard, jalgrattasport, ratsutamine, jõutõstmine, mäesuusatamine, tennis, lauatennis, sulgpall, seinaronimine, aerutamine, ujumine, orienteerumine, golf, jäähoki.

2008.a valmis Võru Spordikeskus, kus asuvad 200-meetrine kergejõustikuhall, sportmängude väljakud, judo- ja jõusaal, ronimissein, aeroobikasaal. Maakonnas on nelja rajaga 25-meetrine siseujula Väimelas, 5 täismõõtmetega staadionit, neist Väimela on kergejõustiku mõttes mitterahuldavas, jalgpalli jaoks rahuldavas seisukorras. Aastal 2009 avati Võru Spordikeskuse uus multifunktsionaalne staadion; Antsla ja Vana-Antsla, Misso ja Võru linna väikesed väljakud on mitterahuldavas ehituslikus seisukorras. Sõmerpalu kooli juures on renoveeritud väike tartaankattega kergejõustikuala ja Osula PK juures renoveeritud kiviklibukattega 200m spordiväljak.

Võrumaal on 3 suusaradadega suusakeskust Haanjas, Kubijal ja Vastseliinas. Vastseliinas ja Haanjas on renoveeritud laskesuusatiirud ning Andsumäel renoveeritud rajakattega suusahüppetrampliin. Mäesuusakeskused on Kütiorus ja Rõuges – Kiidil ja Metsavenna talus Mõniste vallas. Rõuges on täismõõtmetes loodusliku jääga jääväljak.

Maakonnas on 55 välisväljakut, kus saab mängida korv-, võrk- ja jalgpalli ning tennis.

Maakonnas on 32 erinevat liikumis- ja matkarada jooksmiseks, tervise- ja kepikõnniks, rulluisutamiseks ja rattasõiduks, neist kõige uuemad on Võru-Parksepa, Haanja-Kurgjärve, Kubija, Võru–Puiga–Verijärve ning Kääpa-Lasva liikumisrajad. Kubijal on 15-ne aastaringse püsipunktiga MOBO-orienteerumisirada. 2013.a avati Kubijal võimlemis- rekreatsiooniväljak.

Sõmerpalu vallas asub rahvusvahelistele nõuetele vastav staadionikrossirada ja sisemotohall Adrenalin Arena.

Täismõõtmetega võimlad asuvad Kääpa, Puiga, Rõuge, Varstu ja Kuldre Põhikoolis ning Parksepa Keskkoolis. Normaalmõõtmetega võimlad on Võrus Kreutzwaldi tänaval, Võru Kreutzwaldi Gümnaasiumis, Vastseliina ja Antsla gümnaasiumis ning Krabi, Osula ja Sõmerpalu

Põhikoolis. Maakonnas on kolm siselasketiiru: Antslas, Vastseliinas ja Kuperjanovi JVP-s.

Võru Spordikoolis on noortel võimalik harrastada kergejõustikku, võrkpalli, murdmaasuusatamist, kahevõistlust, laskesuusatamist, kreeka-rooma maadlust ja orienteerumist. Lisaks spordikoolile on võimalik harrastada kergejõustikku jm alasid Võru Spordikeskuses, mille juurde on valminud uus staadion. Ülejäänud eelpoolnimetatud spordialadega on võimalik tegeleda vastavates spordiklubides. Noortele suunatud treeninguid viiakse läbi Haanjas (murdmaasuusatamine), Vastseliinas (laskesuusatamine), Lasvas (võrkpall), Antslas (kergejõustik, korvpall, jalgrattasport), Võru vald (korvpall, kergejõustik), Rõuges (jalgpall, jäähoki, uisutamine).

Lisaks pakuvad spordikooliteenust 8 spordiklubi (karate, aeroobika, judo, jaldpall, korvpall, male, ekstreemsport). Maakonnas tegutseb 53 kutsetunnistusega treenerit.

Tabel 27. Võrumaa Spordiklubid

Aasta	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Klubide arv	37	38	40	34	43/49	46/61	57	55
Liikmete arv klubides kokku	3686	2790	3057	2342	2577	2331	2545	2453
neist : mehed	2716	1610	2091	1430	1766	1715	1694	1638
naised	970	1180	966	912	811	616	851	823
sh noori	1523	1495	1361	1325	1230	1191	1371	1269

Allikas: Eesti Spordiregister

Võrumaa suurim spordiorganisatsioon – Võrumaa Spordiliit ühendab 55 maakonnas tegutsevast spordiklubist 26, millest 9 spordiasutust tegutsevad väljaspool Võru linna.

Võrumaa Spordiliit korraldab võrumaalastele aastaringelt harrastus- tervisespordi sarja Võrumaa mängud. Võrumaa mängud pakuvad sportimisevõimalusi erinevatel aladel ja maakonna erinevates paikkondades. Loodud on SI-kiipkaaride süsteem osalejate iseseisvaks liikumisharrastuse registreerimiseks. Suurema osavõtjate arvuga on olnud orienteerumine, käimine/ jooksmine, suusatamine, ujumine. Enam osalejaid on Võru linnast, Lasva, Võru, Haanja, ja vallast, liitunud on Antsla vald, kuna seal on tekkinud Hauka Veloklubi korraldusaktiiv.

Probleemiks on koostöö osade keskusest kaugemal olevate kohalike omavalitsustega, et luua osalusvõimalus kõikidele võrumaalastele võimalikult kodulähedal.

Tabel 28. Võrumaa mängudel osalemine

Aasta	2008	2009	2010	2011	2012
Ürituste arv	99	117	166	296	
Osalejaid kokku	450	789	910	777	979
Osaluskordi kokku		3368	5531	6487	9679
mehed	229	411	489	404	482
osaluskordi		1883	2982	3198	4544
Naised	221	378	421	373	497
Osaluskordi		1485	2549	3289	5135

Allikas: Võrumaa Spordiliit

Olulisemad probleemid:

- Enamikes kohalikes omavalitsustes puuduvad sporditöö koordinaatorid.
- Vähene koostöö osade kohalike omavalitsustega, et kõikidel võrumaalastel oleks võimalik osaleda kodulähedastel Võrumaa mängude ja muudel spordiüritustel
- Maakonna sporditöötajate koostöö on passiivne.
- Järk-järgult vananev treenerite kaader mis viimasel ajal on hakanud noorenema.
- Sporditöötajatele ja -tegevustele on suunatud vähe rahalisi vahendeid.
- Valgustud ja tähistatud liikumisradade arv kasvab aeglaselt
- Rahalised vahendid SI-kiipkaartide süsteemi edasiarendamiseks tekivad projektide põhiselt ja väga ebastabiilselt ning pärsivad oluliselt arendamist

Tegevussuunad

- Luua võimalused igale võrumaalasele liikumisharrastuseks võimalikult elukoha lähedal (terviserajad, matkarajad) ja hoida need korras.
- Luua Võrumaa elanikele tingimused nii omaalgatusliku kui organiseeritud rahvaspordi harrastamiseks, arendada maakonnasisest turismi läbi spordiürituste.
- Koondada omavalitsustes harrastuspordiürituste koordineerimine Võrumaa Spordiliidu kui kaasaegse spordi infokeskuse alla.
- Võtta igas KOV-s palgale sporditöö koordinaator, kes teeb koostööd Võrumaa Spordiliiduga.
- Võrumaa Spordiliidu poolt koolitada igasse paikkonda vabatahtlik või tasustatud rahvaspordiürituste läbiviija-nõustaja.
- Tõsta koolides kehalise kasvatuse tundide läbiviimise taset õpetajate täiendkoolituste ja investeeringute kaudu inventari uuendamiseks ning iseseisva liikumisharrastusega tegelemise propageerimise kaudu.
- Parandada õpetajate ja treenerite teadmisi õige koormuse valikust ja vigastuste ennetamisest ning veeohutusest.
- Renoveerida ja valmis ehitada maakondliku tähtsusega spordirajatised.
- Rajada maakonna suurematesse keskustesse paikkondlikud spordikompleksid.
- Kaasata harrastusspordiga tegelema veelgi rohkem maakonna rahvast, eriti maapiirkondades.
- Viia treenerite ametikoht vastavusse õpetaja ametikohaga ning motiveerida treenereid. Vajalikud on isiklikud eeskujud, kes innustaksid rahvast harrastusspordiga tegelema

3.4.6 Üldkasutatavad spordirajatised ja terviserajad

Enamus Võrumaa spordirajatistest on hiljuti rajatud või renoveeritud. Maakonnas on 22 erinevate mõõtmetega võimlat, neist 2 on renoveerimata.

Spordiväljakuid (tennise, jalg-, võrk-, korvpall) on 73, neist 6 kehvast olukorras.

Staadione (erinevate mõõtmetega) on 18, neist 4 renoveerimata.

Ujulaid on 1.

Muid spordirajatisi (ratsabaas, lasketiir, motokross, erisaalid) on 15.

Suusa- ja liikumisradasid on 32.

Spordirajatisi külastatakse sageli. Võimlad on hommikust kuni õhtupoolse ajani noorte käsutuses. Õhtupoolseid aegasid kasutavad üksikisikud või kollektiivid. Suuremates keskustes on saaliajad nädala sees enamasti sügis-kevadperioodil hõivatud. Maakonna ainuke ujula Väimelas on päevasel ajal lasteaia- ja koolilaste kasutuses ning ujula ajad hõivatakse juba hooaja alguses.

Näited spordirajatiste kasutussageduse kohta 2009.a.:

Võru Spordikeskus - 105 000 inimest.

Parksepa Keskkooli võimla - 6000 inimest

Väimela ujula - 44500 inimest

Haanja suusarajad - kuus ca 5000 inimest.

Kubija liikumisrajad - kuus keskmiselt ca 2000 inimest

Väiksemate keskuste, võimlate külastavus aastas on igas võimlas ligikaudu 5000 inimest. Külastatavus on tõusnud tänu uutele spordirajatistele, nende renoveerimisele ning samuti inimeste teadlikkuse tõusule harrastusspordi tegelemise vajalikkusest. Läbi erinevate harrastusspordi ürituste ja kampaaniate kaudu on tõusnud inimeste teadlikkus oma tervise eest hoolitsemisest. Trendiks on muutumas osalemine "Võrumaa Mängude" sarjas. Liikumisradade kasutamine on tasuta ning võimlate saalihinnad on taskukohased.

Eesmärk

- Parandada spordirajatiste ja liikumisradade seisukorda.
- Luua harrastussportimise võimalused võrumaalase võimalikult elukohalähedale ja tagada nende korrashoid
- Kaasata harrastusspordiga tegelema veelgi rohkem maakonna rahvast, eriti maapiirkondades.
- Leida isiklikud eeskujud, kes innustaksid rahvast harrastusspordiga tegelema.

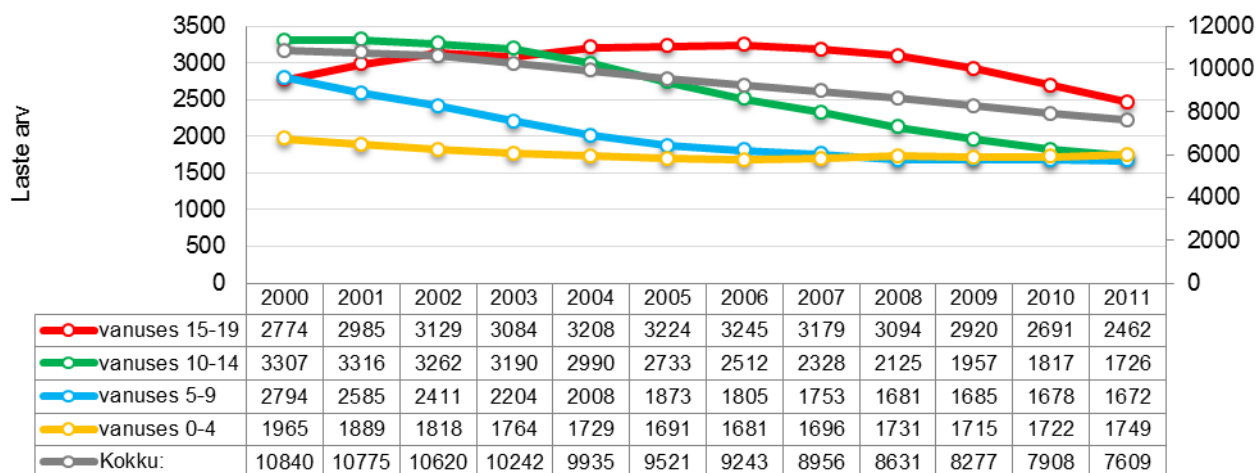
- Majandusliku raskuse tõttu on oht, et väheneb toetus harrastus-ja noortesportile, nii ürituste läbiviimiseks kui noorte spordi arendamiseks.
- Vajalik on jätkuv kohalike omavalitsuste toetus spordirajatistele ja harrastustegevusele.
- mine.

LASTE JA NOORTE TURVALINE ARENG

4.1 Laste arv

Laste arv maakonnas on oluliselt vähenenud.

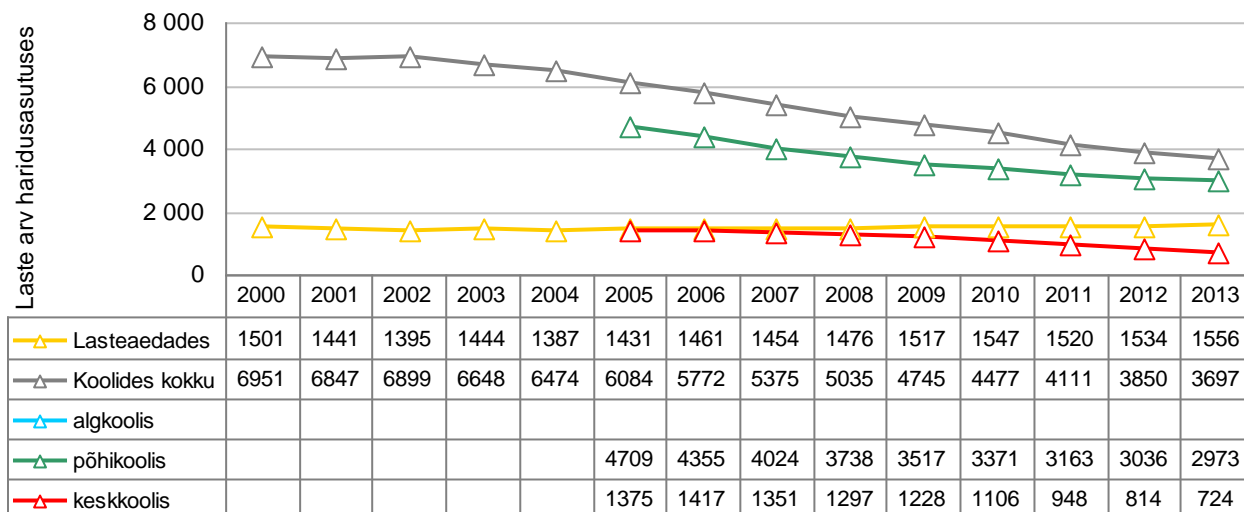
Joonis 55. Laste arv maakonnas

Allikas: Statistikaamet

4.2 Laste arv haridusasutustes

Joonis 56. Laste arv haridusasutustes.

Allikas: Maavalitsus

Lasteaedades käivate laste arv on kasvatendentsiga. Alates 3-ndast eluaastast käib lasteaedades üle 80% selle vanuserühma lastest, koolieelikutest 95 %.

Üldhariduskoolis käivate laste arv väheneb, lähiaastatel enim põhikooliõpilaste ja gümnaasistide arvelt. See seab maakonna ette ülesande optimeerida koolivõrk eriti gümnaasiumide osas.

Lasteaed ja põhikool on olemas igas vallas, üldkeskharidust saab omandada Võru linnas, Võru vallas, Antsla vallas, Varstu vallas, Vastseliina vallas. Tendents on koolide ja lasteaedade ühendamisele. Kutseõppeasutustest on Võru maakonda jäänud üks riigikooli - Võrumaa Kutsehariduskeskus. Vana-Antsla Kutsekeskkool on 2013.a. suletud. Maakonnas tegutseb kaks riigikooli erivajadustega õpilastele – Vastseliina Internaatkool ja Urvaste Kool ning munitsipaalkoolina Võru linnas Võru Järve Kool.

Olulisemad probleemid

- Laste arvu kahanemisele vaatamata on lasteaedu, kus rühmades on laste arv suurem kui laste arengule sobiv.
- Andmed ja faktid koolide põhitegevuse kohta ei ole ühetaolised ega piisavalt kättesaadavad, vaid tasakaalustamata ja subjektiivsed.
- Suured erinevused lasteaia õpetajate palkades.
- Puudub uuring pedagoogide kvalifitseerituse ja õpilaste haridustulemuste seostest.
- Põhikoolijärgsed kutseõppimise võimalused maakonnas on piiratud.
- Puudub elukestva õppe korraldamiseks ühtne süsteem ja infobaas.

Eesmärk

- Tagada igale õppijale füüsiline ja vaimne turvalisus.
- Luua igale õppijale võimalused võimetekohase ja kvaliteetse hariduse omandamiseks.
- Muuta hariduskorraldus ja hariduse juhtimine professionaalsemaks.
- Muuta huvigruppide koostöö aktiivsemaks ja vastastikku rikastavamaks.
- Teadvustada roll ja vastutus hariduse korraldamisel maakondlikul, kohaliku omavalitsuse ja haridusametuse tasandil.
- Hariduse korraldamisel võtta aluseks Võrumaa munitsipaalkoolide arengustrateegia 2011-2019 maakondlikud kokkulepped ja hariduse korraldamisel lähtuda riiklikest ja maakondlikest prioriteetidest ning traditsioonidest.
- Toetada vabaharidust ja luua toimiv vabaharidussüsteem.
- Tagada haridusametustes tervislik ja turvaline sise- ja väliskeskkond ning psühhosotsiaalne keskkond.
- Tagada turvaline koolitee.

Tegevussuunad

- Maakonna õpetajate professionaalse arengu toetamine maakondlike aineseksioonide õppepäevade kaudu

- Maakonna haridusasutuste juhtide-direktorite ja õppealajuhatajate professionaalse arengu toetamine üldpedagoogiiste koolituste ja õppepäevade kaudu
- Maakondlike meetodikapäevade heatasemeline korraldamine eesmärgiga jagada tegevõpetajate häid praktikaid ja luua maakonnas võimalus õpetajate enesearenguks
- Maakonna haridusasutuste juhtide -direktorite ja õppealajuhatajate süsteemne nõustamine ja koostöö koordineerimine maakondlikul tasandil
- Maakonna haridusasutuste töötajate teadmiste parandamine erivajadustega laste varajasest märkamisest, abistamise võimalustest , koostööst lapsevanema ja KOV-ga, võrgustikutöö arendamine.

4.3 Tervist edendavad lasteaiaid ja koolid

Tabel 29. Tervist edendavate lasteaegade ja koolide arv

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Tervist edendavad lasteaiaid	5	6	7	7	7	8	8	8	9
Tervist edendavad koolid	6	8	9	9	9	11	11	11	11

Allikas: Võru Maavalitsus tervisetuba

4.4 Lastele ja noortele suunatud ennetustegevused maakonnas

Võrumaa tervistedendavate koolide võrgustikku kuulub 11 kooli. Võrumaa tervistedendavate koolide võrgustikule pani aluse 1993.a Võrusoo Põhikool, kelle õigusjärglane on Võru I Põhikool. Tervistedendavate koolide traditsiooniliseks ürituseks on kujunenud 8-9. kl. poistele suunatud projekt "Tervena tulevikku" ja TEK võrgustiku suvekool, aktiivne on osavõtt maakondlikest projektikonkurssidest. Tervisekasvatuslikke üritusi viivad läbi ka teised maakonna koolid. 2010.aastast toimib 8. kl õpilastele suunatud projekt „Kaitse end ja aita teist“. Maakonna 9. ja 11. klasside õpilastele toimub elustamisalane teoreetilis-praktiline koolitus. TEK maakondlikuks mentoriks on Võru I Põhikooli õpetaja Heli Maaslieb, 2013.a Anu Maask Võru Kreutzwaldi Gümnaasiumist. TEK võrgustiku liikmed liitumise järjekorras: Võru I Põhikool, Antsla Gümnaasium, Parksepa Keskkool, Vastseliina Internaatkool, Võru Kreutzwaldi Gümnaasium, Võru Kesklinna Gümnaasium, Osula Põhikool, Rõuge Põhikool, Haanja-Ruusmäe Põhikool; Urvaste Kool ja Mõniste Kool (2009).

Võrumaa tervistedendavate lasteaegade võrgustikku kuulub 9 lasteaeda maakonnas tegutsevast 19-st lasteaiaist. Traditsioonilisteks TEL ühisüritusteks on südamenädalal koolieelsetele lastele "Süda rõõmustab", "Otsi Otti" sügisel. Lasteaiaid võtavad osa maakondlikest projektikonkurssidest. Tervisekasvatuslikke üritusi korraldavad maakonna kõik

lasteaiad. TEL maakondliku võrgustiku mentoriks oli Kaie Rehe, 2009.aastast jätkab Anita Punamäe, Võru Lasteaia Päkapiik juhataja asetäitja õppe- ja kasvatustöö alal.

TEI võrgustiku liikmed liitumise järjekorras: Lusti Lasteaed, Sõmerpalu Lasteaed, Võru Lasteaed Päkapiik, Võru Lasteaed Sõleke, Võru Lasteaed Okasroosike, Võru Lasteaed Punamütsike, Rõuge Lasteaed, Puiga Lasteaed Siilike ja Väimela Lasteaed Rukkilill.

Tegevussuunaks on jätkuvalt maakondliku TEL ja TEK võrgustiku tegevuse toetamine ja uute liikmete kaasamine, kogemuste vahetamine võrgustiku liikmete vahel, koolitused, ühisüritused.

4.5 Alaealiste komisjoni töö

Tabel 30. Alaealiste komisjonis arutatud esmas- ja korduvjuhtude arv vanuse lõikes

		Vanus											
		7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	
2004	Esmasjuhud	1	4	4	3	10	10	16	17	12	10	2	
	Korduvjuhud							2	1	2	1		6
	Kokku	1	4	4	3	10	10	18	18	14	11	2	95
2005	Esmasjuhud		2	3	5	4	6	10	11	17	24	4	
	Korduvjuhud					1	2	1		3	2		9
	Kokku	0	2	3	5	5	8	11	11	20	26	4	95
2006	Esmasjuhud	3	3	2	1	4	9	22	14	16	20	5	
	Korduvjuhud	1	1				3	5	2	4	1		18
	Kokku	4	4	2	1	4	12	27	16	20	21	5	116
2007	Esmasjuhud		4	8	8	2	7	22	7	6	4	2	
	Korduvjuhud		3	1			2	4	4	2	2		18
	Kokku	0	7	9	8	2	9	26	11	8	6	2	88
2008	Esmasjuhud		1	3	2	6	16	23	13	13	7	2	
	Korduvjuhud				1	1	5	7	2	6	4	1	27
	Kokku	0	1	3	3	7	21	30	15	19	11	3	113
2009	Esmasjuhud	2	9	7	2	7	4	12	8	11	8		
	Korduvjuhud		1	1	1	3	3	10	4	3	1		27
	Kokku	2	10	8	3	10	7	22	12	14	9	0	97
2010	Esmasjuhud	4	4	5	2	2	4	15	7	5	5		
	Korduvjuhud				1				1				2
	Kokku	4	4	5	3	2	4	15	8	5	5	0	55
2011	Esmasjuhud			3	6	3	3	10	7	4	1		37
	Korduvjuhud	2		1	1	1	4	2	4	8	2	2	27
	Kokku	2		4	7	4	7	12	11	12	3	2	64
2012	Esmasjuhud	1	3	1	6	7	4	16	2	5	9		54
	Korduvjuhud						2	8	9	2	5	1	27
	Kokku	1	3	1	6	7	6	24	11	7	14	1	81
	Kokku aastad	14	37	39	39	51	84	185	113	117	105	19	

Allikas: Võru Maavalitsus alaealiste komisjon

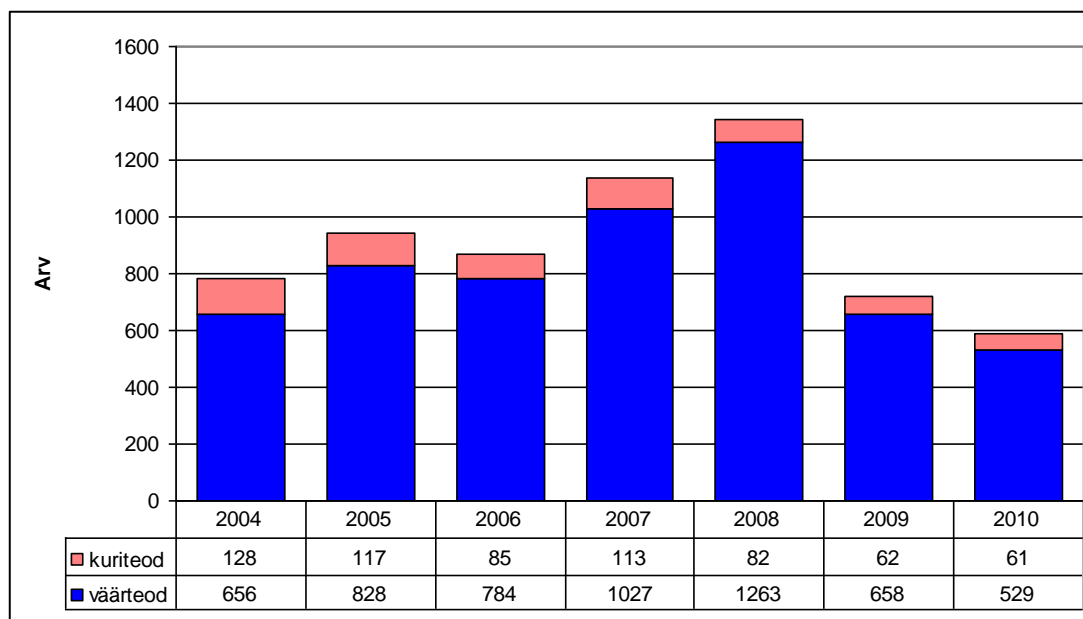
4.6 Noorte süüteod

Tabel 31. Alaealiste poolt Võru maakonnas toime pandud väärted ja kuriteod

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Väärted	656	828	784	1027	1263	658	529	591	752
Kuriteod	128	117	85	113	82	62	61	94	113
Kokku	784	945	869	1140	1345	720	590	685	865

Allikas: Lõuna Prefektuuri Võru konstaablijaoskond

Joonis 57. Noorte süütegude arv

Allikas: Lõuna Prefektuuri Võru konstaablijaoskond

Alaealiste kuritegevus maakonnas oli kasvutendentsiga 2008. aastani, 2010-2011 on näha märgatavat langust. 2012 on alaealiste kuritegevus tõusnud. Põlvamaa järel on Võrumaa teisel kohal alaealiste kuritegude osas. 10 000 noore kohta registreeriti 160 kuritegu. Sel aastal tabati mitmeid noortegruppe. Suurem osa on vargused, avaliku korra rikkumised, ärandamised jm. Kahjuks ei peegelda antud statistika kõige adekvaatsemalt alaealiste kuritegevuse tegelikku ulatust. Vahepealseks kuritegevuse languse põhjuseks võib olla ka jätkuv korrakaitse- ja noorsoopolitsei ressursside vähenemine.

Peamised alaealiste komisjoni suunamise põhjused on sõltuvusainete tarvitamine (suitsetamine ja alkoholi tarbimine, varavastased kuriteod ja vägivallega seotud (kaklemised ja peksmised), vähem tegeldi koolikohustuse mittetäitjatega. Enam õigusrikkumisi pannakse korda vanuses 13-15 eluaastat, mis näitab jätkuvalt vajadust preventiivsete vahendite suunamiseks antud vanusegrupile.

Võru maakonna alaealiste poolt toime pandud õigusrikkumisi arutab ning mõjutusvahendeid määrab Võru maakonna alaealiste komisjon. Taotluse alaealiste asja arutamiseks esitab tavapäraselt politseinik, prokurör või kohalik omavalitsus. Võrgustikutöö edendamiseks on

toimunud ümarlauad politsei, koolide sotsiaalpedagoogide ja omavalitsuste sotsiaaltöötajatega.

Koostöös valdade lastekaitsespetsialistide/ sotsiaaltöötajatega on paranenud järelevalve mõjutusvahendite täitmise üle, mida kontrollib alaealiste komisjoni sekretär mõjutusvahendi kohaldaja täidetava kontroll-lehe abil.

Alaealiste seaduslikel esindajatel on võimalus käia tutvumas esitatud materjalidega enne komisjoni istungit, mis toetab mõjutusvahendi otstarbekamat määramist.

Võrumaal on toimiv Õppenõustamiskeskus, kus pakutakse lastele, lapsevanematele ja nendega töötavatele spetsialistidele tasuta erinevaid nõustamisteenuseid.

Olulisemad probleemid

- Ennetustegevuse koordineerimine maakonnas.
- Alaealise mõjutusvahendite seaduses sätestatud mõjutusvahendid on ebapiisavad ega anna soovitud tulemusi.
- Reaalselt puudub mõjutusvahend alaealiste koolikohustuse täitmiseks.
- Kodanikuvastutus ühiskonnas on väike, lastevanematel vähene vastutus ja puudulikud teadmised, kuidas käituda probleemse lapsega.

Tegevussuunad

- Toetada noortele suunatud alternatiivseid tegevusi, et vähendada alaealiste korduvõigusrikkumisi.
- Leida koostööpartnereid alaealiste vaba-aja veetmise võimaluste laiendamiseks.
- Rohkem kaasata alaealisi kuritegevuse vähendamisele suunatud projektitöösse.
- Tugevdada koostööd kohaliku õppenõustamiskeskusega.
- Tugevdada koostöövõrgustikku kool - kohalik omavalitsus – spetsialistid - lapsevanemad.
- Internetiohtude teadvustamine noorte ja lastevanemate hulgas.

4.7 Laste ja noortega tegelevad asutused

Kõikides koolides töötavad kultuurialased huviringid – laulukoorid, muusikaringid, näiteringid, milles osalejate koguarv on ca 5000. Koolides tegelevad noortega 24 huvijuhti.

Maakonnas tegutseb 38 noorteorganisatsiooni, neist 11 noorteklubi, 8 avatud noortekeskust ja 3 noortetuba hõlmates kõiki omavalitsusi. Tegeletakse erinevate huvialade arendamisega, ürituste korraldamise, projektide kirjutamise ja juhtimise ning noorsoovahetustega. Võrumaa noorteühendused kuuluvad Eesti Avatud Noortekeskuste Ühenduse võrgustikku. Maakonnas tegutseb 2006 a. moodustatud Võrumaa Noortekogu. Lisaks on 6 maakonna omavalitsuses:

Rõuge, Lasva, Haanja, Sõmerpalu, Antsla vallas ja Võru linnas on moodustatud noorte osaluskogud, mis osalevad kohaliku tasandi otsustusprotsessides. Koolielu korraldavaid õpilasomavalitsusi ühendab Võrumaa Õpilasesinduste Liit.

Enamuses kohalikes omavalitsustes on noorsootöö arengukavad olemas või koostamisel. Enamus kohalikke omavalitsusi panustab koolide huvitegevusse ning noortekeskuste ja –klubide tegevustesse. Palgalised noorsootöötajad on Võru linnas, Rõuge, Antsla, Haanja, Misso, Meremäe, Sõmerpalu, Urvaste, Vastseliina, Lasva vallas: Võru vald teeb koostööd Võru Noortekeskusega. Puudu on noorsootöötajad Mõniste ja Varstu vallas. Seega KOV-de toetus koolivälisele noorsootööle on suurenenud. Noored on aktiivsed ning osalevad ürituste läbiviimisel ja korraldamisel.

Lisaks noortekeskustele tegutsevad maakonnas 3 muusikakooli, 1 spordikool ja kunstikool, 3 huvikooli-ja keskust, mis pakuvad võimalusi erinevate harrastustega tegelemiseks.

Võru linnas asuvas spordikoolis on noortel võimalik harrastada kergejõustikku, võrkpalli, murdmaasuusatamist, kahevõistlust, laskesuusatamist, kreeka-rooma maadlust ja orienteerumist. Kõikide koolide juures töötavad spordiringid.

Ekstreemspordihuvilistele on ehitatud Võru linna, Meremäe ja Vastseliina valda skate-pargid, Matsi ja Sõmerpalu motokrossirajad. Talispordisõpradele on loodud võimalused murdmaasuusatamisest lumelauaga sõitmiseni.

Maakonnas pakub karjäärinõustamisteenust OÜ Karjääripõld, kes nõustab noori nii grupis kui ka individuaalselt. Samuti nõustatakse lapsevanemaid ja viiakse läbi koolitusi.

Võru linnas asub maakondlik Võrumaa Õppenõustamiskeskus, kust saavad nõustamisteenust lapsevanemad, lasteasutuste töötajad ja noored.

Laste turvakodu maakonnas puudub. Vajadusel pakub turvateenust lastele Nõõrimaa Tugikodu, nüüd Lõuna-Eesti Haigla. 2013.a avati maakonnas esimene asenduskodu vanemliku hoolitsuseta lastele.

4.8 Maakonna poolne initsiatiiv ja toetused

Õpilaste turvaliseks arenguks võrdsetel alustel on maakonnas ühiselt korraldatud õppekava täitmist toetavad õpilasüritused, mille läbiviimine toimub maakondlike ainesektsioonide juhatajate ja aktiivide eestvedamisel. Võrumaal on 27 ainesektsiooni, neist tegutseb 21 aktiivselt ainesektsiooni.

Õpilasürituste toimumine on planeeritud ja jagunevad tinglikult järgmiselt:

- üleriigiliste olümpiaadide maakonnavorud individuaalselt võistlejatele ja võistkondadele.

- maakondlikud olümpiaadid.
- huviliste õppelaagrid, õppepäevad, viktoriinid, võistlused nt oskusainete päev, - matemaatikahuviliste laager koos Põlvamaa õpilaste ja õpetajatega, inglise keele kõnevõistlus gümnasistidele, inglise keele interneti - viktoriin gümnasistidele, inglise keele tõlkevõistlus põhikooliõpilastele, saksa keele turniir, tooliteatri päev, kodu - uurimise päev, loovuse päev.
- huvi - ja kultuuritegevust arendavad üritused, nt eesti - ja võrukeelsed näitemängupäevad, playback show, moe show.

Traditsioonilised noortele suunatud üritused maakonnas olid Võrumaa Noortemess, Võrumaa Noortepäev, mis on asendunud Võrumaa Noorte Partnerlusseminariga ja Ellaäv Kiräkotus, kus noored ise aktiivselt korraldavad üritusi, esinevad, vahetavad infot ja kontakte.

Kõigis omavalitsustes on olemas noortekeskus, klubi. Aktiivsemaks on muutunud noortejuhtide koostöö. Võru Noortekeskus on maakonna noorte infokeskuse koordineerija.

Maakonna koolispordiüritusi õpilastele korraldab Võrumaa Koolispordiliit, aastas toimub keskmiselt 39 maakondlikku spordivõistlust üle 5000 osalejaga. Koolispordiüritused on populaarsed ning katavad koolisportlaste vajadused. Positiivne on kohalike omavalitsuste toetus ürituste läbiviimiseks.

Võru Maavalitsuse juurde on moodustatud 2002. aastal maakonna uimasti-ja HIV/ AIDSi ennetusnõukogu, mille prioriteediks on noortele suunatud teavitus- ja nõustamistöö ning erinevate koolituste ja ürituste korraldamine. 2008. aastast on ennetustegevus seiskunud riiklike rahaliste vahendite puudumise tõttu.

Maavalitsuse kaudu toetatakse projektipõhiselt noorteklubisid ja noortekeskusi läbi avatud noortekeskuste ja noorte teavitamise projektikonkursside.

Olulisemad probleemid

- Paljudes kohalikes omavalitsustes ei ole põhitöökohaga noorsootöötajaid, kes koordineeriks noorsootööd kohalikul tasandil.
- Noorte ja omavalitsuste ning ametiasutuste vaheline nõrk infovahetus ja madal koostöövõime.
- Noorte ebapiisav kaasamine neid puudutavate otsuste tegemisel.
- Noorte passiivsus: vähenenud huvi huvialaringide vastu, madal omaalgatus.
- Sõltuvusainete tarbimine noorte seas.
- Noorte nõrk side kodukohaga ning noorte väljaränne.
- Vähene ettevõtlusalane teadlikkus.

- Maakonnakeskse noorte teavitamise ja nõustamiskeskuse puudumine.

Eesmärgid

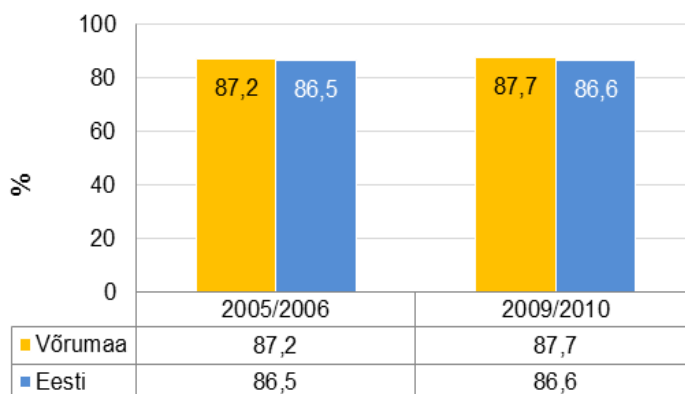
- Luua igasse KOV-sse noorsootööd põhitööna korraldava spetsialisti ametikoht.
- Muuta huvitegevus kõigile kättesaadavaks, mitmekesisemaks ja innovaatilisemaks lähtudes noorte huvidest.
- Rajada igasse kohalikku omavalitsusse noortele suunatud keskus, klubi või tuba.
- Moodustada maakondlik noorsootöö nõukogu, et algatada ja koordineerida maakondlikku noorsooalast koostööd.
- Tõsta noorte ettevõtlikkust ja kodanikuteadlikkust erinevatest üritustest osavõtu ja korraldamise aktiivsuse suurenemise kaudu.
- Koolitada pidevalt noorsootöötajaid ja arendada noorsootööd, sh rahvusvahelise koostöö kaudu, et saavutada järjepidev ja süsteemne ning tegelikele vajadustele vastav noorsootöö omavalitsuse ja maakonna tasandil.
- Ellu viia preventiivseid tegevusi kuritegevuse vähendamiseks noorte hulgas vastavalt erinoorsootöö suundadele.
- Läbi erinevate ennetustegevus tõsta noorte teadlikkust sõltuvusainete ja HIV/ AIDS-i suhtes.
- Suurendada huvigruppide vahelist koostööd, et kasutada otstarbekalt inim- ja raharessursse

4.9 Kooliõpilaste subjektiivne enesehinnang

Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuringud ei anna maakonna õpilaste tervises seisundi ja tervisekäitumise kohta täpset ülevaadet. Võrumaa õpilaste andmed on esitatud regioonipõhiselt koos Tartu, Jõgeva, Põlva, Valga maakonna õpilaste andmetega. Uuringutega on hõlmatud 11, 13 ja 15 aastased õpilased.

2006.a aastal on oma tervist heaks või väga heaks hinnanud 87,3%. 2010. a. see näitaja püsib 87,3%.

Joonis 58. Oma tervist heaks või üsna heaks hinnanud laste osakaal

Allikas: Tervise Arengu Instituut

4.10 Kooliõpilaste kehaline aktiivsus ja kehakaal

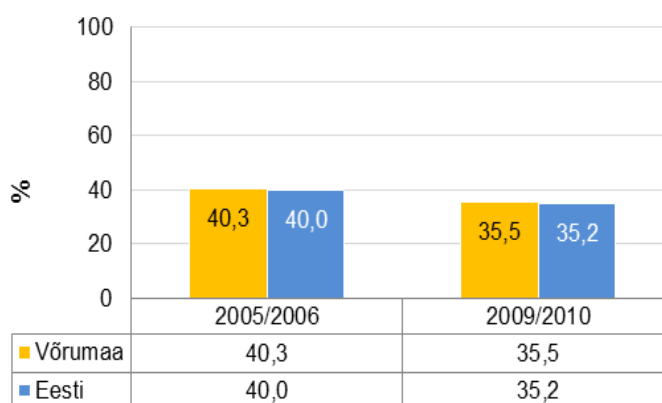
2006.a olid kehaliselt aktiivsed vähemalt 5 või enamal päeval nädalas 40,4% õpilastest, siis 2010.a on see näitaja langenud 35,5-ni.

Koolipäevadel kaks ja rohkem tundi televiisorit/DVD-sid vaadanud õpilaste % regioonis oli 2006.a 75,2%. 2010.a 69,9% ning rohkem kui 2 tundi arvutit kasutanute % oli 2006.a 48,0% ja 2010.a 55,4%.

2006.a. oli ülekaalulisi/rasvunud õpilasi regioonis 8%, 2010.a oli ülekaalulisi/rasvunud õpilasi Eestis 13,5%.

Ilmselt on kehalise aktiivsuse vähenemise ja ülekaaluliste osakaalu tõusul üheks olulisemaks faktoriks arvuti kasutamine, enam on suurenenud televiisori/arvutimänge mängivate laste osakaal 41,9% - 54,1%-ni.

Joonis 59. Õpilaste osakaal, kes on vähemalt 5 korda nädalas vähemalt 30 minutit kehaliselt aktiivsed

Allikas: Tervise Arengu Instituut

4.11 Tervislik toitumine

Tervisliku toitumise valdkonnas on suuremaks probleemiks puu- ja köögiviljade ja piima- ja teraviljatoodete vähene söömine. 2006.a söi puu- ja köögivilju vähemalt korra päevas 32,0%, 2010.a 29,2% regiooni õpilastest. Vähemalt korra igal päeval piimatooteid tarbinud õpilasi oli 2006.a 54% ja 2010.a 62,2%. Probleemiks on liigne maiustuste ja magusate jookide tarbimine, mille tarbimine on langustendentsiga: 2006.a viis korda nädalas tarbimine vähenenud 54,9% 43,6% 2010.a.

Koolimeedikute jt spetsialistide poolt on välja toodud järgmised probleemid:

- hommikul söömata koolitulek, vähene köögivilja ja puuviljade söömine;
- sportimise asendumine ülemäärase arvuti ja teleri vaatamisega;
- vähene uneaeg (Võru I Põhikooli õpilaste uurimus);
- tervisehäirete suur osakaal (pea ja kõhuvalu, rühihäired);
- koolikiusamine;
- suur õpikoormus.

Kuna Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuringus on toodud regioonipõhised andmed, siis on edaspidi oluline korraldada maakondlikke uuringuid, küsitlusi selgitamaks õpilaste terviseteadlikkust ja –käitumist.

Õpilaste hulgas läbiviidav tervisekasvatuslik tegevus on oluline edaspidiseks maakonna tervisenäitajate paranemiseks.

Regulaarselt on maakonnas uuritud sõltuvusainete tarbimist õpilaste hulgas ja 9. klassi õpilaste teadmisi seksuaalse arengu, rasestumisvastaste vahendite ja sugulisel teel levivate haiguste kohta Võrumaa Noorte Nõustamiskabineti projektide ja maakonna tervisetoa poolt. 2006.ja 2013.a teostatud laste turvalisuse uuring lasteaia lastevanemate hulgas ja 2008.a 1. ja 4. klassi õpilaste hulgas.

4.12 Kooliõpilaste sõltuvusainete tarvitamine

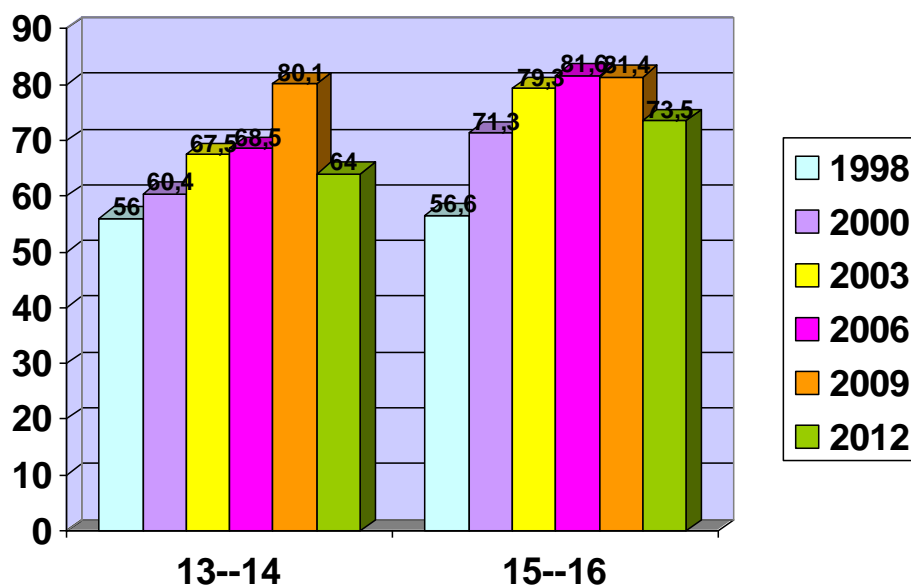
Toodud andmed pärinevad maakonna õpilaste hulgas 1998,2000,2003,2006,2009 ja 2012.a läbiviidud küsitluste andmetel. Küsitletud on õpilasi vanusgrupis 13-14 eluaastat ja 15-16 eluaastat.

Suitsetamisharjumused õpilaste hulgas olid noorenemis- ja tõusutendentsiga aastani 2009, 2012 aastal on langenud tubakatooteid proovinute arv ja suitsetavate õpilaste arv. Kahjuks on õpilaste hulgas populaarsust võitnud vesipiip ja põsetubaka tarvitamine. 37,9% õpilastest peab tubakatoodete tarbimist ohtlikuks

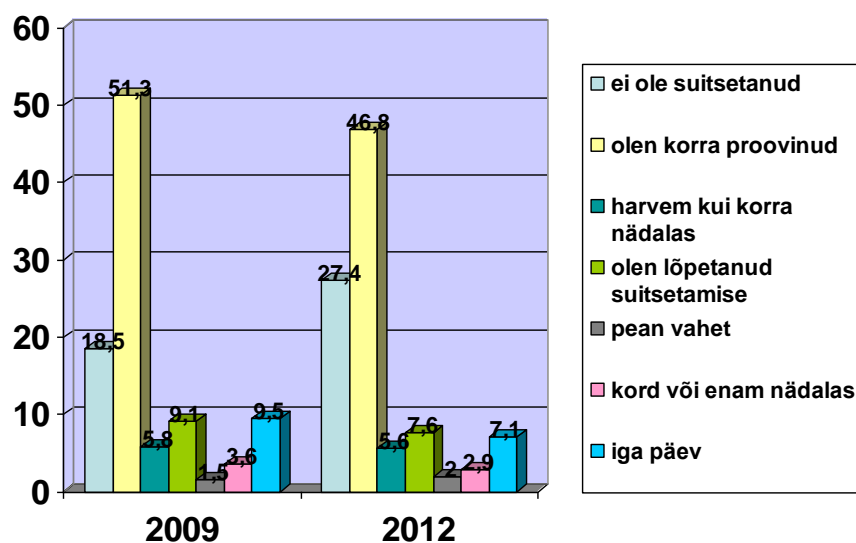

4.12.1 Tubakatoodete tarbimine

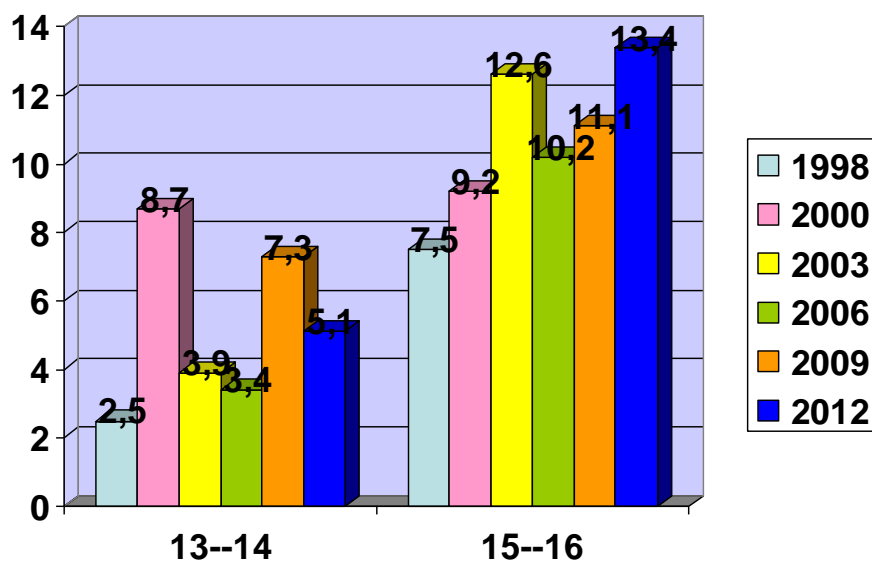
Joonis 60. Tubakat vähemalt korra elus proovinud Võrumaa õpilased 1998 -2012 a (%)

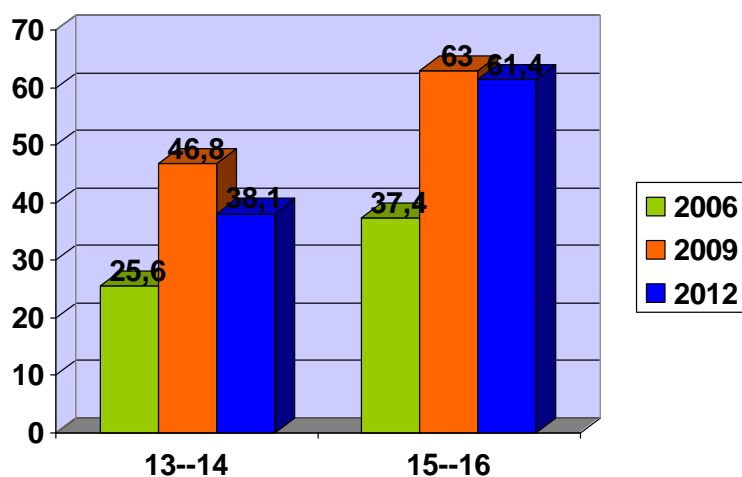
Joonis 61. Võru maakonna õpilaste suitsetamisharjumused 2009-2012

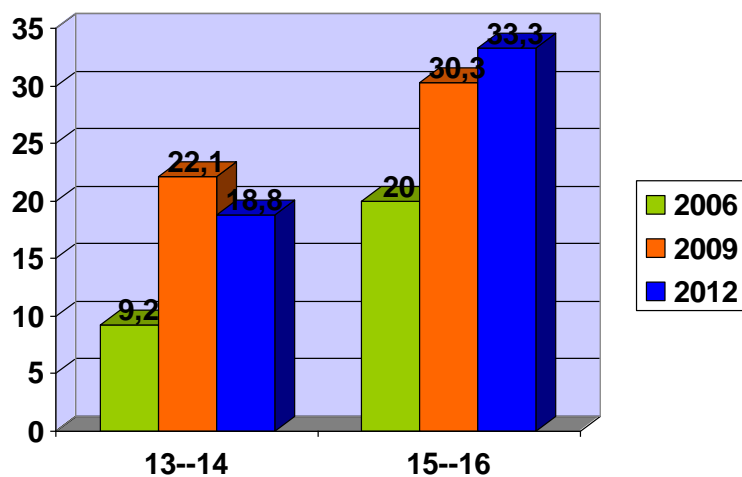
Joonis 62. Igapäevasuitsetajad Võrumaa õpilaste hulgas 1998- 2012 a. (%)

Joonis 63. Vesipiipu suitsetanud Võru maakonna õpilased

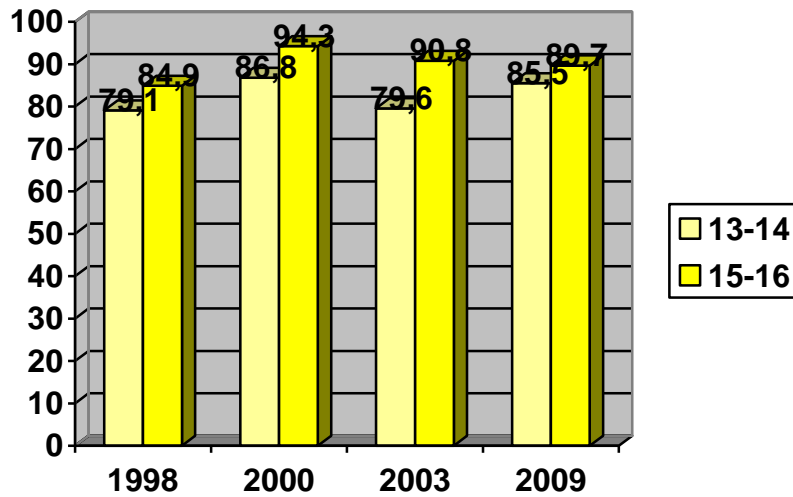
Joonis 64. Põsktubakat tarvitanud Võru maakonna õpilased

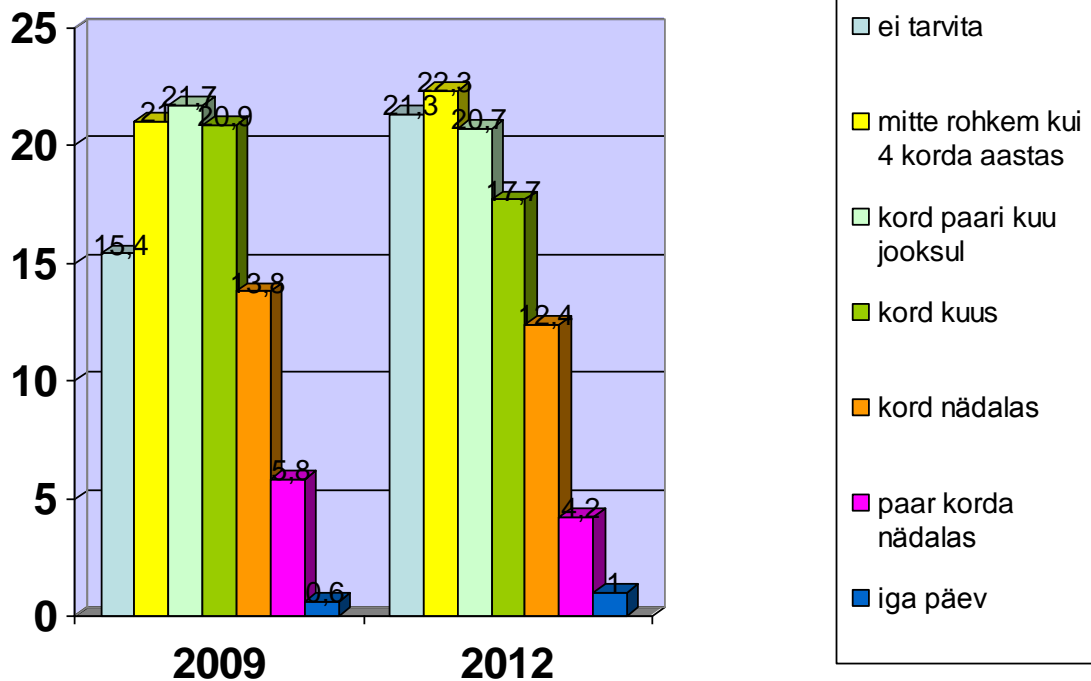
4.12.2 Alkohoolsete jookide tarvitamine

Ka alkoholi proovinud õpilaste osakaal on vähese langusega, eriti nooremas eagrupis. Tõusnud on alkoholi mittetarbinute osakaal vanemas eagrupis. Noored ei pea alkoholi tarbimist ohtlikuks, Ainult 22,6% õpilastest paeb alkoholi tarbimist ohtlikuks.

Joonis 65. Alkoholi vähemalt korra kasutanud Võrumaa õpilased

Joonis 66. Alkoholi tarbimine Võrumaa õpilaste hulgas 2009/2012

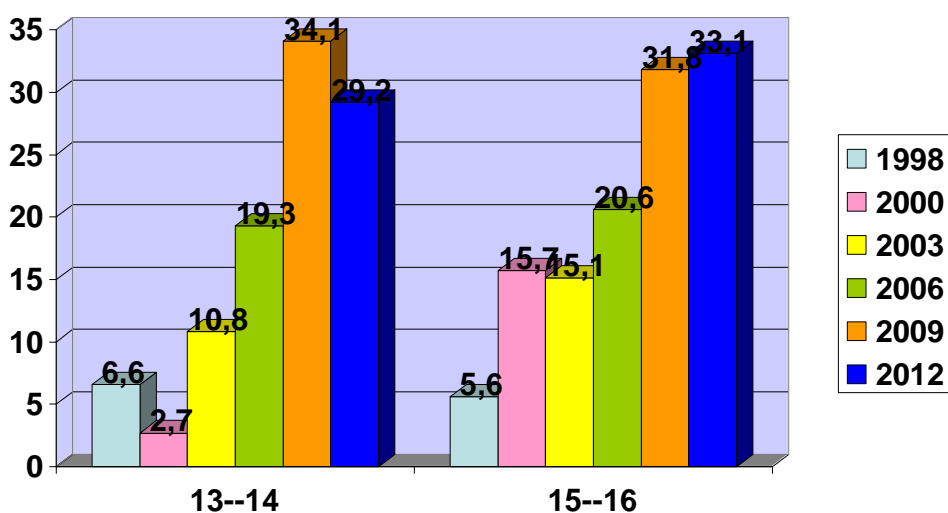

4.12.3 Narkootikumide tarbimine

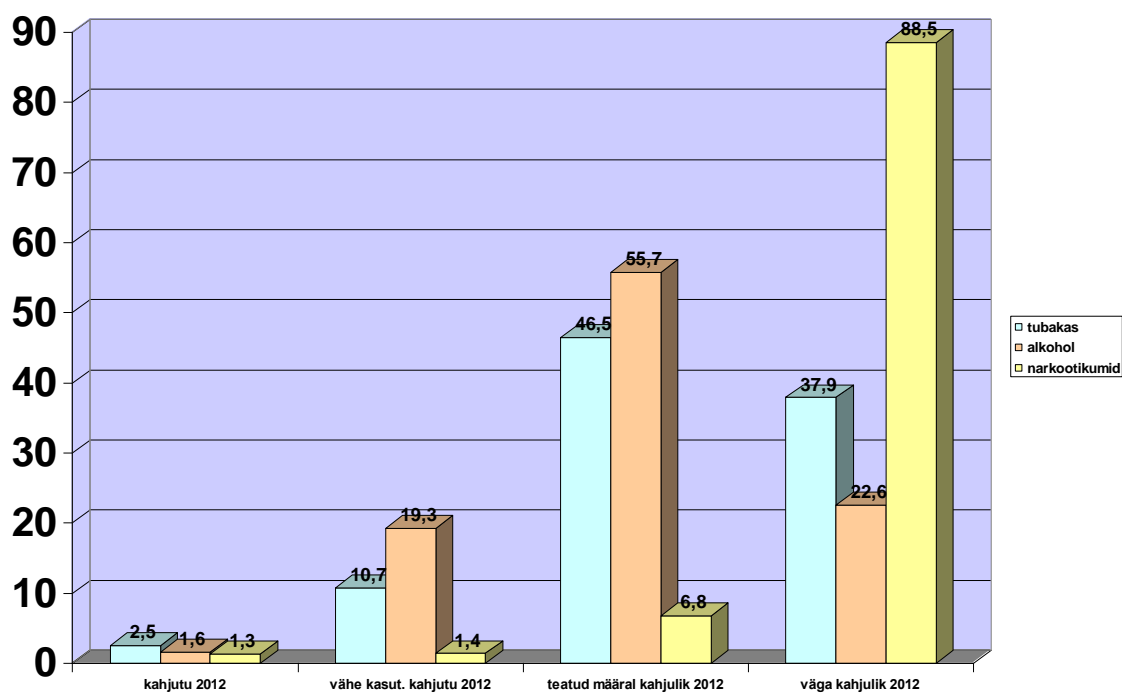
Õpilaste hulgas oli narkootikumide tarbimine tõusutendentsiga kuni aastani 2012.

2012. aastal on narkootiliste ainete proovimine nooremas vanusegrupis vähenenud, kuid vanemas vanusegrupis suurenenud. 98,5% peavad narkootikumide tarbimist ohtlikuks.

Joonis 67. Vähemalt korra narkootikume proovinud Võrumaa õpilased 1998-2009 (%).

Joonis 68. Kui kahjulikuks pead uimasteid (2009)

Õpilased leidsid, et koolis võiks enam käsitleda sõltuvusainete teemat. Ise otsitakse infot enam internetist ja sõpradelt.

Andmed pärinevad aastatel 1998-2012 Võru maakonnas läbi viidud uuringutest “Sõltuvusainete tarbimine Võru maakonna õpilaste hulgas.”

Kõikide sõltuvusainete esmane proovimine toimub järjest nooremas eas ja kasutamine on olnud pideva tõusutendentsiga kuni aastani 2012. 2012.a nooremas eagrupid langus 5%.

Riiklikult rahastatud uimastiennetustegevus algas 2002. aastal ja kestis 2008. aastani. Võru maakonnas on ennetusprogrammide toel toimunud õpilasüritused „Pidu sinus eneses ilma sõltuvusaineteta”, viidud läbi koolides grupitööd Noorelt noortele „Väärtushinnangute kujundamine sõltuvust tekitavatesse ainetesse” – suits, alkohol, narkootikumid” (viimastel aastatel ainult alkoholi teemal), koostatud infovoldik koostöös õpilastega „Tee elus õigeid valikuid” (miks ja kuidas öelda ei) ja infovoldik lapsevanematele passiivse suitsetamisega kaasnevatest ohtudest „Tuba vabaks, süda vabaks- tubakavabaks”, koolitatud inimeseõpetuse õpetajaid ja teisi haridustöötajaid, varustatud õppemetoodikate ja õppevahenditega, õpilaste hulgas läbi viidud PowerPoint ettekannete konkursid, õpilaskonverentsid koolides, aktiivselt võetakse osa “Suitsuprii klass” konkursist jne. Vähene on olnud lastevanemate kaasatus.

Uimastiennetustegevust maakonnas on alates 2008.aastast takistanud riiklike rahaliste ressursside lakkamine.

Oluline on uimastiennetustegevuse jätkumiseks maakonnas riikliku rahastuse taastamine.

Eesmärk on sõltuvusainete tarbimise kasvu pidurdamine maakonnas ja jõudmine 1998.a tasemele kümne aasta jooksul. Vajalik on leida rahalisi ressursse ja uusi efektiivseid ennetusmeetodeid ning lastevanemate teadlikkuse tõstmisele suunatud uimastiennetusalaste üritusi.

4.13 Teismeliste rasedused

Tabel 32. Alaealiste sünnitajate (15-17.a) protsent Lõuna Eesti Haiglas sünnitajatest

	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
% sündidest	3,0%	4,0%	7,2%	5,4%	1,5%	2,3%	1,5

Allikas: Eesti Meditsiiniline Sünniregister

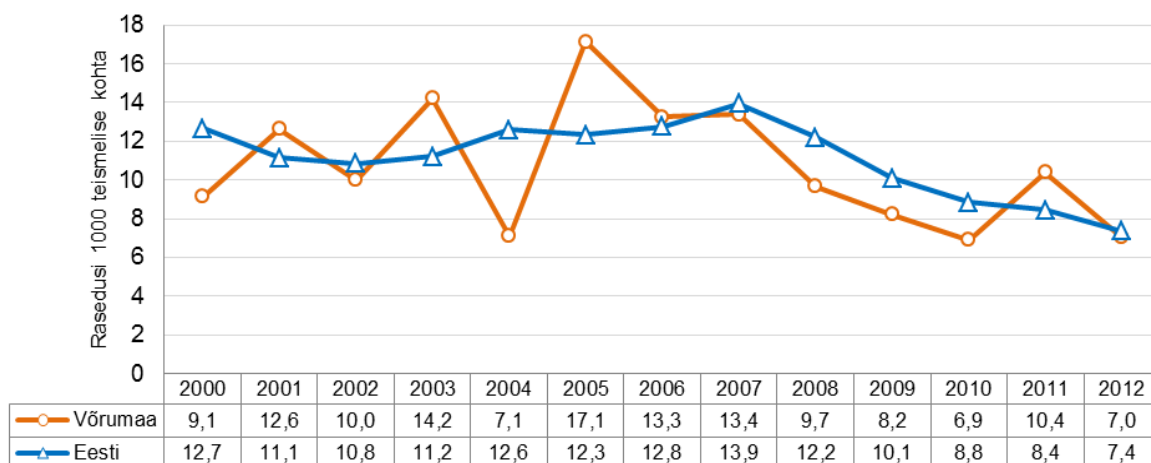
Alaealiste raseduste arv on langustendentsiga.

Tabel 33. Alaealiste (14-19 a.) abortide protsent maakonna/Lõuna Eesti Haiglas abortidest

	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
			11	15	14	5	5
% abortidest		%	16%	11%	6,3%	11%	2,9%

Allikas: Maakondlik statistika

Joonis 69. Teismeliste raseduste kordaja.

Allikas: Tervise Arengu Instituut

Olulist rolli mängib siin noorte seksuaaltervise alane teave noorte hulgas ja rasedusvastaste vahendite kättesaadavus. Maapiirkondade elanikele võib rasestumisvastaste vahendite kättesaadavus olla probleemiks. Samuti katkes vahepeal Võrumaa Noorte Nõustamiskabineti tegevus (noorte nõustamine ja loengud koolides). 2012.a on taaskäivitunud noorte reproduktiivtervise alane nõustamine Lõuna-Eesti Haiglas ja 2013.a pakutakse ka loenguid koolidele

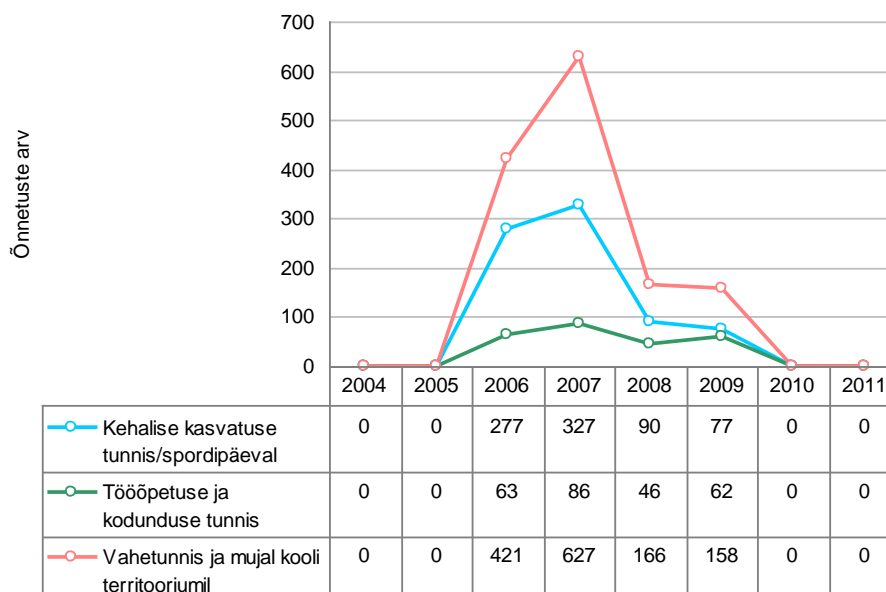
Languse edaspidiseks jätkumiseks on vajalik jätkata noorte seksuaalnõustamist ja seksuaaltervise alased loengud koolides.

4.14 Koolivigastused

Tabel 34. Kooli territooriumil lastega juhtunud õnnetused toimumiskoha järgi

	2006	2007	2008	2009
Kehalise kasvatus tunnis/spordipäeval	277	327	99	77
I-III kl	58	84	16	11
IV-VI kl	101	140	35	25
VII-IX kl	87	73	39	24
X-XII kl	31	30	9	17
Tööõpetuse ja kodunduse tunnis	63	86	46	62
I-III kl	9	9	2	6
IV-VI kl	31	35	23	12
VII-IX kl	21	41	20	20
X-XII kl	2	1	1	24
Vahetunnis ja mujal kooli territooriumil	421	627	166	158
I-III KL	92	145	43	40
IV-VI KL	196	294	53	59
VII-IX KL	120	162	64	42
X-XII KL	13	26	6	17

Joonis 70. Kooli territooriumil lastega juhtunud õnnetused toimumiskoha järgi.

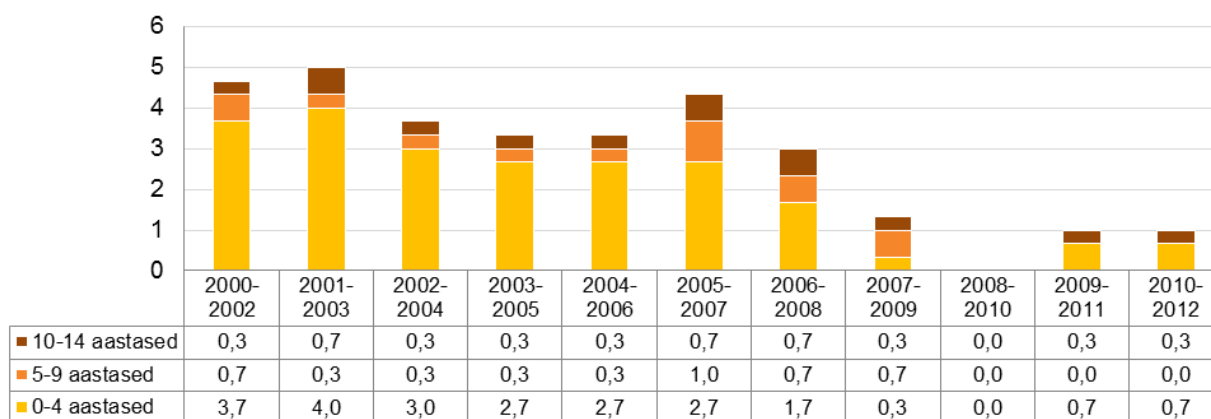
Allikas: Eesti Haigekassa

2004, 2010, 2011 aasta kohta andmed puuduvad. Vigastusi toimub enam kehalise kasvatus tunnis ja vahetunnis. Vigastusi juhtub enam IV-VII kl õpilastega ja seejärel VII-IX kl õpilastega. Vigastuste registreerimine koolitervishoiu süsteemis ei toimu ühtselt, sõltub palju koolimeedikute koolis kohaloleku ajast.

4.15 Laste suremus

Laste suremus maakonnas on langustendentsiga. Enim sureb lapsi esimesel eluaastal, esimestel elukuudel. Esimesel eluaasta suremus on seotud kaasasündinud patoloogiaga. Hilisemas eas on oluliseks põhjuseks vigastused õnnetustel: liiklusõnnetused, uppumised.

Joonis 71. Laste surmad (3 aasta libisev keskmine).

Allikas: statistikaamet

TERVIKLIK ELU-, ÕPI- JA TÖÖKESKKOND

Inimese elukeskkond määrab oluliselt inimese heaolu ja tervisliku seisundi. Tervise tagamiseks on vaja korraldada töö- ja elukeskkond selliselt, et vähendada füüsiliste, keemiliste, bioloogiliste samuti sotsiaalsete ja psühhosotsiaalsete ohutegurite kahjulikku toimet.

5.1 Keskkonna mõjurid

Tabel 35. Vee kasutus Võru maakonnas tuhat kuupmeetrit

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Veekasutusala kokku	744	1534	1491	1498	1527	4021	1153	1344
Olme	451	834	794	821	791	787	777	731
Tööstus	157	352	340	385	407	436	211	428
Energeetika	0	0	0	0	0,2	0	0	0
Põllumajandus	130	163	152	151	139	151	144	142
Muu kasutus	5,9	185	206	141	190	2646	20	43

Vee kasutus maakonnas on kerge kasvutendentsiga. Pool tarbitavast veest kasutatakse olmeks. 93% ulatuses on kasutusel põhjavesi, mille looduslik kaitstus Lõuna - Eestis on kõige parem

Joogivesi

Joogivee põhjaveevarud on Võru maakonnas piisavad. Põhjavesi on looduslikult hästi kaitstud. 2009.a oktoobrikuu seisuga oli Võrumaal arvel 50 vee erikasutusluba omavat veetarbijat, kellele kuulub 122 puurkaevu, neist 15 asub Võru linnas. Põhjavee kvaliteedi kontrolli teostatakse veeloga kehtestatud nõuete ulatuses. Võetavat põhjavett puhastatakse umbes pooltes puurkaevudes.

Terviseameti Lõuna talituse Võrumaa esinduses on arvel 60 ühisveevärki.

Mikrobioloogilised näitajad vastavad kõikides veevärkides nõuetele.

Indikaatornäitajad: Võrumaa piirkonna probleemiks on lubatust suurem raua ja mangaani sisaldus. Nõuetele mittevastava joogivee põhjusteks on lisaks Võrumaa põhjavee iseärasusele on vanad ning amortiseerunud veetrassid, korralikult mittetöötavad puhastid ja puuduvad veepuhastid.

Indikaatornäitajad ei vasta nõuetele 5 ühisveevärgis, neil kõigil on olemas kvaliteedinõuetele mittevastava, kuid tervisele ohutu (KMTO) joogivee müümisload (neid väljastatakse kuni 31.12.2013 aastani.) 2012. aastal on väljastatud 1 KMTO joogivee müümisluba. Veevärgid, kus indikaatornäitajad on lubatust suurema raua ja mangaani sisaldusega: Meremäe, Saru, Tsolgo, Sõmerpalu alevik, Osula kool.

Rohkem kui 2000 tarbijaga veevärke on 1 ja selles vastavad kõik joogivee kvaliteedinäitajad

Suureks probleemiks on kaaliumpermanganaadi baasil töötavad puhastusseadmed (raua ja mangaani kõrvaldamiseks), mis aegajalt ei tööta korralikult. Tööle rakendamise ja seadmete reguleerimise järgsed proovid vastavad tavaliselt nõuetele, kuid pisteliselt võetud joogivee proovides on rauda ja mangaani sisaldused sageli üle normi (mangaani puhul tihti palju kõrgemad, kui puurkaevust tulevas vees)

Fluoriidide sisaldus Võrumaal ei ületa normi üheski ühisveevärgis. Hajaasutuse veeprogrammi abil on võimalik saada hajaasustusega piirkondade majapidamistesse kaevud, mida ei ole veel igas majapidamises või parandada vee kvaliteeti. Kõik omavalitsused ei osale veeprogrammis seoses raha puudumisega. Eelmistel aastatel on loodud paljudesse hajaasustuse piirkondadesse uusi kaeve ja vajadusel ka täiendavaid puhasteid.

Eesmärk: Vastavalt joogivee määrusele nr.82 31.07.2001 § 13(7) peab joogivee kvaliteedi saama korda 31.12.2013 aastaks

Tegevussuunad:

- Joogiveepuhastite paigaldamiseks ja trasside uuendamine
- Kaevude rajamine hajaasustuspiirkonda

Heitvesi

Võrumaal on kõikides suuremates asulates olemas ühiskanalisatsioon. Heitvee ärajuhtimine toimub läbi puhastusseadmete. Reovee puhastamine toimub mehhaaniliselt ja bioloogiliselt, Võru linna ja AS Võru Juust reoveepuhastitel ka keemiliselt (fosfori ärastus). Heitvee väljalaskudest võetakse heitveeproove vastavalt vee erikasutusloa nõuetele 1- 4 korda aastas, kahelt suuremalt väljalasult (Võru linna puhasti ning AS Võru Juust puhasti) sagedamini.

Võru maakonnas on heitveepuhastid keskkonnaluba omavatel ettevõtetel 2009.a. oktoobri seisuga 53 objektil. Praeguse seisuga vajavad 53 puhastist rekonstrueerimist 15. Tõsisem probleem on vee ja kanalisatsioonitrasside uuendamine, mida peaks tegema enne puhastusseadme ehitust või rekonstrueerimist. Nii mõnegi uue puhasti mittenõuetekohase töö põhjuseks on amortiseerunud kanalisatsioonitrassid.

Tabel 36. Pinnaveekogudesse juhitud puhastamist vajava vee reostuskoormus

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Orgaanilised reoained BHT7*	18,4	17,9	18,4	15,6	16,5	18,4	15	14	13
Heljum	21,2	20,8	31,5	28	29,2	32	32	23	21
Üldlämmastik	38,3	37,8	38,4	34,6	19,5	38,6	43	28	20
Üldfosfor	3,5	3,4	3,6	3,3	3,2	3,3	3	2	2

Allikas: Statistikaamet

Tabel 37. Heitvee puhastamine maakonnas tuhat kuupmeetrit

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Heitvesi	14018,2	1722,7	1850,9	2021,8	2211,1	2269,5	2294	2013	2151
Puhastamist vajav heitvesi	1918,4	1902,3	1707,4	1836,6	2082,4	2096,5	2255	1975	2151
Puhastamata heitvesi	4,12	5,2	-	-	-	-			
Puhastatud heitvesi	1914,2	1897,2	1707,4	1836,6	2082,4	2096,5	2255	1975	2151
I astme puhastusega heitvesi	6,0	1,4	6,2	5,8	0,9	1,2	6	6	7
II astme puhastusega heitvesi	345,1	364,3	306,0	336,9	332	326,2	259	308	308
III astme puhastusega heitvesi	1563,2	1531,5	1395,3	1493,9	1749,5	1769,1	1925	1709	186

Allikas: Statistikaamet

2006.a. puhastati ja süvendati Koreli oja Võru linna piires, tööde mõju on olnud positiivne nii vee kvaliteedi kui paikkonna rekreatiivsuse osas.

Kõikidel omavalitsustel on olemas ühisveevärgi ja –kanalisatsiooni arengukavad, mille alusel on teinud rahastamistaotluse EL Ühtekuuluvusfondile Võrumaa omavalitsuste liit (11 omavalitsust) ning AS Võru Vesi (Võru linn ja Antsla vald).

Eesmärk: ühisveevärgi ja kanalisatsiooni infrastruktuuri vastavusse viimine kehtivate ja kehtima hakkavate nõuetega kõikide omavalitsuste territooriumil.

Supluskohad

Supluskohti on arvel 2, mõlemad kuuluvad Võru Linnavalitsusele: Tamula rand ja Kubija rand. Enne hooaja algust on tegevus kooskõlastatud ja suplusperioodi jooksul toimub regulaarne suplusvee kontroll (leping Tartu laboriga). Suplusveega probleeme ei ole olnud.

Maakonnas on palju (36) supluskohti, mida on omavalitsused hooldanud, aga ei ole esitanud avaldust enne hooaja algust tegevuse kooskõlastamiseks.

Võrumaal on keskkonnaregistri andmetel 699 veekogu, millest 129 on avalikult kasutatavad järved, 31 avalikult kasutatavad paisjärved ja 33 avalikult kasutatavad vooluveekogud. Veekogu avalik kasutamine on veevõtt, suplemine, veesport, veel ja jääl liikumine ning kalapüük.

Olulisemad probleemid

- Veekogude kinnikasvamine ja taimestiku vohamine.
- Avalikult kasutatavate veekogude kallasradade kasutamist takistavad eravaldused veekogude ääres.
- Kanalisatsioonitrasside halb seisukord ja heitveepuhastite amortiseerumine.
- Võru linnas on kanaliseerimata mitu piirkonda, probleem on ka endiste suvilapiirkondadega, kus üha rohkem suvilaid rekonstrueeritakse elamuteks.

Eesmärgid

- Viia veekogude seisund vastavusse veepoliitika raamdirektiivi 2015.a eesmärgiga.
- Tagada maakonna elanikele kvaliteetne joogivesi (joogiveedirektiivi nõuded peab täitma üle 2000 elanikuga asulates 2008.a. lõpuks, väiksemates asulates 2013. a. lõpuks).
- Puhastada kinnikasvavad järved ja jõed, likvideerida nende edasise eutrofeerumise põhjused.
- Viia miinimumini põhjavee reostumise oht.
- Viia loodusesse juhitud puhastatud heitvesi vastavusse kehtestatud piirmääradega. Kõik omavalitsused on alustanud nüüdisaegsele ja töökindlale veevarustus- ja heitveesüsteemile üleminekut, et täita asulareovee puhastamise direktiivi nõuded 2010. a lõpuks.
- Muuta vee kasutamine võimalikult ratsionaalseks ja säästlikuks: viia miinimumini veevärgi lekete arv ning kvaliteetse põhjavee kasutamine elualadel, kus see pole vajalik.
- Elanikud ja ettevõtjad on keskkonnasõbralikumad ja -säästlikumad tegutsedes kooskõlas kehtivate seadustega.

Tubakaseaduse täitmise jälgimist teostatakse maakonna kõigis majutusasutustes, ravi ja hooldeasutustes ning haridusasutustes.

Müraprobleeme ei ole viimasel ajal maakonnas olnud.

Võru maakonna paiksete saasteallikate õhusaaste kogused moodustavad kogu Eesti õhusaastest vaid 0,7%. 2007. a. seisuga olid Võru maakonna suurimad välisõhu saastajad AS Võru Soojus, AS Võru Juust ja Vee-Ekspert OÜ.

Statistilisi andmeid õhu saaste kohta leidub aastani 2007.

Jäätmekäitlus on viimasel ajal oluliselt arenenud valdkond: suletud ja korrastatud on väikeprügilad; jäätmejaamad on rajatud Rõuges, Vastseliinas, Antslas ja Võru linnas ning jäätmepunktid Haanjas ja Mõnistes; ohtlike jäätmete kogumispunktid on 10 omavalitsuses; hajaasustuses korraldatakse ohtlike jäätmete kogumisringe; olmejäätmeid on hakatud liigiti koguma.

Jäätmete kogused Võrumaa omavalitsustes kokku on kasvutendentsiga: 2006.a 56 202, 2007.a 175 227 ja 2008.a 119 154 tonni aastas. Jäätmete üldhulka mõjutab enam tootmistegevus kui olme, olmejäätmete osakaal on vähenemistendentsiga ja moodustas 2008.a 5,8%. Ohtlike jäätmete osakaal oli 0,8% Jäätmeliikidest on ülekaalus puidujäätmed 39,9%, metallijäätmed 23,5% ja ehitusjäätmed 22,2% (Keskkonna-register).

Võru maakonna olukorda seoses jääkreostusobjektidega võib lugeda rahuldavaks, riikliku tähtsusega objekte on 2 (endine Võru naftaterminaal ja Võru ABT).

Koostatud on Võrumaa omavalitsuste ühine jäätmekava 2010 - 2014.

Olulisemad probleemid

- Suur hulk elanikkonnast on jätkuvalt väljaspool jäätmekogumissüsteemi, mis soodustab prügistamist.
- Madal keskkonnateadlikkus ja selle tulemusel jäätmete mahu kasv (ülepakendamine).
- Terviklikult toimiva jäätmekäitlussüsteemi puudumine ja jäätmete vähene taaskasutus.
- Jäätmekäitlusnõuete karmistumine ning investeerimisvajaduste suurenemine, samas ressursside puudumine.
- Jäätmekäitlusega tegelevate organisatsioonide passiivsus.
- Nõuetele mittevastavuse tõttu on Räpo prügila suletud alates 16.07.2009. a. ning jäätmete vedu nõuetele vastavasse prügilasse on kaugel.
- Kohalike omavalitsuste vähene järelvalve keskkonnakasutuse üle.

Eesmärgid

- Vähendada jäätmete taaskasutamisega prügilasse ladestatavate jäätmete kogust rakendades korduskasutust, materjalide ringlussevõttu, kompostimist ja säästlikku energiakasutust.
- Sorteerida ja koguda jäätmeid liigiti nende tekkekohal ning käidelda tekkekohale võimalikult lähedal asuvas nõuetekohases jäätmekäitluskohas.
- Sulgeda nõuetele mittevastavad prügilad keskkonnaohutult, korraldada jäätmekäitluskohtade seire ning järelhooldus.
- Rajada kohalike omavalitsuste kaudu jäätmejaamade võrgustik: 4-5 jäätmejaama maakonnas ning jäätmepunkt igas omavalitsuses ning üks ümberlaadimisjaam maakonnas.
- Rajada igasse omavalitsusse biolagunevate jäätmete kompostimisplats.
- Rakendada kohalikes omavalitsustes korraldatud jäätmevedu, et kaasata võimalikult suur osa elanikkonnast jäätmekogumissüsteemi.
- Tõhustada omavalitsuste koostööd jäätmekäitluse arendamisel maakonnas.
- Koostamisel kohalike omavalitsuste jäätmekavad, mis on aluseks omavalitsuse jäätmehoolduse arendamisel.
- Tugevdada keskkonnaalast järelvalvet.
- Vähendada jäätmeteket elanikkonna keskkonnateadlikkuse tõstmise läbi.

Allikas: Terviseameti Lõuna talituse Võrumaa esindus;
Võru maakonna arengustrateegia 2009-2019 eelnõu;
Võrumaa omavalitsuste ühine jäätmekava 2010-2014

5.2 Transport ja teedevõrk

Maanteed

Ajalooliselt väljakujunenud põhiteedevõrk on maakonna keskuse suhtes radiaalse konfiguratsiooniga. Enamik põhivõrgu teedest läbib lisaks Võrumaale ka naabermaakondi. Tihe kohaliku tähtsusega teedevõrk täiendab ja seob põhivõrku piisavalt.

01.01.2013.a seisuga on Võru maakonna riigimaanteed kogupikkus 1 254,15 km, millest põhimaanteed moodustavad 71,27; tugimaanteed 120,36 ja kõrvalmaanteed 1062,52 km.

Tabel 38. Katted riigimaanteedel Võru maakonnas

	2008		2010		2012	
kruusatee	693,7 km	56 %	639,0	51%	603,2	48,1%
asfaltbetoonkate	320,1 km	26 %	325,8	26%	329,4	26,3%
mustkate	141,5 km	11 %	173,8	14%	205,3	16,4%
tuhkbetoonkate	81,0 km	6 %	81,0	6%	81,0	6,5%
pinnatud kruusakate	12,2 km	1 %	35,5	3%	35,3	2,7%

Võrumaa riigimaanteedel on 74 püsisilda kogupikkusega 1633 jm.

Riigiteede tihedus maakonnas on 544 km/1000 km² (võrdluseks: Eestis tervikuna 364 km/1000 km²). Kogu maanteedevõrgu tihedus maakonnas on 1,67 km/km² (Eestis 1,30 km/km²). Kõik riigimaanteed on ühe sõidurajaga mõlemas suunas.

Võru maakonna eripäraks on suur transiitliiklus ja seda valdavalt Tallinna ja Luhamaa piiripunkti vahel.

Eesti Vabariigi piiri ületamiseks on rahvusvahelise liiklusega Riia– Pihkva T-7 maanteel rajatud piiriületuspunkt Luhamaal.

Võrumaal on väga suur kruusakattega teede osakaal, moodustades 48,1% kogupikkusest (võrdluseks: Eestis üldiselt 34,1%). Võru maakonnast on näitaja suurem vaid Valga- ja Põlvamaal. Võrumaa teede olukorda aitaks oluliselt parandada asulatevaheliste kruusateede lõikudele kergkatete (mustkate, kahekordne pindamine või freesipurust ja stabiliseeritud ning hiljem pinnatud kate) ehitamine, mille tulemusel on võimalik muuta tee tolmuvabaks.

Bussiliiklus

Võru maakonda teenindab 48 maakonna-, 40 kaug-, 8 valla- ja 31 õpilasliini. Maakonnas teostab kohalikku reisijatevedu põhiliselt AS SEBE, lisaks teenindavad maakonda OÜ Asunduse, OÜ Võru Taksod, AS Tarbus, AS Taisto ja AS Harjumaa Liinid.

Tänu toimunud riigihangetele on Võru maakonnaliine teenindavate autobusside vanus oluliselt langenud, kasutuses on uuemad ja sõitjatele mugavamad väikebussid.

Põhjalike kaalutluste alusel on muudetud väljumisaegasid, kohendatud sõidumarsruute ja ära jäetud tühjadel lõikudel sõitmist.

Liinivõrgu optimeerimisega on võimalik muuta tõmbekeskuste vaheline ühendus kiiremaks ja suurendada ühistranspordi kasutajate hulka. Mõned liinid on otstarbekas muuta mitteregulaarseteks toetust saavateks tellimusliinideks, teenusepakkujatena oleks võimalik kasutada samas kandis elavaid sõiduautode või väikebussidega inimesi. Seda lahendust ei ole seni Eestis ühiskondlikul liiniveol kasutatud, eelkõige on takistuseks riigi seadusandlus. Lisaks aitaks ühistransporti paremini korraldada tõmbekeskuste ühendamine otseliinidega, kus toimub vajalik ettevedu suurematesse peatustesse ning õpilasliinide ühendamine maakonnaliinidega, leides õpilasliinidele lisafunktsioone.

Paljud maakonnaliinid on sotsiaalse ja regionaalse tähtsusega, kuid majanduslikult vähetasuvad. Vajalike asutuste kadumisega piirkonnast tuleb hakata rakendama kohalikke väikseid bussiliine, et tagada elanikele oluliste teenuste kättesaadavus esmavajaduste rahuldamiseks.

Raudtee

Võru maakonda läbib lääne-ida suunas Valga – Petseri laiarööpmeline raudtee, pikkusega 51 km Võru maakonnas, mis moodustab 5,3% Eesti raudteede võrgust. Nimetatud suunal olevad raudteejaamad on Antsla, Sõmerpalu ja Võru. AS Edelaraudtee poolt teostatav reisirongiliiklus lõpetati alates 04.03.2001.a ning Võru maakonnas asendati rongiliiklus bussiliiklusega.

Raudtee tehniline seisukord on rahuldav. Kauba laadimine toimub Võru ja Antsla jaamas, laadimismaht on viimastel aastatel langenud.

Kergliiklusteed

Kergliiklusteede olukorda Võrumaal võib hinnata rahuldavaks. Eraldi muldel valgustatud kergliiklusteid on rajatud ca 30 km: Võru vallas 13,7 km, Võru linnas 8,6 km, Lasva vallas 4,7 km, Vastseliina vallas 4,2 km, Haanja vallas 2,2 km, Rõuge vallas 1,2 km ja Sõmerpalu vallas 1 km.

Probleemiks on kergliiklusteede omavahelise sidususe puudumine. Koostamisel olev Võru maakonnaplaneeringu teemaplaneering “Võrumaa kergliiklusteed ja loodusrajad” on kooskõlastamise ringil. Uue planeeringuga nähakse ettevõimalus ca 70 uue kergliiklustee lõigu rajamiseks kokku ca 140 km ulatuses.

Rohealad

Maakonna metsasus on ca 50%. Suuremad rekreatsioonialad asuvad Võru linna ümbruses Võlsil ja Kubijal, samuti Haanja Looduspargis ja Karula Rahvuspargis.

Olulisemad probleemid

- Kruusakattega teede suur osakaal maakonna teedest.
- Katteta tolmavad asulasisesed teelõigud.

- Ebapiisavad finantsvahendid teede remondiks.
- Kergliiklusteede vähesus ja omavahelise ühenduse puudumine.
- Ebapiisav ja ebastabiilne riigi toetus maakonna bussiliinide käigushoidmiseks.
- Seadusandluse jäikus ühistranspordi ümberkorraldamisel, mis takistab oludele vastavate paindlike lahenduste pakkumist.
- Teehoolduseks ja ühistranspordi korraldamiseks riigipoolse toetuse andmisel ei arvestata Võrumaa reljeefse maastikuga.
- Ebapiisav teenuste kättesaadavus (kauplusauto) hajaasustusega piirkondades.

Eesmärgid

- Korraldada integreeritult Võrumaa ühistransporti, olenemata haldusjaotusest ja omandist.
- Võtta kasutusse kaasaegsed ühissõidukid ja renoveerida peatused.
- Tõsta teadlikkust ühistranspordi võimalustest ja säästlikkusest.
- Realiseerida maakonna prioriteetid "Riiklikus teehoiukavas".
- Korraldada ühistransporti efektiivsemalt kaasates alternatiivseid teenusepakkujaid.
- Luua raudteeühendus Koidula ja Valgaga.
- Stabiliseerida investeeringud ühistransporti ja kergliiklusesse ning saavutada olukord, kus need oleksid suuremad kui investeeringud autokesksetesse lahendustesse.
- Kergliiklusteede võrgustiku arendamine lähtudes uuest maakonna teemaplaneeringust.

Andmeallikad: maanteede kohta – Maanteeamet seisuga 01.01.2013a

bussi- ja kergliiklus – Võru Maavalitsus seisuga 01.01.2013.

5.3 Inimkannatustega liiklusõnnetused

Maakonna territooriumil toimunud inimkannatanutega liiklusõnnetused. On oluline liiklusturvalisuse ja riskikäitumise näitaja.

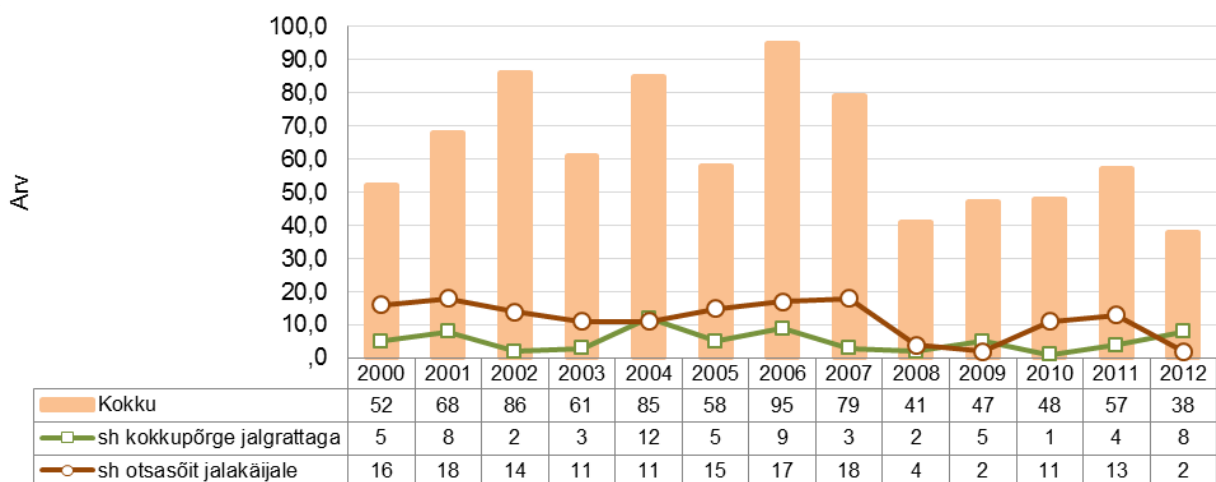
Alates 2008.a on maakonnas inimkannatustega liiklusõnnetusi vähem.

Ei ole võimalik välja tuua autojuhtide vanusgruppi, kelle osalusel toimusid liiklusõnnetused.

Liiklussageduselt Võrumaal nii riigi- kui tugimaanteedel on Eesti keskmisest väiksem

(riigimaanteedel 544 ja tugiteedel 1757 auto/1km) olles, järel tagant poolt kolmandal kohal.

Joonis 72. Inimkannatanutega liiklusõnnetused.

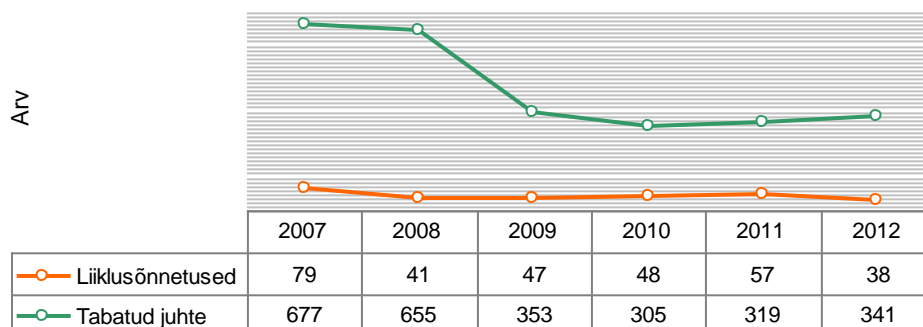

Allikas: Tervise Arengu Instituut

5.3.1 Joobes sõidukijuhtide osalusel toimunud liiklusõnnetused

Joobes juhtide süül toimunud õnnetused moodustavad 17-33% toimunud õnnetustest kõikides aastate lõikes. Alkoholi tarbimise piiramine annaks võimaluse vähendada liiklusõnnetusi.

Joonis 73. Joobes juhtide osalusel toimunud õnnetused

Tabel 39. Liikluskuriteod ja -õnnetused

		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Liikluskuriteod ja õnnetused kokku	Arv kokku	209	181	244	245	214	182	211		
	neist liiklusõnnetuste arv	85	58	95	79	41	47	48	57	38
	neist joobes arv	28	17	25	19	13	8	11	13	12
	%	33%	29%	26%	24%	32%	17%	23%	23%	32%
Korduvad mootor-sõiduki joobes juhtimised	Joobes juhid									
	Arv	605	621	638	677	655	353	305	319	341
	Arv	123	122	146	165	175	130	161		137

Allikas: Lõuna Prefektuuri Võru konstaablijaoskond, Maanteeamet

Liikluskuritegude arv on püsinud 200-245 ringis aastas, kuid 2008-st aastast on vähenenud liiklusõnnetuste arv vähenenud, samuti on vähenenud joobeseisundis toimepandud õnnetuste arv. Joobes juhtide osakaalu ei saa välja tuua, sest politseireididel ei ole registreeritud kontrollitud juhtide arvu.

Korduvalt mootorsõidukit joobes juhtinute arv on olnud tõusutendentsiga kuni aastani 2008, 2009. aastal vähenemine 45 juhu võrra –130 juhtu aastas ning 2010.aastal uus tõus. Joobes juhtide avastamine oleneb maakonnas toimunud politsei reidide sagedusest.

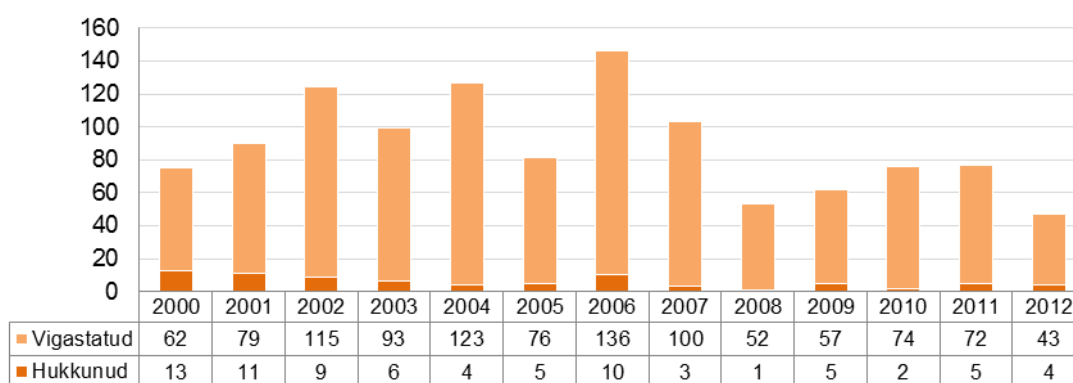
Küll on avaldatud arvamust, et Võrumaal võib politseipatrulle maanteedel näha sageli.

5.3.2 Liiklusõnnetustes hukkunud ja vigastatud

Liiklusõnnetustes vigastada ja surma saanud inimeste arv on alates 2008.a väiksem.

Ka liiklustraumade tõttu kiirabisse pöördunute arv on vähenenud tunduvalt.

Joonis 74. Liiklusõnnetustes hukkunud ja vigastatud.

Allikas: Tervise Arengu Instituut

Tabel 40. Liiklustraumad Lõuna-Eesti Haigla kiirabi andmete alusel

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
patsiente	109	81	103	74	102	91	57	62	73	85	50
% kõikidest traumadest	13,5	9,3	15	11,3	17	13,7	9,2	9,7	10,5	12,7	7,3

Allikas: Lõuna Eesti Haigla kiirabi aruanne

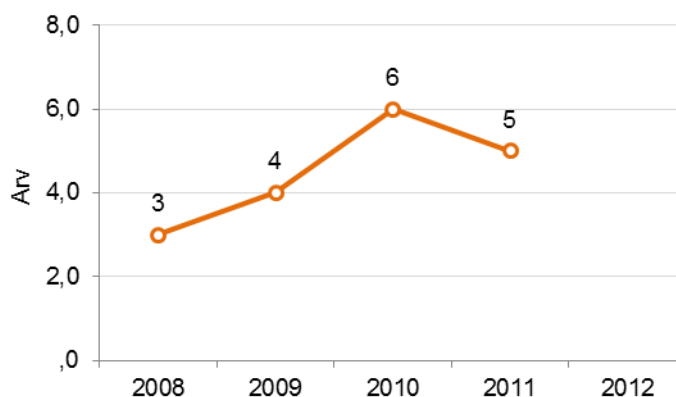
5.4 Uppumised

2012.a kohta Päästeametist andmeid ei õnnestunud saada. 2011.a uppunud olid kõik mehed vanuses 54-69 eluaastat.

Täiskasvanute tervisekäitumise uuring 2012 andmetest nähtub, et Lõuna Eesti elanikest

ei oska ujuda 26,9%, neist mehi 13,6% ja naisi 36,6%: Eesti keskmine 27,55, mehi 14,2% ja naisi 37,3%. Seetõttu on oluline tähelepanu pöörata maakonna elanike ujumisõpetamisele.

Joonis 75. Uppumissurmad Võru maakonnas

Allikas: Päästeamet

Tegevussuunad

- Ujumisoskuse omandamise ja arendamise tagamine laste ja täiskasvanud elanikkonna hulgas.
- Veeohutusalase teadlikkuse tõstmine maakonna elanike hulgas.
- Järeelvalve tagamine ujumiskohtades.
- Ujumiskohtade varustamine ohutusalase infoga ja päästevahenditega.

5.5 Kuritegevus

Kuritegude esinemissagedus tuhande elaniku kohta maakonnas on väiksem Eesti keskmisest.

Kuritegude avastamise protsent on ca 60-70% ümber, olles vabariigis üks paremaid näitajaid.

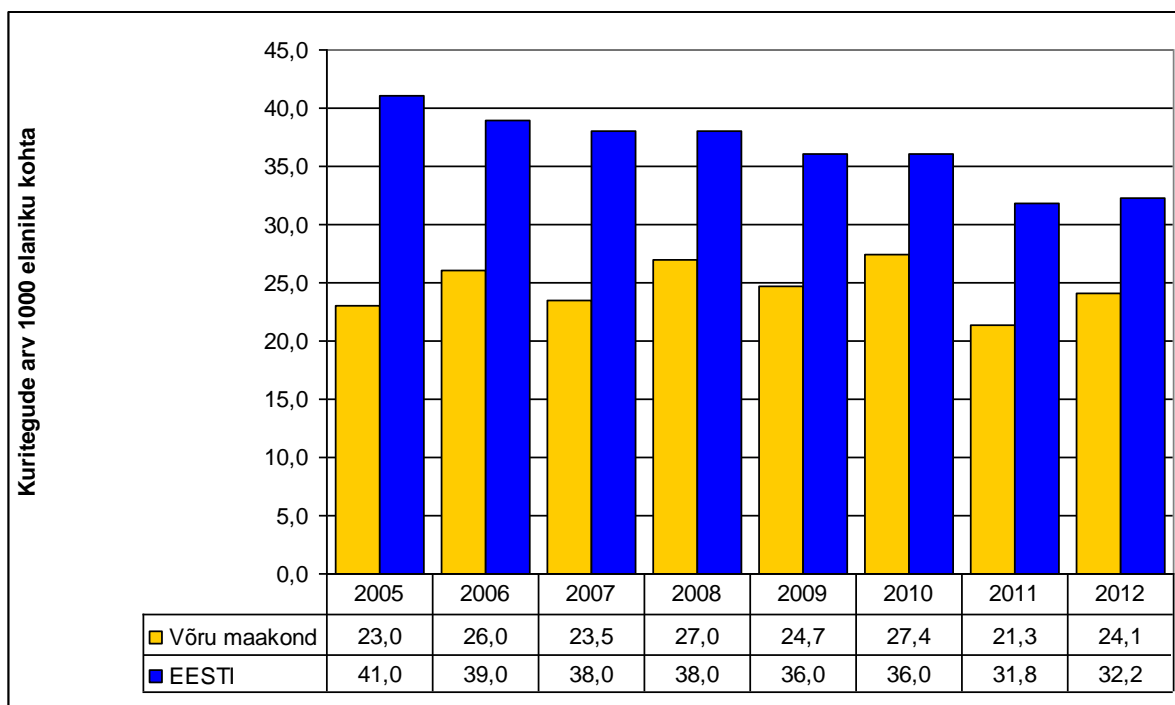
Varavastased kuriteod moodustavad suurima kuritegevusliigi (ca 50%). Isikuvastane kuritegevus samuti sinna hulka kuuluv kehaline väärkohtlemine on kõrgem Eesti keskmisest ja on peale vähenemist 2011.aastast sagenemas. Maakonnas on kasvanud isikuvastaste kuritegevuste, avaliku korra rikkumiste ja narkoalaste kuritegude arv. Isikuvastastest kuritegudest põhiline on kehaline väärkohtlemine, sealhulgas perevägivald. Isikuvastaseid kuritegusid soodustab ka ööklubide rohkus Võru linnas.

Tabel 41. Kuritegude arv

			2005	2006	2007	2008	2009	2010	2012
Kuriteod	Kõik kuriteod	Arv	920	1038	990	1026	861	917	878
		1000 elaniku kohta	23,0	2,06	23,5	27,0	24,7	27,4	23,4
	Varavastased	%	52%	58%	42%	40%	48,2%	48,8%	47,3%
	Isikuvastased	%	12%	13%	20%	19%	17%	12,5%	17,7
Väärteomenetlused		arv	5241	6136	8784	10 981	6765	4214	5039

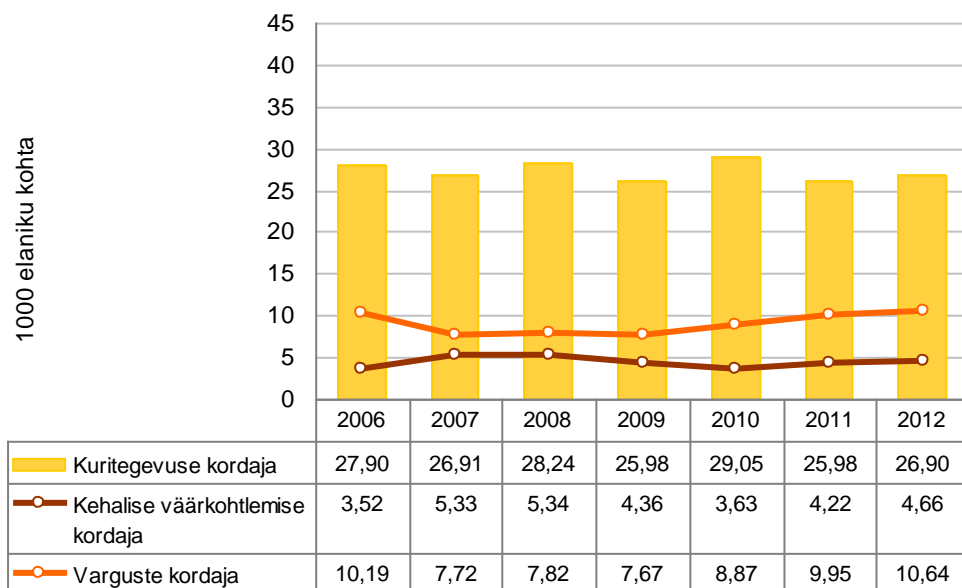
Allikas: Lõuna Prefektuuri Võru konstaablajaoskond, Eesti Statistika andmebaas

Joonis 76. Kuritegude arv 1000 elaniku kohta

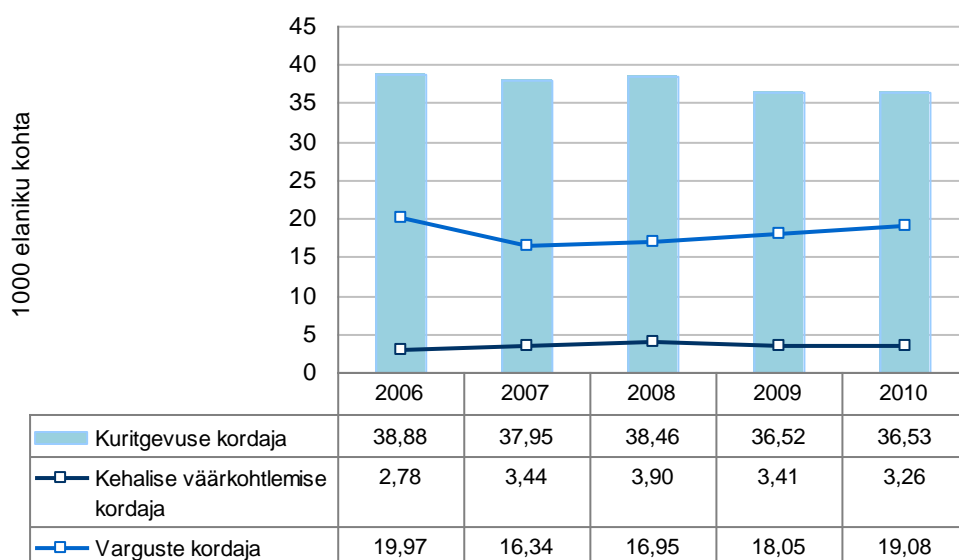
Allikas: Lõuna Prefektuuri Võru konstaablajaoskond, Eesti Statistika andmebaas

Joonis 77. Kuritegevus maakonnas.

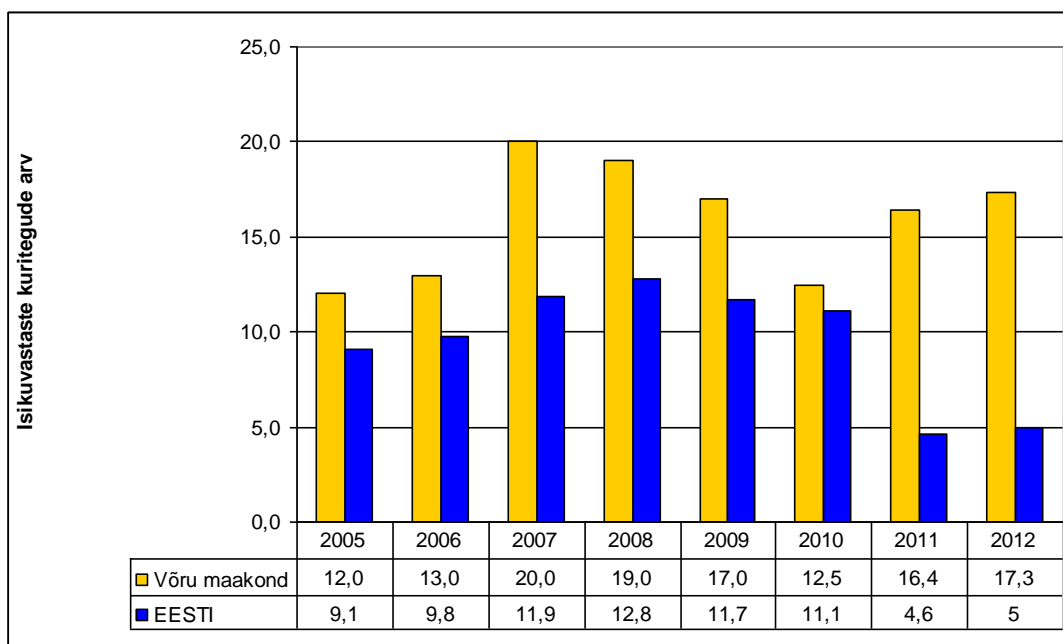
Allikas: Statistikaamet

Joonis 78. Kuritegevus Eestis

Allikas: Statistikaamet

5.5.1 Isikuvastased kuriteod

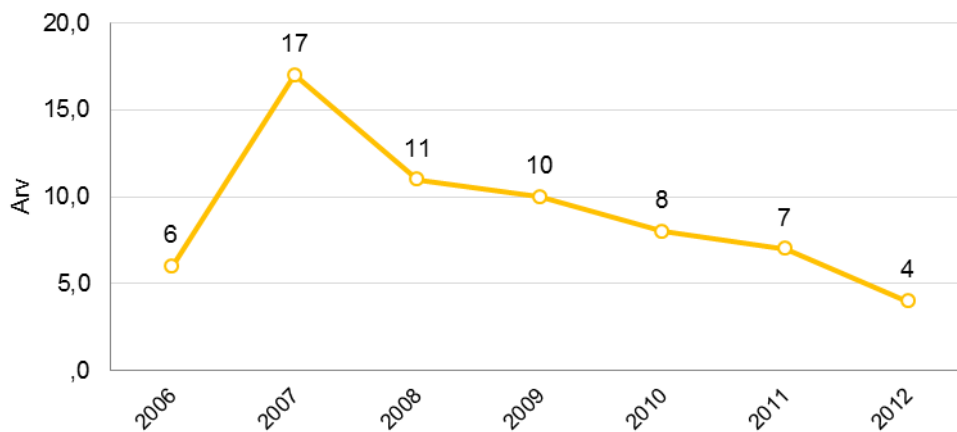

Joonis 79. Isikuvastased kuriteod 1000 elaniku kohta

Allikas: Lõuna Prefektuuri Võru konstaablajaoskond, Eesti Statistika andmebaas

5.5.2 Perevägivald

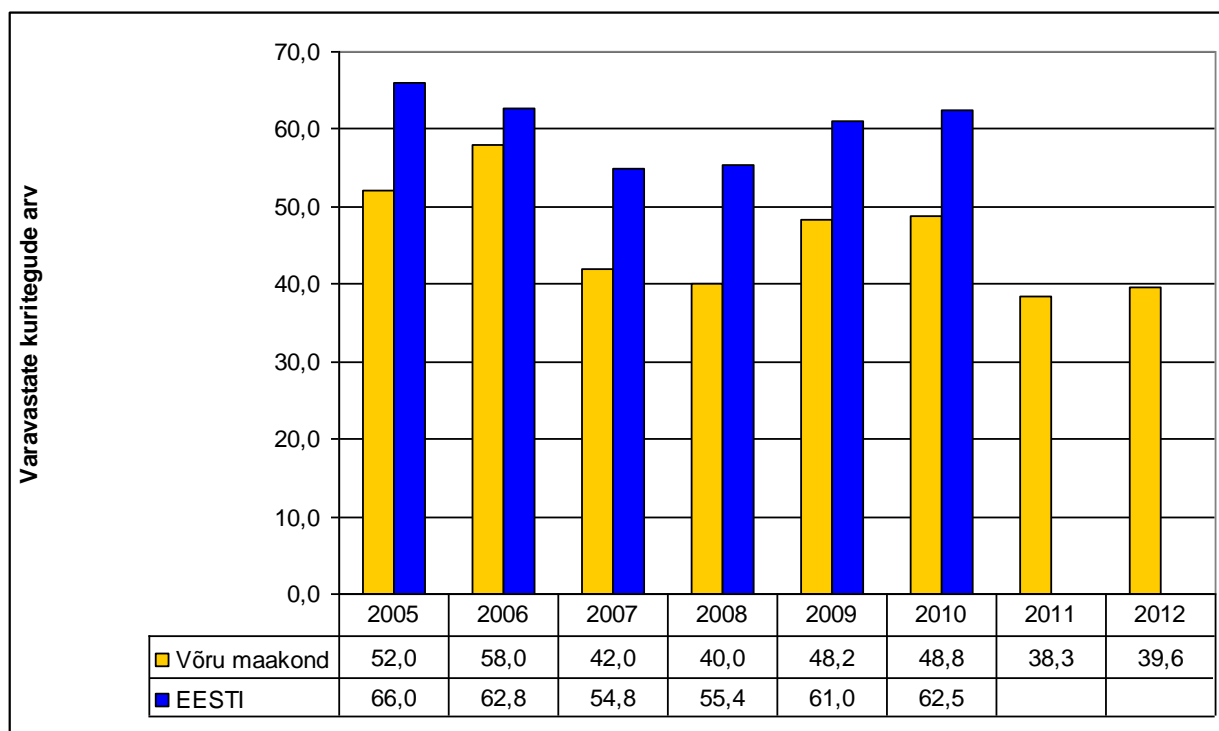
Joonis 80. Registreeritud perevägivaldajuhtumid

Allikas: Eesti Statistika andmebaas

5.5.3 Vargused

Joonis 81. Varavastased kuriteod 1000 elaniku kohta

Allikas: Lõuna Prefektuuri Võru konstaablajaoskond

Eesti Statistika andmebaas

Need on enamasti tingitud alkoholist. Kui 2011 oli 4 narkoalast kuritegu maakonnas, siis 2012.a 24, põhiline on amfetamiin, ecstasy ja kanep.

Kuritegevuse ajas hindamise liigiti muudab keeruliseks seadusandluse muutumine.

Tegevussuunad:

- Politsei ja kogukonna poolse ennetustegevuse suunamine isikuvastastele kuritegudele sealhulgas just perevägivallale.
- Elanike informeerimine varguste ohust ja õpetamine oma vara kaitsma.
- Internetiohtudest õpilaste ja lastevanemate informeerimine.

5.6 Tulekahjud

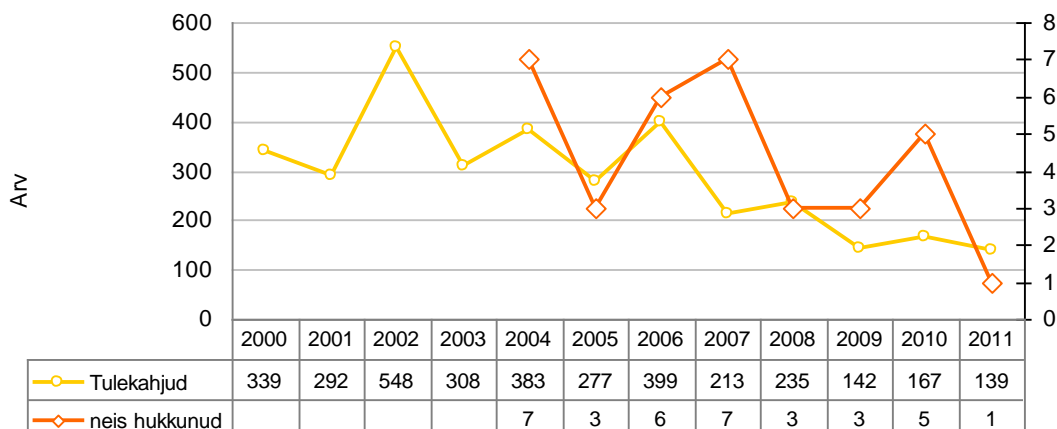
Tabel 43. Tulekahjud Võru maakonnas

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Tulekahjud	383	277	399	213	235	142	167	139	124
Tules hukkunud	7	3	6	7	3	3	5	1	3

Allikas: Päästeamet

5.6.1 tulekahjudes hukkunud

Joonis 88. Tulekahjud ja neis hukkunute arv.

Allikas: Statistikaamet

5.6.2 Suitsuanduriga kodud

Suitsuandurid on olemas enamuses maakonna kodudes. Vähekindlustatud inimestele ja eakatele aitasid suitsuandureid paigaldada päästeamet koos valla sotsiaaltöötajatega. Maakonnas on hinnatud turvalisust eakate ja riskirühma lapsevanemate kodudes ja sealt selgub, et ligi 1/3 kodudest suitsuandur on maha võetud või patareid ei ole töökorras. Samuti on kodudes vähe tulekustutustekke ja tulekustuteid, mille olemasolu oleme viimastel aastatel propageerinud, sest hajaasutatud piirkonnas võtab päästeauto saabumine aega. Samuti oleme teavitatud maakonna elanikke vinguauduri vajalikkusest ahiküttega elamutes.

Probleemid

Tulekahjude statistika järgi toimub kõige rohkem tõsise tagajärjega, sh enamuse surmaga lõppevaid tulekahjusid elu- ja kõrvalhoonetes. Enamus eluhoonetes toimunud tuleõnnetustest on otseselt seotud inimeste hooletuse – suitsetamine ning tuleohutusnõuete eiramise – andurite vale kasutus ja puudumine, aga ka teadmatusega elementaarsete tuleohutusnõuete täitmisest. Seoses majanduslikes raskustes olevate inimeste suure osakaaluga maakonnas on suureks probleemiks küttekollete ja korstnate halb seisukord (üksi elavad eakad, lasterikkad pered jne). Elu- ja kõrvalhoonetes toimuvate tulekahjude suure arvu põhjuseks võib lugeda ka riikliku järelevalve võimaluse puudumist.

Arvestades tulekahjude hulka ja tulesurmas hukkunute arvu, on maakonnas oluline jätkata viimastel aastatel alanud intensiivset ennetustööd ja järelevalvet antud valdkonnas: suitsuandurite jt tuleohutusvahendite propageerimine, küttekollete puhastamise ja korrashoiu valdkonnas. Maakonna sotsiaal- ja lastekaitse töötajate kaasabil oleme püüdnud viimastel aastatel hinnata riskirühma kodude (eakad ja lapsevanemad) turvalisust ja leida võimalusi nende parandamiseks.

Tegevussuunad

- Tuleõnnetuste arvu vähendamiseks eluhoonetes tõsta elanikkonna tuleohutusosalast teadlikkust ennetusalaste ürituste ja infomaterjalide kaudu.
- Elanikkonna hulgas viia läbi tuleohutusosalase teadlikkuse küsitlus ja soovid koolitusvormide/ -viiside kohta.
- Eakate ja lastega perede kodude ohutuse hindamine ja analüüs.
- Leida koostöös KOV-ga võimalusi riskirühma kodude tuleohutuse tagamiseks.

5.7 Kõrgendatud riskiga objektid

Lõuna-Eesti Päästkeskus Võru päästeosakonna andmetel on Võrumaal 118 nn kõrgendatud tuleohutusriskiga objekti, mille tuleohutusosalast järelevalvet teostatakse igal aastal. 118 objektist 116-l objektil on koostatud juhtumikorraldusjuhendid, mida uuendatakse igal aastal vastavalt ettekirjutustele. Antud käitumisjuhised on mõeldud järgimiseks konkreetsel objektil viibivatele inimestele. Õnnetuse toimumise korral objekti ohualasse jääva elanikkonna teavitamissüsteemid ja elanikkonna käitumisjuhised puuduvad.

Asutuste tuleohutusnõuetele vastavuse üle toimub riiklik järelevalve ja seega on nendes toimivate tuleõnnetuste arv väiksem.

Maakonna tervisedenduslike projektide "Traumade ja alkoholi tarbimise ennetamine" raames on toimunud riskianalüüsi koolitused ja koostatud hädaolukorras toimetuleku plaanid enamuses lasteaedades ja koolides, kahjuks ei koostanud plaane koolitustel osalenud hooldekodud.

5.8 Tööõnnetused

Maakonnas registreeritud tööandja juures juhtunud tööõnnetused. Tööõnnetus on töötaja tervisekahjustus või surm, mis toimus tööl. Indikaator näitab töötervise- ja turvalisuse olukorda maakonnas. Tööõnnetuste arv maakonnas on vähenenud alates 209.a. 2012.a registreeriti 48 tööõnnetust ja kaastöötajate kiire tegutsemise tagajärjel hoiti ära surmajuht varingu tagajärjel.

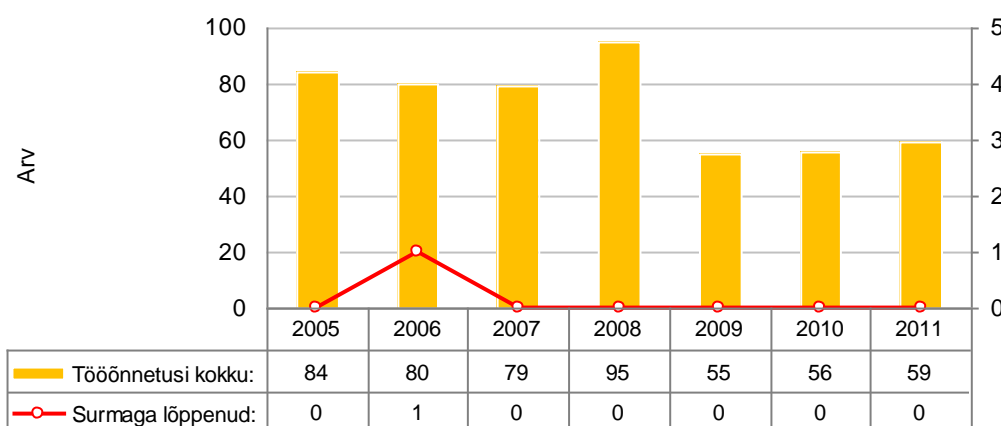
Tabel 44. Tööõnnetused maakonnas

		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
arv			84	80	79	95	55	56	59	48
100 000 töötaja kohta	Võru	784	701	513	560	679	679	507		
	Eesti		565	565	568	621	493	562		
Surmaga lõppenud õnnetuste arv		3	1	1	0	0	0	0	0	0

Allikas: Tööinspeksioon

Joonis 89. Tööõnnetuste ja neis hukkunute arv.

Allikas: Tervise Arengu Instituut

Tabel 45. Töötraumad maakonnas Lõuna Eesti Haigla kiirabi alusel

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
patsiente	22	18	16	24	14	16	14	9	13	17	13
% kõikidest traumadest	2,7	2,0	2,3	3,6	2,3	2,4	2,3	1,4	1,9	2,5	1,9

Allikas: Lõuna Eesti Haigla

Töötraumade põhjuste analüüs näitas, et enam vigastusi juhtub mitteametliku töö juures.

Tegevussuunad

- Oluline tegelda töökeskkondades riskide määramise ja analüüsiga ning töökeskkonna tervislikumaks ja turvalisemaks muutmisega.
- Töötervishoiuteenuse jõudmine kõikide ettevõtete kõikide töötajateni.
- Ettevõtete juhtide ja töötajate teadlikkuse tõstmine .
- Tervistedendavate töökohtade võrgustiku laiendamine maakonnas.

5.9 Tervist edendavad töökohad

Lõuna - Eesti Haigla kuulub tervistedendavate haiglate võrgustikku aastast 2000.

Võru linn kuulub tervistedendavate linnade võrgustikku aastast 2002.

Tervistedendavate töökohtade võrgustikku kuuluvad TAI andmete alusel alates 2005. aastast suured vabariiklikud ettevõtted, mille filiaalid paiknevad ka Võrus: 2005.a 1, 2006.a 3, 2007.a 5 ja 2008.a 6 asutust, 2012.a 9 asutust. 2012 aastast intensiivsemalt tegutsetud antud valdkonna arendamiseks maakonnas.

Tervisedendavate võrgustiku põhimõtete levikut maakonnas on takistanud tervisedendusega tegeleva spetsialisti suur koormus maakonnas.

Eesmärk:

- Tervistoetavate ettevõtte põhimõtete levitamine ja nende arvu suurendamine maakonnas.
- Tervisedenduslike töökohtade võrgustiku arendamine on eesolevate aastate prioriteetseks suunaks maakonnas.

5.10 Tervisedendus kohalikes omavalitsustes

Alates 2007.aastast on maakonnas tervisedendusliku tegevuse üheks oluliseks eesmärgiks olnud tervisedendusliku kompetentsi tõstmine kohalikes omavalitsustes. On koolitatud ja motiveeritud kohalikke omavalitsusi tervisenõukogude moodustamiseks Eesti Haigekassa ja ESF meetme "Tervislikke valikuid toetavad meetmed 2011-2012" vahenditest. 2010.a ESF meetme "Tervislikke valikuid toetavad meetmed 2011-2012" avalikule taotlusvoorule esitati 6 projekti, millest rahastuse sai veeohutusele suunatud Võru valla projekt koostöös Vastseliina ja Misso vallaga. 2012.a sai ESF rahastuse Rõuge valla projekt „Tervisedendus kogukonnas“.

Tervisenõukogud on käivitunud enamuses omavalitsustes. Oma valla terviseprofiili ja tegevuskava on 2012.a koostanud kõik 13 omavalitsust. 2012-13.aastal on pooled omavalitsused oma üritustega toetanud südamenädala läbiviimist ja puu- ja köögiviljakampaania „Sööme ära raames“, korraldanud tervisliku toitumise alaseid koolitusi.

Eesmärk:

- OV TN tervisedendusliku kompetentsi tõstmine ja tervisedenduslike tegevuste kandumine inimestele võimalikult elukoha lähedale.

Tegevussuunad

- OV TN koolitamine ja aktiveerimine.
- OV tervisedenduslike tegevuste toetamine, et viia tervisedenduslik info ja võimalus osaleda üritustel inimestele võimalikult elukoha lähedale.
- Paikkonna inimeste suutlikkuse tõstmine osalemaks oma paikkonna elu ja tegevuste korraldamisel.

TERVISLIK ELUVIIS

Võru maakonna elanike tervisekäitumise näitajad sarnanevad Eesti keskmistele näitajatele.

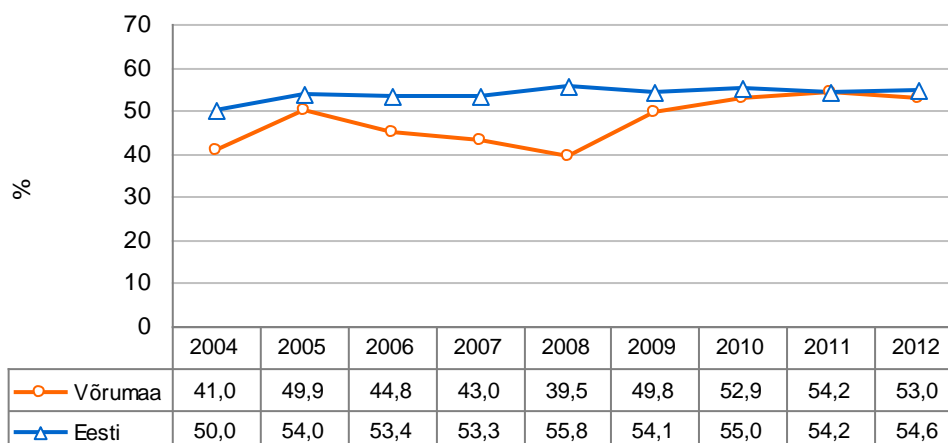
Punktide 5.3 - 5.10 tabelite andmed pärinevad Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringutest, aastatel 2004, 2006, 2008, 2010 ja 2012 käsitletud andmed kajastavad ühtsena Tartu-, Jõgeva-, Valga- ja Võrumaa andmeid.

6.1 Subjektivne tervise enesehinnang

Näitab tervist heaks või väga heaks hinnanud elanike (16-64) osakaalu kogu elanikkonnast.

Näitaja on paranenud võrdne Eesti keskmise näitajaga.

Joonis 90. Oma tervist heaks või üsna heaks hinnanud tööeliste elanike osakaal.

Allikas: Tervise Arengu Instituut Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringud

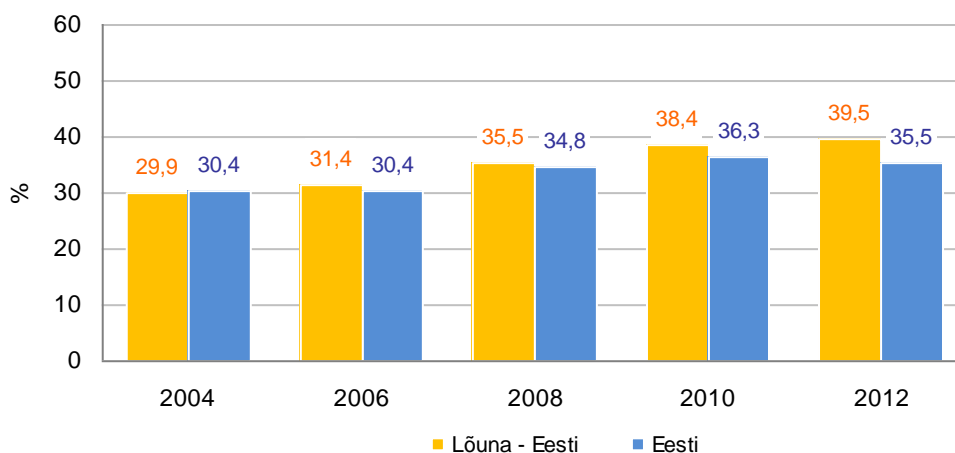
Subjektivne hinnang oma tervisele on regioonis paranemistendentsiga.

6.2 Füüsiline aktiivsus

Füüsiliselt aktiivsete tööeliste elanike osakaal regioonis on veidi suurenenud ja on Eesti keskmisest näitajast kõrgem.

2012.a andmetel oli füüsiliselt aktiivseid naisi veidi enam 41% ja mehi 36,1%.

Joonis 91. Tööealiste osakaal, kes teevad tervisesporti vähemalt kaks korda nädalas.

Allikas: Tervise Arengu Instituut

Füüsiliselt aktiivsete elanike osakaal regioonis on veidi suurenenemas.

6.3 Toitumine

Tabel 46. Toitumine

		2006	2008	2010	2012
Toitumine					
<i>Toiduõli kasutajate osakaal</i>	%	94,1	9	93,7	92,5
<i>Pansoola kasutajate osakaal</i>	%	11,9	13	11,7	13,2
<i>Värsket juurvilja vähemalt 6 päeval nädalas söönute osakaal</i>	%	17,3	17,4	17,0	29,9
<i>Värskaid puuvilju ja marju vähemalt 6 päeval nädalas söönute osakaal</i>	%	26,4	24,5	23,7	52,1
<i>Ei söö hommikueinet</i>	%	25,2	24,1	25,1	22,8

Allikas: Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringud

Toitumise valdkonnas on väga väike värskete puuviljade ja juurviljade tarbimine.

Nende kättesaadavusega maakonnas ei tohiks olla probleeme. Oluliseks oleme pidanud hommikusöögi söömise vajalikkust, mis tagab töövõime.

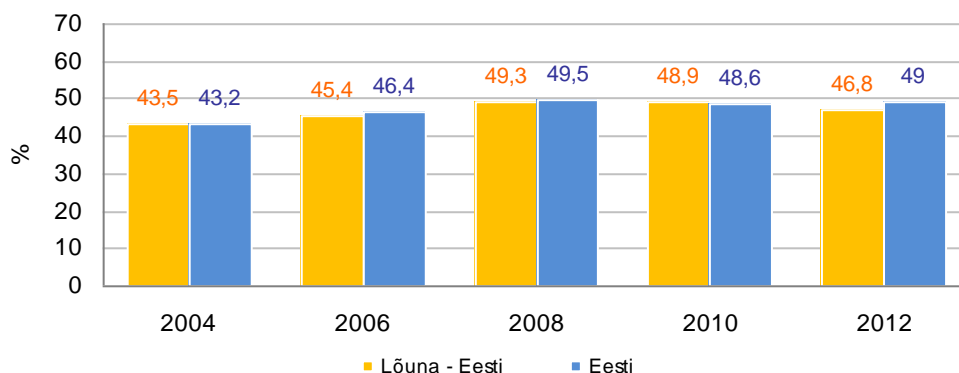
6.4 Ülekaalulisus/rasvunud

2012.a oli ülekaalulisi mehi 53% ja naisi 41,2%.

Maakonna tervisedenduslikel üritustel on osalejatel määratud kehamassiindeksid ja sisemise

rasva %. Ülekaaluliste/rasvunute % (KMI üle 25) on 60-65% osalejatest, sisemine rasv üle eakohase normi 40-44% osalejatest.

Joonis 92. Ülekaaluliste ja rasvunute (tööealiste) osakaal kõigist tööealistest.

Allikas: Tervise Arengu Instituut

6.5 Alkoholi tarbimine

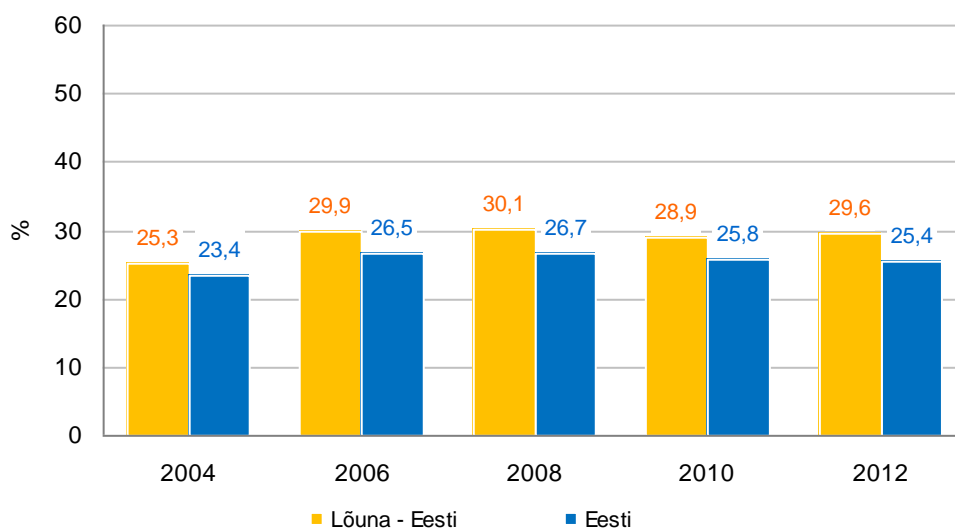
Alkoholi liigtarvitajate osakaal püsib kõrge - 1/3 elanikkonnast. 2012.a andmetel mõnel korral nädalas alkoholi tarbinud mehi on 48% ja naisi 13,9%. Alkoholi tarbitakse Lõuna-Eesti regiooni elanike hulgas Eesti keskmisest enam ja tarbimine aastate lõikes ei ole vähenenud.

Tabel 47. Alkoholi tarbimine

		2004	2006	2008	2010	2012
Alkoholi tarbimine	%					
vähemalt mõned korrad nädalas alkoholi tarbinute osakaal	%		32,4	30,6	28,5	29,6
vähemalt kord kuus korraga 6 või rohkem alkoholiannust tarbinud	%	29,2	32,1	28,8	29,1	26,6
nädalas rohkem kui 40 g abs.alkoholi tarbinute osakaal	%	33,5	33,7	34,9	30,8	
viimase 12 kuu jooksul alkoholi mittetarbinud	%	8,6	7,5	8,4		-

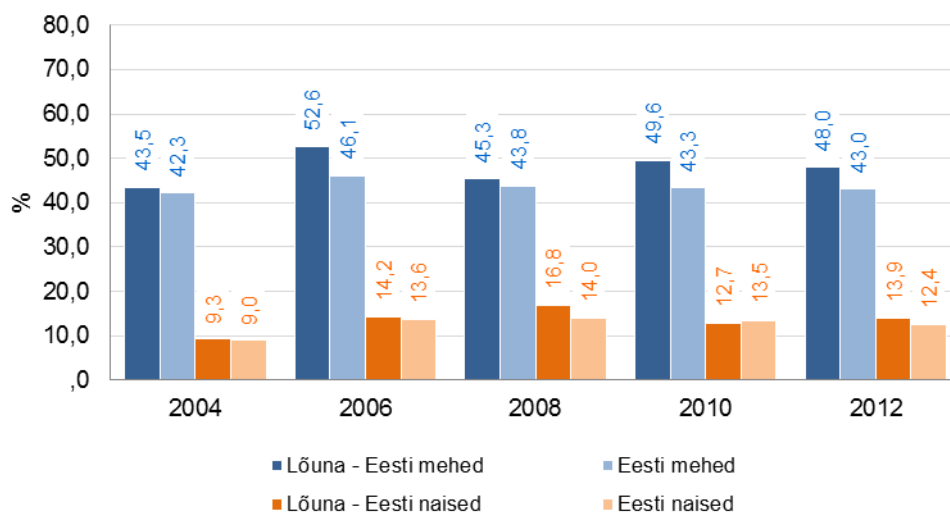
Allikas: Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringud

Joonis 93. Vähemalt mõned korrad nädalas alkoholi tarvitavate (tööealiste) elanike osakaal.

Allikas: Tervise Arengu Instituut, Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringud

Joonis 94. Vähemalt mõned korrad nädalas alkoholi tarvitavate (tööealiste) elanike osakaal, soo lõikes

Allikas: Tervise Arengu Instituut, Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringud

Tabel 48. Alkoholi müügikohad

Kohalik omavalitsus	Kauplused	Toitlustuskohad	Tankla
Antsla	7	4	1
Haanja	2	8	
Lasva	4	1	
Meremäe	3	3	
Misso	2		
Mõniste	5	1	

Rõuge	6	9	
Sõmerpalu	3	1	
Urvaste	3	1	
Varstu	5	1	
Vastseliina	2		1
Võru vald	5	3	
Võru linn	32	37	5
Kokku	79	69	7

Allikas: Võrumaa omavalitsused

Alkoholi on võimalik kergesti kätte saada Võru maakonnas 155-st müügikohast, see teeb 4,1 müügikohta 1000 elaniku kohta, neist kauplusi 2 müügikohta 1000 elaniku kohta.

Alkoholipoliitika kujundamise ja ennetustööga tegeles 2002-2008 aasta lõpuni maakondlik HIV/AIDSi ja uimastiennetusnõukogu. 2004.a pöörduti omavalitsuste ja haridusasutuste poole pöörata enam tähelepanu sõltuvusainete tarbimise leviku asjaoludele ja selle piiramiste võimalustele.

2003.a detsembris loodi maakondlik AVE osakond.

Koostöö tulemusena saavutati, et enne riikliku öise alkoholimüügi keeldu, piirati KOV poolt öine alkoholimüük nendes maakonna OV-tes, kus see toimus.

Käesoleval ajal on OV alkoholipoliitika lähtuv Eesti Vabariigi alkoholiseadusest: piirata alkoholi kättesaadavust nii vanuse kui kellaaja suhtes vastavalt seaduses ettenähtud piirides. Piiratud on mõningates omavalitsustel kange alkoholi müüki suurüritustel.

Kahjuks hetkel seadusandlus ei luba OV piirata alkoholi müügilubade väljastamist.

Müügikohtade arv on suhteliselt stabiilne.

Üksikud püüdlused (Võru linn) alkoholimüügi seaduse rikkujatelt müügiluba ära võtta on päädinud kohtus müüjate võiduga.

Kuna tegemist Venemaa piiriäärse maakonnaga siis vaatamata Tolli- ja Piirivalveameti aktiivsele tegutsemisele, toimub siiski ka salaviina sissevedu ja müük. Sageli tegutseb omavalitsustes 1-2 salaviinamüüjat. Salaviinamüümist, alkoholi tarbimist avalikes kohtades ja sõidukijuhtide alkoholitarbimist püüab oma reididega piirata politsei.

Ennetustöö kohalikul tasandil toimub põhiliselt lasteasutustes ja noortekeskustes.

Sõltuvusprobleemidega inimestega tegelevad OV sotsiaaltöötajad koostöös tervishoiuasutuste ja nõustamise keskustega.

Vabariigis tervikuna, samuti Võrumaal, puuduvad riiklikud võimalused alkoholisõltuvusega inimeste raviks ja rehabilitatsiooniks va alkoholist tingitud ägedate tervishäirete ravi Lõuna-Eesti Haiglas. Kui psühhiaatriline abi on maakonnas hästi kättesaadav, siis raskesti kättesaadav on

maakonna elanikele psühholoogiline abi. Varasemalt uimastiennetusrahadest ja käesoleval ajal EHK vigastuste vältimise projektist toimus 2012. aastani kord nädalas nõustamine sõltuvusprobleemidega inimestele ja nende pereliikmetele ja vabatahtliku töö alusel tegutseb perekubi alkoholiprobleemidega peredele.

6.6 Suitsetamine

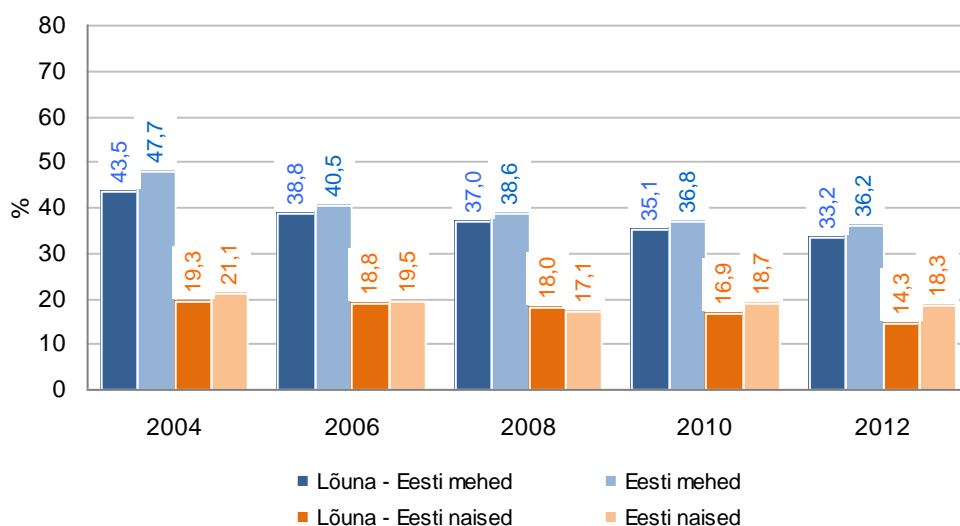
Igapäevasuitsetajate osakaal on vähenenud ja mittesuitsetajate osakaal maakonnas tõusnud. Kuid Lõuna Eesti piirkonna elanike suitsetamisharjumus on meeste hulgas Eesti keskmisest madalam, kuid naistel viimastel aastatel Eesti keskmisest suurem .

Tabel 49. Suitsetamine

		2004	2006	2008	2010	2012
Suitsetamine	%					
<i>igapäevasuitsetajate osakaal</i>	%	30,9%	28,2%	27%	24,7%	23,1%
<i>rohkem kui 20 sigaretti päevas suitsetajate osakaal</i>	%	7,5%	11,2%	9,2%	6,2%	
<i>mittesuitsetajate osakaal</i>	%	37,8%	38,5%	43,5%	-	44,6%

Allikas: Tervise Arengu Instituut, Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringud

Joonis 95. Igapäevaste suitsetajate osakaal tööelistest elanikest.

Allikas: Tervise Arengu Instituut

6.7 Narkootiliste ainete tarbimine

Tabel 50. Narkootiliste ainete tarbimine

		2004	2006	2008	2010	2012
Narkootiliste ainete tarbimine	%	1,4%	kanep 5,7%	1,6%	kanep 2,8%	
<i>narkootilisi aineid proovinud/tarvitanud</i>	%	9,8%		15,3%		14,9%

Allikas: Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringud

Andmed hinnangu andmiseks ei ole piisavad. Politsei andmetel on 2012 .a maakonnas suurenenud avastatud narkokuritegude arv.

6.8 Kondoomi kasutamine

Täiskasvanud elanikkonna hulgas on kondoomi kasutamine vähene. Eriti oluline kondoomi kasutamine juhusuhetes.

Tabel 51. Kondoomi kasutamine

		2006	2008	2010	2012
Kondoomi kasutamine	%				
<i>juhusuhtes alati kondoomi kasutanud</i>	%	48,7%	31,6%		33,0%
<i>mitte kunagi kondoomi kasutanud</i>	%	45,5%	49,2%	43,5%	44,4%

Allikas: Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringud

Kondoomi mitte asutanute arv püsib suhteliselt kõrgena. 2012.a kohta andmed puuduvad.

Võru maakonna 9. klassi õpilaste hulgas läbiviidud uuringud on näidanud noorte seksuaalse aktiivsuse noorenemist ja kondoomi kasutamise sagenemist kui toimus noorte nõustamine ja aktiivne loenguline tegevus koolides ja vähenemist, kui tegevused peatuvad.

Tabel 52. klassi õpilaste seksuaalkäitumine

	2001	2002	2004	2006	2009	2012
TÜDRUKUD						
Seksuaalvahekorras on olnud	12,5 %	14,4%	23,1%	22,5%	28,5%	33,3%
Võru linn	11%	11,1%	23,7%	33%	35,1%	31,6
Maa	14%	15,4 %	22,4%	14%	22,7%	35,2
Nendest kasutasid rasestumisvastaseid vahendeid sh, kondoomi	82%	70%	78,6%	85%	74,3%	70,8
POISID						
Seksuaalvahekorras on olnud	17,8%	20,6%	23,8%	28%	20,7%	32,2
Võru linn	11,9%	14,9%	25,5%	35%	16,7%	34,2
Maa	21%	27,9%	22%	22%	23,2%	30,1
Kondoomi kasutasid				79%	86,2%	80,4
Võru linn			80%	77%	100%	66,7
Maa			40%	82%	80%	86,4

Allikas: Võru Maavalitsus tervisetuba

Maakonnas on aktiivselt tegeldud seksuaalkasvatusega alates 1996 aastast, tagatud oli noorte nõustamine, loengud koolides ja inimeseõpetuse õpetajate korduvad koolitused ja õppematerjalidega varustamine erinevate projektide toetusel. Paranenud on noorte teadmised soolisest arengust, rasestumisvastastest vahenditest, kuid kesisemad on teadmised sugulisel teel levivatest haigustest. Suurenenud on inimeseõpetuse osakaal õpilaste teadmiste allikana.

Kahjuks ei eraldata maakondadele alates 2008. aastast riiklikke vahendeid HIV/AIDS-i ennetustegevuseks, alates 2009.a ei ole Seksuaaltervise Liit taganud Noorte Nõustamiskabineti tööd maakonnas kuni 2012. aastani. Õpilaste hulgas läbiviidud uuring näitab, et aastal 2009-2012 langes rasestumisvastaste vahendite ja kondoomide kasutamine Võrumaa noorte hulgas. Hetkel toimub noorte reproduktiivtervise alane nõustamine Lõuna-Eesti Haigla baasil.

Tegevussuund

- Vajalik on noorte reproduktiivtervise alane nõustamine maakonnas ja vahendite leidmine seksuaalkasvatustlike tegevuste jätkumiseks kooliõpilastele ja inimeseõpetuse õpetajatele ning lastevanematele.

6.9 Helkuri kasutamine

Helkuri kasutajate osakaal on tõusutendentsiga, kuid siiski on näha inimesi, kes ei kasuta helkurit.

2006.a Võru maakonna lasteaedade vanema rühma lastevanemate hulgas läbiviidud uuring näitas, et helkureid või helkurribasid kasutab 78,7% lastest. 2013.a maakondlikus uuringus oli lastevanemate andmetel helkuri kasutus laste hulgas 85,8%, 9,3% vanemates tunnistas, et helkurit kannavad ainult lapsed.

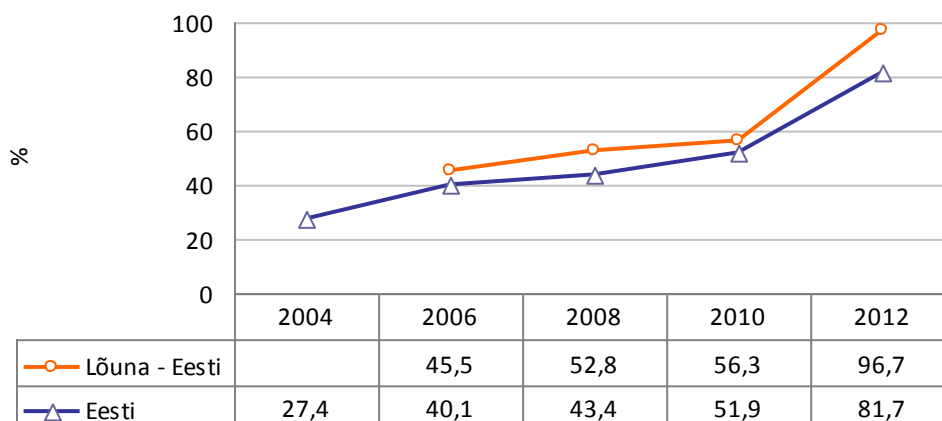
2008.a läbi viidud uuring näitas, et 1. klassi õpilaste hulgas oli helkuri kasutamise näitaja 83,3%, väiksem oli see näitaja 4.klassi õpilaste hulgas - 59,5%.

Tabel 53. Helkuri kasutamine

		2006	2008	2010	2012
Helkuri kasutamine	%	45,4%	52,8%	56,3%	96,7

Allikas: Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring

Joonis 96. Peaaegu alati helkuri kandjate osakaal tööealisest elanikkonnast.

Allikas: Tervise Arengu Instituut, Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring

Tegevussuunad

- Helkuri kasutamise vajaduse selgitamine igas vanuses inimestele alates lasteaiast.
- Helkuri kasutamise kontroll politsei ja kaaskodanike poolt.
- Helkurite jagamine vähekindlustatud inimestele.
- Pimedal ajal jalakäijate ja jalgratturite hulgas turvavesti kasutamise propageerimine.

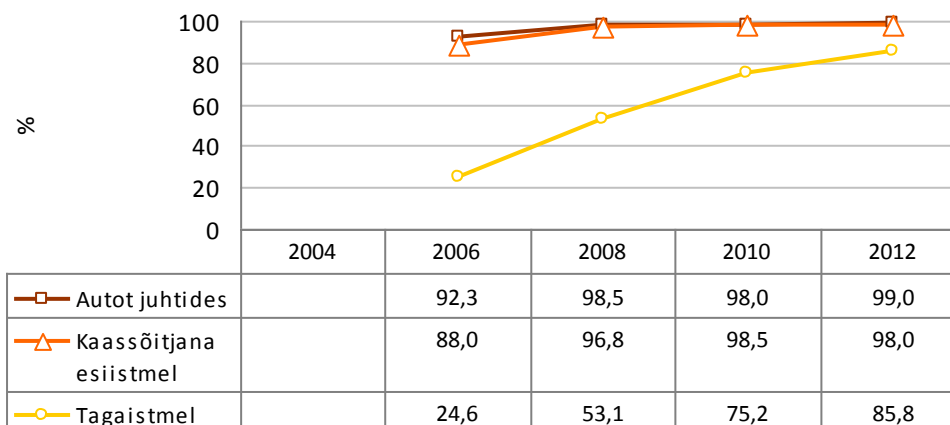
6.10 Turvavöö kasutamine

Tabel 54. Turvavöö kasutamine

		2006	2008	2010	2012
Turvavöö kasutamine	%				
<i>peaaegu alati autot juhtides</i>	%	92,3%	98,0%	98,5%	99,0
<i>peaaegu alati kaassõitjana</i>	%	88%	98,5%	96,8%	98,0
<i>peaaegu alati tagaistmel istudes</i>	%	24,6%	75,3%	53,1%	85,8

Allikas: Tervise Arengu Instituut, Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring

Joonis 97. Peaaegu alati turvavööd kasutanute osakaal piirkonna tööealisest elanikkonnast.

Allikas: Tervise Arengu Instituut, Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring

Turvavöö kasutamist on uuritud lastevanemate hulgas Võrumaa lasteaedades 2006.a, 2013.a. ja koolis 2008.a.

2006.a Võru maakonna lasteaedade vanema rühma lastevanemate hulgas läbiviidud uuring näitas, et turvavöö kinnitas esiistmel 92,9%, tagaistmel 47,4% lastevanematest.

2008.a läbi viidud uuring näitas et turvavöö kasutamine I klassi lastevanemate poolt esiistmel oli 97,3% ja tagaistmel 69,6%. 2013.a uuring maakonna lasteaialaste vanemate hulgas: esiistmel 99,6%, tagaistmel 93,6%.

Sagenenud on turvavöö kinnitamine tagaistmel. Turvavöö kinnitamine tagaistmel on sõltuvuses ka turvavöö olemasoluga tagaistmel, mis vanemat tüüpi autodel võis puududa.

Tegevussuunad

- Turvavöö kasutamise vajadust propageerivate ürituste läbiviimine maakonnas, turvavöö kasutamise kontroll politseireididel.
- Turvavarustuse kasutamise vajaduse teadvustamine jalgratturite, mopeedijuhtide hulgas.
- Maakonna tervisekäitumise andmete täpsustamiseks ja tegevussuundade määramiseks on oluline maakondlike tervisekäitumise alaste uuringute läbiviimine.

6.11 Terviselase teabe kättesaadavus

Tervisealane teave oli Võrumaa elanikele kättesaadav juba aastast 1996 Võrumaa Noorte Nõustamiskabinetis. 2005.aastal loodi maakondlik tervisetuba Võru Maavalitsuses, kuhu on koondunud tervisealane teabematerjal ning aastast 2008. ühitati tervistuppa ka noorte tervist puudutav infomaterjal.

Maakondlikus tervistoas toimub terviseteabe, sh infomaterjalide jaotamine tervistedendavatele

võrgustikele ja koostööpartneritele ning kõigile huvilistele. Tervisetöös on olemas infovoldikute kandja, kust iga külastaja saab vajadusel huvipakkuva info kaas võtta. Infomaterjale otsitakse enamasti seoses terviseürituste toimumisega ja kohalikku tervisenurka väljapanekuks. Perearstipraksistes ja Lõuna-Eesti Haiglas on olemas infolauad, stendid tervisealase teabematerjalidega.

Lasteaedadele ja koolidele infomaterjalide jaotamine käib vastavalt võimalustele, vajadusele ja soovidele. Maavalitsuses on olemas haridusasutuste postkastid info ja materjalide edastamiseks.

Pidavalt edastatakse infot koostööpartneritele e- posti teel.

Infomaterjale jagatakse tervisedenduslikel üritustel maakonna erinevates paikkondades, neist suuremateks on olnud Tervisemess 2008. ja 2010. ja Turvamessid 2009. Aastast alates. Olulised on koolitused ja loengud siht- ja sidusrühmade esindajatele.

Maavalitsuse serveris asub maakondlik tervisedenduse kodulehekülg <http://werro.ee/> tervis, kuhu jooksvalt lisatakse terviseinfot ja kus on olemas ka viited üle-eestilistele terviseportaalidele.

Terviseteabe jagamisel on varasemalt olnud hea koostöö maakonnalehe toimetusega, artiklid kajastavad toimuvaid või toimunud üritusi ja käimasolevaid kampaaniaid, terviseteemalisi küsitlusi. Ilmunud on temaatilised leheküljed kodu- ja vabaaja vigastuste ennetamisest, südameveresoonekonnahaiguste ennetamisest ja puu- ja köögiviljatoitude kasulikkusest.

Maakonnas on koostatud infovoldikud: „Tee elus õigeid valikuid”, „ Süda vabaks, tuba vabaks-tubakavabaks” ja „Sinule lapsevanem”. 2008, 2009 ja 2012. aastal anti välja Võrumaa turvalisuse kalender tiraažiga 3000 tk. 2011.aastast on tegeldud töötute ja meeste terviseteadlikkuse parandamisega.

Allikas : Võru Maavalitsus tervisetuba

6.12 Tervislikku eluviisi toetavad üritused maakonnas

Tabel 55. Tervisedenduslike projektide rahastus Võru maakonnale kroonides

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
HIV/AIDS-i ennetus		30 000 + 10 000	90 000	75 000	75 000	84 000	139 000	60 000	0	0
Uimastiennetus	32 000 + 31 000	30 000						90 000	0	0
Südame- ja veresoonehaiguste ennetamine					177 288	179 349	190 086	200 372	161 000	40 000
Traumade ennetus		170 000	0	0	0	205 342	223 752	258 707	290 000	240 000
TE arendus	25 000 + 15 000									

Tabel 56. Tervisedenduslike projektide rahastus Võru maakonnale eurodes

	2011	2012
RTA	2575	2575
ESF „Tervislikke valikuid toetavad meetmed“	17000	17 000
Traumade ennetus EHK	16 000	14 000

Allikas: Maakondlikud TE tegevuskavade aruanded

Alates 1996. aastast on maakonnas toimunud järjepidevad tegevused ning koordineeritud tervisedendusliku võrgustiku areng projektipõhiselt. Tegevused HIV/AIDS-i, uimastiennetuse ja südame- veresoonehaiguste ennetuse valdkonnas on ellu viidud riiklike programmide rahastamisel. Traumade ja alkoholi tarbimise ennetustegevused on toimunud Eesti Haigekassa rahastamisel. Lisaks on maakonnas ellu viidud tervisedenduslikke projekte Hasartmängunõukogu rahastamisel.

Maakonnas on ellu viidud riiklike strateegiate tegevused:

HIV/AIDS-i, ja uimastiennetustegevuse korraldamiseks maakonnas moodustati 2002. aastal maakonna uimasti- ja HIV/AIDS-i ennetusnõukoguja tegevus toimus 2009.a mil riiklik rahastus lõppes.

Südame-ja veresoonehaiguste ennetamine alates 2005.aastast, mida juhib maakonna tervisenõukogu.

Kodu- ja vabaaja vigastuste ja alkoholi tarbimise ennetustegevus on toimunud aastatel 2002 ja 2006-2013, mida koordineerib traumaennetuse töörühm.

2007. aasta II poolaastast käivitus kohalikes omavalitsustes tervisenõukogude moodustamine ja nõukogude liikmete koolitused traumaennetusprojekti toetusel. Tervisenõukogud on loodud Võru linnas, Lasva, Rõuge, Varstu, Sõmerpalu, Haanja, Võru, Meremäe, Vastseliina, Antsla, Misso vallas. Aastatel 2010-2012 valmisid terviseprofiilid kõikides maakonna omavalitsustes.

Tervistedendavad üritusi ja nõustamisi korraldab Lõuna-Eesti Haigla, kes kuulub tervistedendavate haiglate võrgustikku.

Võrgustikku on lülitunud erinevad liikmed vastavalt oma pädevusele:

Lõuna Politseiprefektuuri Võru konstaablijaoskond - liiklustemaatika ja meelemürgid

Lõuna Eesti Päästkeskus - tulekahjude ennetustegevus

Maanteeameti Lõuna Teedekeskus - liikluskasvatus

Võrumaa Noorte Nõustamiskabinet kuni aastani 2008 - seksuaalkasvatus

Punase Risti Võrumaa Selts - esmaabi ja elustamisõpetus, abi kriisiolukorras

Võrumaa Spordiliit - harrastusspordiüritused

Võrumaa Puuetega Inimeste Koda – üritused puuetega inimestele

TERVISETEENUSED

7.1 Tervishoiuteenused

Esmatasandi arstiabi Võru maakonnas osutab 22 perearsti kvalifikatsiooniga perearsti.

Perearstikeskused töötavad igas omavalitsuses ja on kindlustatud personaliga. Alates 2010 aastast on suurenenud iseseisva õendusabi maht.

Koolitervishoiuteenusega on hõlmatud kõik maakonna koolid. Maapiirkondades pakuvad koolitervishoiuteenust perearstid koos pereõdedega. Eraldi kooliõed töötavad Antsla Gümnaasiumis, Rõuge, Krabi, Urvaste ja Vastseliina IK, Parksepa ja Varstu keskkoolides. Võru linna 4 kooli teenindab OÜ Tugikodu, kus töötab 1 lastearst ja 3 pikaajalise staažiga kooliõde. Väga vähe on tervishoiutöötajaid lasteaedades.

Statsionaarset eriarstiabi osutab Lõuna-Eesti Haigla AS, kus on 2009.a seisuga oli 189 ja 2010.a seisuga 158 voodikohta järgmistel erialadel:

Tabel 57. Voodikohad Lõuna – Eesti Haiglas

Voodikohad	2009	2010-2012
sisehaigused koos neuroloogiaga	50	40
üldkirurgia koos päevastatsionaariga	30	30
sünnitusabi ja günekoloogia	20	10
lastehaigused	7	5
psühhiaatria	30	30
I, II, III astme intensiivravi	10	6
taastusravi	10	5
hooldusravi	32	32
Kokku	189	158

Allikas: Lõuna - Eesti Haigla

Probleemiks oli hooldusravi voodikohtade vähesus maakonnas lähtudes eakate suurest osakaalust Võru maakonnas, mis leidis lahenduse, kui 2012.a renoveeriti ESF rahadega LEH õendusabikeskus, kus on 60 kohta, kuid Eesti Haigekassa poolne rahastus ei võimalda kõikide voodikohtade kasutusele võttu, rahastus olemas 45 voodikohale.

Lõuna-Eesti Haigla AS osutab ööpäev läbi erakorralist kvalifitseeritud arstiabi neljal üldhaiglale ette nähtud erialal (sisehaigused, üldkirurgia, sünnitusabi-günekoloogia, erakorraline meditsiin).

Ambulatoorset eriarstiabi osutatakse Lõuna-Eesti Haiglas Kubijal ja haigla ambulatoorses osakonnas Võru linnas 14 erialal, ning AS-is PMA (silmahaigused, günekoloogia).

Periooditi on probleemiks teatud erialade eriarstide vähesusest tingitud teenuse kättesaadavus maakonna tasandil.

Psühhiaatrilist ambulatoorset eriarstiabi osutavad lisaks Lõuna-Eesti Haigla AS-le FIE psühhiaater Õie Vahing ja Jaanson Psühhiaatriakeskus. 2012.a on vähenenud psühhiaatriliste vastuvõttude maht Lõuna-eesti Haiglas psühhiaatrite vähesuse tõttu.

OÜ OFTOP pakub ambulatoorset ja päevakirurgilist oftalmoloogilist abi.

Tartu Ülikooli Kliinikum teostab neerupuudulikkusega inimestele hemodialüüsravi ja pakub silmaarsti ambulatoorset vastuvõttu.

Pintmann Grupp OÜ tegeleb unehäirete diagnoosimise ja raviga.

Erakorralist haiglaeelset arstiabi (kiirabiteenus) osutab maakonnas kolm kiirabibrigaadi, neist kaks paiknevad Lõuna-Eesti Haigla AS juures, üks Antslas MTÜ Antsla Tervisekeskuse juures. Antslas baseeruv kiirabibrigaad kuulub SA Tartu Kiirabi koosseisu.

Hambaraviteenust osutavad 26 hambaarsti 15 asutuses, nendest 11 osutab teenust linnas ja 4 maapiirkonnas: Antsla, Rõuge, Mõniste, Vastseliina vallas.

Iseseisva ämmaemandateenuse pakkujaid Võru maakonnas ei ole ja selle järele ei ole ka vajadust. Rasedad saavad teenust Lõuna-Eesti Haigla ja AS PMA ämmaemandatelt ja günekoloogidelt.

Koduõendusteenus on kättesaadav Võru linna, Võru, Antsla, Rõuge, Mõniste ja Lasva valla elanikele. 2012.a laienes teenus Vastseliina valla elanikele.

Töötervishoiuteenust pakub Medcover Eesti Võru Keskus või ostavad ettevõtted teenust sisse endale sobivast firmast.

Apteeke oli maakonnas 12, 2012.a 11, neist 5 maapiirkonnas: Antsla, Misso, Rõuge, Varstu, Vastseliina vallas.

Tabel 58. Tervishoiu põhinäitajad

	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2011	2012
Elanike arv	42 579	39 465	39 863	39 058	38 243	37390	37494	37387
Sünnid	379	349	304	367	339	377	339	338
Surmad	656	612	605	581	526	577	446	534
Loomulik iive	-277	-263	-301	-214	-187	-229	-107	-196
Abordid	340	291	250	207	223	230	191	171
Sündimus 1000 elaniku koht	8,9	8,5	7,8	8,7	8,6	9,3	9,0	9,0
Suremus 1000 elaniku kohta	15,1	15,4	15,1	14,5	13,5	15,35	11,9	14,2
Loomulik iive 1000 elaniku kohta	-6,2	-7,0	-7,3	-6,7	-4,8	-6,1	-2,9	-5,2
Aborte 100 sünni kohta	89,9	87,1	80,4	58,4	65,5	65,8	56,3	50,6
Alla 1a laste suremus 1000 sünni kohta	7,9	6,0	3,2	9,9	0	0	2	0
Ambulatoorseid külastusi 1 elaniku kohta	4,25	4,7	5	5,3	5,25	5	5	5,1
Kodukülastusi 1 elaniku kohta	0,27	0,21	0,14	0,11	0,08	0,07	0,06	0,06
Hambaravikülastusi 1 elaniku kohta	1,31	1,4	1,4	1,33	1,19	1,2	1,0	1,1
Kiirabikülastusi 1 elaniku koht	0,16	0,13	0,17	0,17	0,17	0,19	0,2	0,2
Kiirabikülastusi		6638	6673	6799	6633	7352	7385	7555
Ambulatoorseid külastusi			199 938	206	200	186 083	189	189841

				236	908		462	
Kodukülastusi		8273	5387	4366	3120	2436	2190	218400 6
Hambaravikülastusi		54510	57 441	51 985	45 624	45 968	37 798	39416
Protees		7298	6535	6293	6707	6419	3983	3546
Ortodontia			942	1102	824	986	1035	1117

Allikas: Võru Maavalitsus tervishoiustatistika

Ambulatoorsete külastuste arv suureneb, 2000.a- 4,25, 2007.a- 5,5 külastuseni ja stabiliseerunud 2009.a 5 külastuseni inimese kohta.

Suurenenud on perearstide poolt osutatud ambulatoorse arstiabi osakaal, moodustades 2008.a. täiskasvanute puhul ambulatoorsetest visiitidest 67% ja laste puhul 79%. Perearstid diagnoosivad igal aastal 2,1-2,8 haigust elaniku kohta, neist esmaseid 1,0-1,4. Laste puhul on vastavad näitajad 2,5 ja 2,1. Haigestunutest 63% on naised ja 37% mehed. Vähenenud on kodukülastuste osakaal. Alates 2010 aastast on suurenenud iseseisva õendusabi maht.

Langenud on elanike külastused hambaarsti juurde (2000.a.1,3 külastust, 2010.a 1,2 2012.a 1,1 külastust elaniku kohta). Hambaravi külastuste väike arv on tingitud elanike madalatest sissetulekutest.

Kiirabikülastuste arv on stabiilne.

Tabel 59. Meditsiinkaader

	2000	2002	2004	2008	2009	2010	2011
Arstid	101	114	114	102	97	89	82
Arstide arv 10 000 elaniku kohta	24,4	27,9	28,6	26,6	25,4	23,8	21,9
Hambaarstid	26	30	29	27	26	26	23
Hambaarstide arv 10 000 elaniku kohta	6,3	7,7	7,3	7	6,8	6,9	6,2
Õendusala töötajad kokku	206	194	191	187	161	183	179
Õendusala töötajate arv 10 000 elaniku kohta	49,8	47,5	46,8	48,6	42,6	48,6	47,9
Õe/arsti suhe	2,1	1,7	1,6	1,6	1,6	2,1	2,2

Allikas: Võru Maavalitsus tervishoiustatistika

Meditsiinipersonali tase on olnud suhteliselt püsiv. Periooditi puudus teatud erialaarstidest (kardioloog, psühhiaater, reumatoloog jm) millest tingituna on pikad järjekorrad või tuleb pöörduda Tartu Ülikooli Kliinikumi. Vajalik on õdede osakaalu suurenemine.

Võru maakonna tervishoiuga seotud probleemid

- Eriarstiabi pakkuva Lõuna- Eesti Haigla ebaselge tulevik.
- Hooldusraviteenuse ja koduõendusteenuste tagamiseks Eesti Haigekassast eraldatava rahaga ei suudeta katta maakonna elanike vajadusi antud teenuste järele.

- Perearsti kvalifikatsiooniga arstide leidmine maakonda on raske, mis on tingituna perearstide vähesusest vabariigis tervikuna.
- Kohalikel omavalitsustel puuduvad ressursid toetada perearstipraksiseid ruumide ja aparatuuriga.
- Puuduvad ressursid perearstikeskuste renoveerimiseks, sh juurdepääsude rajamiseks ratastoolis inimestele perearstikeskustesse ja apteekidesse.

Tervishoiuga seotud eesmärgid

- Tagada kvaliteetse esmatasandi ja eriarstiabi teenuste kättesaadavus kogu maakonna elanikele.
- Parandada oluliselt tervishoiuasutuste infrastruktuuride seis, sh uuendada diagnostilist aparatuuri ja renoveerida ruume.
- Tagada Lõuna-Eesti Haigla tegevuse jätkumine üldhaiglana.
- Teha koostööd naabermaakondadega Kagu-Eesti maakondade eriarstiabi teenuse jätkusuutliku kättesaadavuse tagamiseks.
- Tsentraliseerida keeruliste raviprotseduuride teostamine regionaalsetesse haiglatesse, laiendada koostööd Tartu Ülikooli Kliinikumiga.
- Arendada maakonnas välja 4 (Võru linn, Antsla, Rõuge, Vastseliina) laiendatud teenuseid (koduõendus, vaimse tervise õde, füsioteraapia, tervisedendus) ümberkaudsete piirkondade elanikele pakkuvat perearstikeskust.
- Parandada hooldusraviteenuse kättesaadavust ja integreerida see maakonna sotsiaalsüsteemiga.
- Ravimite kättesaadavuse tagamine kogu maakonna elanikele.

7.2 Nõustamisteenused

Psühholoogilise nõustamisteenuse kättesaadavus maakonnas on piiratud. Psühholoogiline nõustamine on võimalik Lõuna-Eesti Haigla juures perearsti saatekirja alusel. Maakonnas töötavad koolipsühholoogid 4 koolis. 2005. aastani pakkus psühholoogilist nõustamist MTÜ Võrumaa Sotsiaaltöökeskus. Laste puhul kasutatakse ka Tartu Laste Tugikeskuse psühholoogide ja täiskasvanute puhul Tartu psühholoogide- perenõustajate teenuseid.

Erivajadustega laste nõustamist on aastaid teostanud Võru Maavalitsuse juures asuv nõustamiskomisjon.

Projektipõhiselt on varasemalt pakkunud nõustamist ja grupitööd erivajadustega lastele ja nende vanematele Võrumaa Noorte Nõustamiskabinet.

Võrumaa Õppenõustamiskeskus käivitus alates 2009.a, teenust pakuvad psühholoogid, eripedagoog, logopeed, sotsiaalpedagoog. Nõustamisteenust pakutakse maakonnalastega töötavatele spetsialistidele ja lapsevanematele.

Lisaks lasteaedades ja koolides töötavatele logopeedidele – eripedagoogidele, kelle arv on aasta aastalt suurenenud, on pikka aega logopeedilist abi pakkunud Lõuna-Eesti Haigla logopeedid.

Erivajadustega laste arv on suurenemistendentsiga ja kõikides lasteaedades ja koolides, eriti väiksemate maakotade lasteasutustes ei ole oma spetsialisti.

Seksuaalnõustamisteenust noortele pakkus aastatel 1986-2008 Võrumaa Noorte Nõustamiskabinet- sooline areng, poisi ja tüdruku vahelised suhted, rasestumisvastaste vahendite kasutamine, sugulisel teel levivad haigused. Lisaks pakuti antud teemadel loenguid õpilastele. 2009.aastast läks teenuse rahastamine Eesti Seksuaaltervise Liidule, kes lõpetas teenuse pakkumise Võru maakonnas.

2012.a pakub Lõuna-Eesti Haigla **HIV nõustamist** ja 2013.a pakub nõustamist noorte seksuaaltervise alastes küsimustes.

Suitsetamisest loobumise nõustamise teenust pakub Lõuna-Eesti Haigla nii Kubijal kui Võru linnas. Koolituse on läbinud ja sellega tegelevad osa perearste, koolimeedikuid ja koolipsühholooge.

Sõltuvusprobleemidega inimestele ja nende pereliikmetele pakkus nõustamist A kabinet – psühhiaatriaõde 2 tundi nädalas. Valdavalt vajavad teenust alkoholiprobleemiga kliendid, üksikud kliendid suitsetamisest loobumise soovi ja uimastiprobleemidega. A-kabineti tegevus on olnud projektipõhine. Esimesena vabariigis alustas 2008.a. tööd Pereklubi alkoholiprobleemidega inimeste pereliikmetele. Keskmiselt töötatakse aastas 5- 6 perega.

Statsionaarset ravi sõltuvusprobleemidega inimestele pakub Lõuna – Eesti Haigla psühhiaatriaosakond. Riiklikult rahastatud ravi on võimalik ainult joomasööstude ja alkohoolsete psühhosünooside kupeerimiseks. Edasised ravivõimalused alkoholist loobumiseks on rahalised, mis piirab teenuse kättesaadavust ja heade tulemuste saavutamist.

Probleemiks on see, et nõustamistevõimused antud valdkonnas on projektipõhised või vabatahtlikul töö põhinevad.

Südametuba teostas südamehaiguste riskitegurite määramist ja nõustamist tervislikust toitumisest, liikumisest, kaalulangetamisest, suitsetamisest loobumisest Võru linnas 4 tundi nädalas. Rahastajaks Lõuna-Eesti Haigla ja maakonna südameveresoonehaiguste ennetamise programm ja varasemalt Hasartmängumaksu Nõukogu projektipõhiselt. Rahastus on lõppenud alates 2012.aastast.

Diabeedikabinet Lõuna-Eesti Haiglas pakub nõustamist suhkruhaigetele ja

kaaluprobleemidega inimestele.

Inkotuba Lõuna-Eesti Haiglas nõustab uriinipidamatusega patsiente.

Koduse vähiravi kabinet nõustab pahaloomuliste kasvajatega patsiente ja nende omakseid.

Tartu Vangla Kriminaalhooldusosakonna Võru talitus teostab järelvalvet ennetähtaegselt vanglast vabastatute ja tingimisi karistatute üle ning pakub vastavat nõustamisteenust. Kuni 2009. aastani suurenes teenuse maht kuni 350 hooldatavani, alates 2009 langes hoolealuste arv 230ni.

Ohvriabi teenus pakub avalik-õiguslikku nõustamisteenust kuriteo ohvriks langenutele, emotsionaalset tuge ja informatsiooni erinevatest abi saamise/ abistamise võimalustest.

Esmast võlanõustamisteenust osutavad ka kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajad. Alates 2013.a osutab võlanõustamisteenust taas Nõõrimaa Tugikodu. Teenust pakutakse ka multiprobleemsete inimeste aitamise projekti kaudu ja töötukassa kaudu.

MTÜ Eesti Abikeskus pakub ESF Sotsiaalfondist rahastatud projekti "Erivajadustega inimestele ja nende pereliikmetele nõustamisteenuse pakkumine 2010-2013": sotsiaalnõustamine, psühholoogiline, pere- ja võlanõustamisteenust.

Töötukassa Võru büroo pakub psühholoogilist nõustamist töötutele.

Võrumaa Naiste Varjupaik pakub kriisiabi, sotsiaalnõustamist ja psühholoogilist nõustamist ning juriidilist konsultatsiooni õiguskaitse, abielulahutuse, lastekaitse küsimustes.

Sotsiaalnõustamisteenust pakuvad esmaselt kõikide KOV sotsiaaltöötajad. Keerukamate juhtude korral kasutatakse juhtumikorralduslikku meetodit ja võrgustikutööd. Maakonnas toimivad projektid „Multiprobleemse inimese aitamine „ ja „Vanem õde, vanem vend“

Karjäärinõustamist pakub MTÜ Karjääripõld ja teenuse maht vastab vajadustele, lisaks pakub karjäärinõustamist töötutele Töötukassa.

Nõustamisteenustega seotud probleemid:

- Nõustamisteenuse kättesaadavus on ebaühtlane, valdavalt projektipõhine, eriti psühholoogiline nõustamine.
- Puudub järjepidev küllaldane rahastus.
- Vähe kvalifitseeritud spetsialiste.
- Elanike vähesed rahalised vahendid kvalifitseeritud nõustamisteenuste kättesaamiseks
- väljaspool maakonda
- Elanike vähene teadlikkus nõustamisteenustest ja nende kasulikkusest.

Eesmärk:

- Erinevad kvalifitseeritud nõustamisteenused on kättesaadavad maakonna elanikele, tõusnud on elanike teadlikkust pakutavatest nõustamisteenustest.

7.3 Kuni 2 aastaste laste immuniseerimisega haaratus

Tabel 60. Kuni 2 aastaste laste hõlmatus immuniseerimisega

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Tuberkuloos	100%	100%	99,7%	99,2%	99,7%	99,20%	98,40%	98,3	97,2
B-hepatiit		97,8%	98,7%	98,6%	98,1%	97,50%	98,80%	96,4	96,4
Haemofiilus Influenza tüüp B			87,1%	98,1%	97,3%	97,80%	98,10%	94,5	98,1
Difteeria, teetanus lakkakõha	ja 99,7%	97,8%	97,4%	98,1%	97,3%	97,80%	98,10%	94,5	98,1
Poliomüeliit	99,7%	97,8%	97,4%	98,1%	97,3%	97,80%	98,10%	94,5	98,1
Leetrid, punetised, mumps	97,0%	96,9%	98,6%	98,0%	97,8%	97,50%	95,00%	93,6	97,2

Allikas: Terviseamet

Laste immuniseerituse tase on olnud pidevalt kõrge, üle 97%, vähene langus 2011.a.

(2004.a Haemophilus influenza madalam tase on tingitud selle vastase vaktsineerimise alustamisega antud aastal).

TERVISEPROFIILIST TULENEVAD TEGEVUSSUUNAD VÖRU MAAKONNAS AASTANI 2015

I SOTSIAALNE SIDUSUS JA VÖRDSED VÖIMALUSED

Eesmärk: Sotsiaalse ebavõrdsuse vähendamine tervises.

- Aktiviseerida kohalikke omavalitsusi, asutusi ja kolmandat sektorit tervisedenduslikuks tööks paikkonna elanike tervise parandamisel.
- Aidata kaasa tervisenõukogude moodustamisele kohalikes omavalitsustes, aktiviseerida olemasolevate ja moodustatavate tervisenõukogude liikmeid, pakkudes koolitusi, nõustamist ja supervisiooni.
- Toetada kohalike omavalitsuste terviseprofiilide, tegevuskavade ja tervisedenduslike projektide koostamist.
- Tagada paindlik erinevate sotsiaalsete toetuste ja teenuste süsteem sotsiaalselt tundlikele gruppidele toimetulekuks erinevates tervist ja toimetulekut ohustavates situatsioonides.
- Arendada sotsiaalhoolekande ja tervisteenuste võrgustikku lähtuvalt sotsiaalselt tundlike gruppide vajadustest.
- Arendada töötutele suunatud aktiviseerivaid programme, lülitades sinna tervise säilitamisele ja parendamisele suunatud tegevusi ning projekte.
- Suurendada inimeste teadlikkust vaimse tervise valdkonnas.
- Tagada kvaliteetsete psühholoogiliste nõustamisteenuste kättesaadavus maakonnas.

Eesmärk: Elanikkonna sotsiaalse sidususe suurendamine.

- Kaasata paikkondade elanikke sotsiaalselt oluliste probleemide lahendamisel: küsitlused, ümarlauad, ajurünnakud.
- Toetada kolmanda sektori ja vabatahtlike algatusi ja tegevusi.
- Toetada paikkonna elanike jätkuvat osalemist rahvakultuuris, parandada kollektiivide võimalusi/ tingimusi erinevateks tegevuseks ja ürituste korraldamiseks.
- Toetada kohalikke külakeskusi, rahvamaju, raamatukogusid pakkumaks elanikele erinevaid teenuseid ja võimaldamaks inimestele erinevaid koostöövõimalusi: külapäevad, käsitöö, rahvaspordi ja huvitegevuse võimalused, ühistalgud.

II LASTE JA NOORTE TURVALINE JA TERVISLIK ARENG

Eesmärk: Laste ja noorte kehalise ja vaimse tervise ja sotsiaalse arengu edendamine.

- Tõsta lastevanemate teadlikkust laste arengu iseärasustest, sh nende nõustamine erinevate spetsialistide poolt (perearstid, pereõed, sotsiaaltöötajad, haridustöötajad jne) olulistes valdkondades: rinnapiimaga toitmine, tervislik toitumine erinevas eas ja erinevate terviseprobleemide korral, tervislik liikumine, ohutu keskkond lapse kodus ja koduümbruses, lapse vaimne ja sotsiaalne arendamine.
- Tagada lastele regulaarne tervisekontroll ja nõustamisteenused, varajane terviseriskide ja arenguliste erivajaduste märkamine.
- Kujundada tervist toetav sise- ja väliskeskkond haridus- ja noorteamutuste: olukorra kaardistamine, tegevuskavade koostamine, koolitused, erinevad üritused.
- Ennetada vigastusi ja vägivalda laste ja noorte seas: füüsiline turvalisus, turvavahendite kasutamine, liiklusohutus, ohutus sportimisel, sh valdkonna tegevuskavade koostamine ja elluviimise toetamine, projektitegevuse toetamine haridusasutustes.
- Kasutada erinevaid võimalusi psühhosotsiaalse keskkonna parandamiseks lasteamutustes nii lastele kui personalile: olukorra kaardistamine, tegevuskavade koostamine, koolitused, erinevad üritused.
- Tagada erivajadustega lastele sobivad õppimis-, ravi- ja rehabilitatsiooniteenused.
- Laiendada õppenõustamiskeskuse tegevust ja tagada keskuse tegevuse jätkusuutlikkus.
- Tagada perenõustamisteenuse kättesaadavus maakonna lastevanematele.
- Tagada piisavad tugiteenused ja toimivad võrgustikud kõikidele, sealhulgas erivajadustega lastele ja õpilastele (koolipsühholoogide, sotsiaalpedagoogide, eripedagoogide, logopeedide, koolimeedikute jne tugivõrgustiku näol).
- Tagada piisavad tugiteenused ja toimivad võrgustikud koolikohustuse täitmiseks ja alaealiste seadusrikkumiste vähendamiseks.
- Taastada Võrumaa Noorte Nõustamiskeskuse tegevus: noorte nõustamisteenus, loengud, vestlused, grupidööd õpilastega.
- Koguda regulaarselt tervisestatistikat ja läbi viia küsitlusi laste ja noorte tervise ja tervisekäitumise kohta (toitumine, liikumine, sõltuvusainete tarbimine, seksuaal-käitumine, vaimne tervise jt valdkondades).

III TERVIST TOETAV ELU-, TÖÖ JA ÕPIKESKKOND

Eesmärk: Elu-, õpi- ja töökeskkonnast tulenevate terviseriskide vähendamine.

- Tervisedenduse valdkonna ja võrgustike arendamine .
- Luua tingimused maakonna inimeste teadlikkuse ja tervisekäitumise muutmiseks läbi tervisedenduslike tegevuste elanike töö ja elukohas.
- Arendada ja aktiveerida tervisetenduslike võrgustike (TEL, TEK, TET) tegevust maakonnas prioriteetsetes valdkondades: südame- ja veresoonkonnahaiguste ennetamine, kasvajatesse haigestumise ennetamine, HIV/ADSI ja seksuaaltervise alane ennetustegevus, sõltuvusainete (tubakas, alkohol, narkootikumid) tarbimise ennetamine, vigastuste, eelkõige olmevigastuste ennetamine, sh turvalisuse suurendamine, vaimse tervise häirete ennetamine, psühholoogiline abi.
- Lähtuda tervisedenduslike tegevuskavade koostamisel ja elluviimisel riiklikest strateegiatest, nende tegevuskavadest ja kohalikest vajadustest.
- Tagada maakonna elanikele ohutu ja tervist toetav väliskeskkond (puhas vesi ja õhk, normidele vastav kanalisatsioon ja jäätmekäitlus, tolmuvabad teed, elanike vajadusi rahuldav bussiliiklus).
- Jätkata ja arendada liikluskasvatuse erinevate vormide kasutamist haridusasutustes.
- Teavitada elanikkonda liiklusohutuse tagamise olulisusest, võimalustest, turvavahenditest.
- Selgitada välja ja kõrvaldada liiklusest kiiruseületajad, alkoholihoobes sõidukijuhid, turvavarustuse eirajad.
- Propageerida liiklusohutust tagavate turvavahendite kasutamist ja tagada nende kättesaadavus
- Tabada helkuriteta jalakäijad ja jalgratturid ja nende varustamine helkuriga.
- Selgitada välja elanikkonna hulgas tuleohutusalase teadlikkuse tase ja koolitusvormide/viiside soovid.
- Tuleõnnetuste arvu vähendamiseks eluhoonetes tõsta elanikkonna tuleohutusalast teadlikkust läbi ennetusalaste ürituste ja infomaterjalide.
- Jälgida suitsuandurite ja tulekustutusvahendite, korstnapühkimise ja tulekollete seisukorda.
- Aktiveerida tuleohutuse alast õppekasvatustööd lastele ja noortele erinevate projektide, ürituste kaudu.
- Tõsta potentsiaalselt ohtlike objektide tuleohutuse jt riskifaktorite alast ennetustegevust ja inimeste valmisolekut tegutsemiseks riskiolukordades.

- Jätkata tuleohutusala seiret asutustes ja kodudes.
- Ujumisoskuse omandamise ja arendamise tagamine laste ja täiskasvanud elanikkonna hulgas.
- Veeohutusala teadlikkuse tõstmine maakonna elanike hulgas.
- Järeelvalve tagamine ujumiskohtades.
- Ujumiskohtade varustamine ohutusala info ja päästevahenditega.
- Propageerida tervisedendavate ettevõtete põhimõtteid maakonnas ja laiendada ning aktiveerida TET võrgustikku.
- Tõsta ettevõtete juhtide teadlikkust ohutu ja tervisliku töökohta normidest.
- Hinnata ettevõtete töökeskkonnast tulenevaid ohutegureid ja terviseriske ja tõhustada ohutusala tegevust.
- Tagada töötervishoiuteenus kättesaadavus enamikule maakonna töötajatele.
- Tõsta töötajate terviseteadlikkust läbi töökeskkonna riskide hindamise, tervisedenduslike tegevuskavade koostamise, tervisedendavate ürituste, koolituste korraldamise töökohtadel

IV TERVISLIK ELUVIIS

Eesmärk: Maakonna elanike kehaline aktiivsus on suurenenud, toitumine on muutunud tasakaalustatumaks ja riskikäitumine on vähenenud.

- Tagada paikkonnas sportimisvõimalused: erinevate spordirajatiste korrashoid, nende kasutamise võimaluste loomine rahvaspordihuvilistele, rahvaspordiürituste jätkuv organiseerimine Võrumaa Spordiliidu, kohalike omavalitsuste ja kolmanda sektori eestvõtmisel.
- Kergliiklusteede rajamine ja ühendamine ühtseks võrgustikuks.
- Tõsta inimeste teadmisi kehalise aktiivsuse, tervisliku toitumise ja riskivaba käitumise kasulikkusest koos motivatsiooni tõstmisega erinevate koolituste, ürituste kaudu.
- Tagada maakonna elanikele nõustamisteenus tervisliku toitumise ja liikumise valdkonnas ja jätkata nõustamisteenuseid suitsetamisest loobujatele, sõltuvus-probleemidega isikutele ja nende pereliikmetele.
- Arendada tugivõrgustikke haavatavatele rühmadele ja suurendada riskikäitumise ennetuse, sõltuvusravi ning rehabilitatsiooni valdkondades tegutsevate pädevate inimeste hulka, koolitades ja täiendkoolitades erinevaid spetsialiste.

- Soodustada eneseabi- ja tugigruppide teket ja tegevusi.
- Leida võimalusi kauplustes ja toitlustusasutustes kohalikul toorainel ja kohalikel traditsioonidel põhinevate toiduainete müügivõimaluste ja reklaami laiendamiseks.
- Korraldada regulaarselt maakonna elanike terviseteadlikkuse ja terviskäitumise alaseid uuringuid.

V TERVISHOIUSÜSTEEMI ARENG

Eesmärk: Esmatasandi ja eriarstiabi teenuste järjepideva kättesaadavuse tagamine ja kvaliteedi parandamine maakonnas.

- Parandada tervishoiuasutuste infrastruktuuri.
- Suurendada ambulatoorse kui odavama ravi osakaalu.
- Renoveerida haigla ruumid, täiendada ja uuendada diagnostilist aparatuuri.
- Suurendada lihtsamate raviprotseduuride kättesaadavust esmatasandi arstiabi osutajate poolt.
- Renoveerida perearstikeskused, täiendada ja laiendada diagnostilisi võimalusi ja osutatavaid teenuseid (õe iseseisev töö, koduõendusteenuse kättesaadavus, tervisedendus, taastusravi, vaimse tervise õe teenus).
- Kujundada välja maakonnas 4 perearstikeskust (Võru Linn, Antsla, Rõuge ja Vastseliina), kus osutatakse laiendatud teenust (koduõendus, vaimse tervise õde, füsioteraapia, tervisedendus) ka ümberkaudsetele paikkondade elanikele.
- Suurendada hooldusravi teenuse ja koduõendusteenuse mahtu ja laiendada teeninduspiirkonda vastavalt Võru maakonna hooldusravivõrgu arengukavale.
- Tsentraliseerida keeruliste raviprotseduuride teostamist.
- Suunata rasked haiged nn regionaalsetesse haiglatesse ülikeeruliste uuringute ja operatsioonide teostamiseks.
- Laiendada koostööd Tartu Ülikooli Kliinikumiga.
- Parandada Võru maakonna elanikele ravimite kättesaadavust.
- Terviseriskide alaste nõustamisteenuste pakkumine (suitsetamisest jt sõltuvusainete tarbimisest loobumine, vaimne tervis, tervislik toitumine ja liikumine jne).
- Kvalifitseeritud psühholoogilise nõustamisteenuse kättesaadavuse tagamine.
- Toetada krooniliste haiguste ja puuetega inimeste organisatsioone sekundaarses ennetusalases tegevuses.